

EQUIPPING CHURCH LEADERS
• EAST AFRICA •

KIHIKO NA URERI WA KIBIBIRIA

Jonathan Menn

B.A., University of Wisconsin-Madison, 1974

J.D., Cornell Law School, 1977

M.Div., Trinity Evangelical Divinity School, 2007

Equipping Church Leaders-East Africa

3701 N. Gillett St., Appleton, WI 54914

(920) 731-5523

jonathanmenn@yahoo.com

www.eclea.net

Kana 2008; kweruhio mweri wa Gatano 2013

Uguorio wa Ngai iguru rigii utariria na wiki wa kibibiria thiini wa Kristo wigii kihiko na ureri, ha uhoroini wa kihiko kio kiene, itumi, mawira na mabataro iguru rigii ngwataniro, miaranirie, kuonana kimwiri, ureri, ubangi wa uciari na ndigano.

METHA YA MARIA MARIHO

1. KIONERERIA: KIHUMO NA MUHIANIRE WA KIIHIKO.....	2
2. ATHURI NA ATUMIA: THURA YA NGAI NA MUHIANIRE WA UMUNDU.....	4
3. WENDI WA NGAI KURI ATUMIA AHIKU.....	17
4. WENDI WA NGAI IGURU RIGII ATHURI MAHIKANITIE.....	28
5. MAWATHO MATATU THIINI WA MIARANIRIE MAKUNYITITHANIA.....	39
6. MIARANIRIE: KUIGUANA; GUTHIKIRIRIA; NA KUIGUA THA.....	42
7. KUARIA UMA THIINI WA RWENDO: THIOMI ITHANO CIA RWENDO.....	47
8. GUTUIKA KIRATHIMO KURI NYUMBA YAKU.....	54
9. UHORO WA KUONANA KIMWERI THIINI WA KIIHIKO.....	58
10. URERI WA KI BIBIRIA.....	66
11. UBANGI WA UCIARI.....	73
12. URIA MANDIKO MARUTANAGA IGURU RIA NDIGANO.....	80
KURIA MOHORO MAYA MARUTITWO.....	87
KINYITITHANIA: MECIRIA MA MWIKIRE WA MAUNDU HARI MUTHURI NA MUTUMIA.....	89

1. KIONERERIA: KIHUMO NA MUHIANIRE WA KIHICO

I. Kihumo Gia Kihiko.

A. Meciria na mwonere wa uria kihiko kianjiriire.

1. Rugano rwa Ki Afrika (Lesotho): “Tene tene muno-ri; ni kwari na njamba inya ciamenyereke kuhita hamwe. Gutiari mundu ungi thiini wa thi yothe, na uguo niguu metikitie., no muthenya umwe Ngai akiumba mundu wa nja na akimuruta kwaria, guthondeka migate na kumba nyungu, gukuria indo cia mugunda na kuruga irio. Uguo hindi muthenya umwe anake aya magicemania na muiritu uyu, no makiriguo kana aari mundu kana nyamu. Umwe wao akiugwa niamwenda na ndarekire anake acio angi mamutue ta nyamu ya githaka. Acio angi atatu makiuga ati o mari na bata wa kuhita, na akoruo niarende nyamu iyo ari wiki hatiri na thina no ati o nimaguthii na mbere makahite ciao oene. Anake acio atatu matigana kuonekana ringi tondu thutha wa miaka ya uhiti wao nimacemanirie na nyamu ta miruthi na ikimoraga tondu matiari na hinya wa kuigitira kuma kuri nyamu na maundu. Mwanake uyu mwendi mutumia aikarire na mutumia uyu thiini wa ngurunga yari hakuhi na karui kari mahigaini. Nimari na mwaki kuoguo nimarugaga nyama ciao na akaheo ucuru na nyeni cia mucamuro, iria mutumia uyu arimite we mwene. Mundu murume uyu ari mukenu muno na agakiheo irio wega kuri mbere. Nao magikigia ciana nyingi na marigiririo makigia tucucu turia twamaroraga maakura..” (Knappert 1990: 153)
2. Rugano Rwa Kihindi: Gitumumu Deerghatumma athanire uhoroini wa kihiko ati nigetha athuri magie na uhoti gukira andu anja.
 - a. Gitumi kia meciria maya make ni tondu andu anja nimari na “hinya muingi iguru ria athuri”
 - b. No ni atiri, angikoruo gitumi kia kihiko ni gia gutuma athuri matumire wathani uru ri; twagirirwo ni kueheria kihiko.
3. Meciria mangi ni ati; kihiko kiaumanire na ibataro ria mundu murume:
 - a. Kihiko kiirikanaga kiaumanire na uhoroini wigii kugayania wira thiini wa ureri wa ciana na uhariria mwega.
 - b. No atiriri, angikoruo mawira thiini wa kihiko no machenje-ri, uguo nikuga ati no mathii na mbere gucenjea na gutuika ngurani muno.
4. Angikoruo kihiko kianjiriire ni mundu, ona kana gikoruo kiumanite na ng’ano ona kana hihi mawatho na mawira-ri, mundu no acenje mawatho ona kana eherie maundu macio mothe.

B. Kiugo kia Ngai kionanagia ati ni Ngai wanjirie kihiko (Kiam 2:18-25).

1. Kiambiriria gia kihiko kia ungai ni kiaritio ni Kristo thiini wa **Mat 19:5**.
2. Kiambiria gia kihiko kia ungai ni kiaritio ni Paulo thiini wa **Aefeso 5:31**.
3. Kuoguo-ri, tutingihota gucenjia kana gutigana na kio. Wira witu ni guathikira kiria Ngai augite iguru ria kihiko giake.

C. Kihiko gikinyanagiria wega wa Ngai kuri mundu hari kumuhemuteithia umuagiriire.

1. “Ti wega mundu uyu aikare ari woika” (Kiam 2:18). Mundu ombirwo mahinda meri (**Kiambiriria 2** ni uhuro murikiru wigii umbi wa mundu, uhoro ucio utariiro ombere thiini wa Kiambiriria **1:26-27**). Hidni iria akorirwo ombite mundu murume-ri uria wario na mumbire wa kugia na murunawe, yonanagia atiri;:
 - a. Ni kwari maundo maingi matigarite ma guikwo—Wiri wa Ngai iguru ria mundu ndwari muthiru; gitumi ni tondu mundu murume ombirwo agie na na murunawe umwagiriire.
 - b. Mundu murume uyu mukinyaniru ari paradise (kundu kuria gukinyaniriku)ari na irio njega, na wira mwega (**Kiam 2: 15**), na Ngai mwenga, no0 ndaiganiire thiini wa maundu macio mothe thiini wake.
 - c. Andu atarii ta kuburi na bunguro—Gutiri ingihuthika hatari iria ingi tondu imwe ni tohu hatari iria ingi..
 - d. Andu mombitwo mabataranagie no matingihota kuiigania.
 - e. Uhoro-ini weigii mundu murume na mundu wa nja ni atiri megii kuhikania. Ha uhoro wa gutura mundu atiri muhikaniu kana akahika ni kiheo kuma kuri Ngai. (**1 Akor 7:7**).
2. “Nanii ningumuthondekera muteithia aringaine nake” (Kiam 2:18). “Muteithia arinagine nake” nikuga ati “waganiirwo nake,”kana “murunawe” wa mundu murume, nigetha akinyanirie, na ateithiririe, no ti atuike ngombo. Uhoro ucio nitakuga ati:
 - a. Mundu niabatii murunawe wa kuaria nake, kumuhutia, kumuiguithia tha, kumukenera, na

kumuiguithia kieha., na mangi maingi.

b. Ibataro rwia muteithia, rionanagia uhoro wa mundu kuenda guteithio, kunyitirirwo, kunyitithio, guthairiruo, na mutwarani nake.

c. Mundu niabatie uteithio ha uhoro-ini wa kuiyuria thin a wira-ini wa gutoria thi

d. Kiugu “Muteithia” ni kiugu gia gitiyo.

(1) Maita mangi Ngai onake nietagwo “Muteithia witu” (**Thaburi 30:10; 40:17; Ahibi 13:6**).

(2) Jesu etire Roho Mutheru “Muteithia” witu (**Yohana 14:16, 26; 15:26; 16:7**).

(3) Tondu ucio-ri; ni tondu kiugu “Muteithia” ni kiugu kinene na ona gigatumika hari Mumbi wa thin a iguru, gitingituika ati ha uhoro wa gutumika kuri mutumia iati ni kianyihio utauku wakio wa unene.. no atiriri, kiugu giki ni kiugu gia gitiyo, na niabatie gukuhuba kio na mwigatho.

(4) Muthuri na mutumia eri matarii ta gicicio kia Utatu mutheru aria mateithanirie hari uhoro-ini wigii kumbu, gutongoria, kurira gikeno na mangi maingi.

3. Njira iria Ngai atumirire gutuma Adamu atue nyamu ciothe maritwa niwananirie ati gutiari nyamu yagananiriire nake (**Kiam 2:19-20**).

a. *Nake Ngai akirehera Adamu nyamu ciothe nigetha acihe maritwa, uguo nitakuga atiri, gucithuthuria uria ciatarii na muhianire wacio.* Adamu aroraga muhianire wa nyamu na akamihe ritwa kuringana na muhianire wayo. Uhoro uyu ugagituguuriria ati “*gutionekire muteithia magananiirwo*” (**Kiam 2:20**).

b. *Rabi umwe atuheire bicha ino—uhoro-ini wa nyamu guka iri igiri igiri:* “Kindu o giothe nikiri na muiru no nii-ri, ndiri muiru.”

c. *Adamu nomuhaka akoruo niaiguire ari na utingiaru wa mutheba muna thiini wake kuringana na uria mumbire wake watarii—uhoro wegii kubatara murunawe, uhoro wa kubatara uteithio thiini wa maundu ma muturire, ma kiumundu na ma kuonana kimwiri.* No ni atiri; Adamu ndonire kiria abatarii thiini wa nyamu oyothe gitumi ni tondu kiria abatariti gitari nyamu.

d. Kurutithia wira: Arumena kuitikira ha uhoro-ini wegia kwaga ukinyaniru?

(1) Mumbitwo na uhoro wa kwaga guturia ene hatari atumia anyu.

(2) Nimubatie kumenya ati ha uhoro-ini wa kugia na muteithia mwaganiriirwo nake, undu ucio ndungionwo hari nyamu ona kana indo.

D. Ngai ombire mungu muteithia umwagiriire kuma kuri mwiri wake (Kiam 2:21-22**).**

1. Ngai athondekire muteithia riria Adamu ari toro. Gutiri hadu hoigite ati Adamuniari na kiga kimwe giatarii ta giakuraga kana gukoruo gigithii na mbere.

2. Adamu ndamenyire uria angihonia thina wake wa kubatara muteithia.

3. Ngai akinyaniriie kiria Adamu abataritio nikiyo kugerera mubango wake wa gutura ohamwe na ugi wake. No atiri, we ni oi kiria gitumaga mutumia atuike muteithia waganiriirwo, matwarithania na mukinyaniria wa muthuri nigetha eyonanie we mwene muhianire wake thiini wao thiini.

4. Mwathani we mwene niwe wathondekire uria akurehe kihonia kigia ibataro riu—na kiria kiaigaine gutuika muteithia wa mundurume.

5. Ngai ombire muteithia kuma kuri mundu we mwene, mwiri wake, rubaru rwake, kindu ngurani na nyamu. Uguo nikuonania atiriri:

a. We mutumia ndabatii kuhananio na nyamu kana kuringithanio nacio.

b. We mutumia ti nyamu ya wira ta uria mitugo na mikire ingi ituaga mutumia

c. We mutumia ndabatii kuhurwo, mwiri kama na ciugo.

6. Ota uria mundu augire na ugi atiri; “Mutumia-ri ndombirwo kuma kuri mutwe wa mundu murume nigwo athage murume, kana kuma kuri maguru make nigwo murume amukinyangage, no ombirwo kuma mwena-ini wake nigetha amukirage hinya, ahiana ta murunawe, no agagituaka ari na mawira ngurani, onaakorwo nimaiganaine.”

7. Kurutithia Wira: Murugamo waku we niuriku iguru ria mutumia waku kana mthurigwo?

II. Muhianire Na Gitumi Gia Kihiko.

A. Kihiko-ri, ni gia kiroho, okuma muri wakio.

1. Kihiko kionanagia urumwe gatagati-ini ka aruna atatu thiini wa Utatu Mutheru (Ithe, Muriu na Roho Mutheru). Ota uria utatu Mutheru mari atatu na no Ngai umwe-ri, uguo nogwo mutumwa na muthuri-we mari ngurani no makanyitithanio hamwe na “nao magatuika mwiri umwe” (**Kiam 2:24**).

2. Kihiko ni bicha ya ngwataniro ta iria Mwathani Jesu ari nayo na kanitha wake.(Wef 5:22-33).
 - a. Mutumia enyihagirie muthuriwe ota uria kanitha ari rungu rwa Kristo.
 - b. Mundu murume ende mutumia wake ota uria Kristo endire kanitha , na akiiruta ni tondu wayo.
 - c. Uguo-ri, aria mahikanitie mabataire gukorwo mari kionereria kiri muoyo, iguru rigii ngwataniro iria Kristo ari nayo na kanitha.

B. Kihiko ni muthingi na unduie wa mbari ya mundu.

Uhoru-ini wa *kugua gwa kihiko* (kuhitukira ndigano, uhoru-ini wa andu a mthemba umwe kuhikania, na kuonana kimwiri nja ya kihiko), undu uria urehagwo ni gitiga kurumirira kiugo kia Ngai-ri, ni urathukia mikire ya maundu ya ruguru na niuguthukia mikire ya maundu ma mwena wa Itherero na unduire wao.

C. Gitumi gia kihiko:

1. Kuma uhoru wa Kiambiriria, utumi ici nicio cionekete ciigii kihiko:
 - a. Uhoru wa gutuika muruna (**Kiam 2:18**).
 - b. Urumwe (**Kiam 2:24**).
 - c. Guciarana (**Kiam 1:28; 9:1, 7**).
 - d. Gikeno (**Kiam 3:16; roar ona, Koherethu 9:9; Rwimbo Rwa Suleimani 1-8; 1 Akor7:3-5**).
2. Iguru wa maundu maci-ri, Kirikaniro Kieru gikongerera itumi ici ingi iguru rigii kihiko:
 - a. Kugitanagira kuma kuri waganu wa kuonana kimwiri (**1 Akor 7:9**).
 - b. Uhoru wa gutherio kwa mundu kiumbe wa guthiirira (**Aefe 5:26**).

2. ATHURI NA ATUMIA: MUHIANIRE WA NGAI NA THURA

I. Andu na muhianire wa Ngai.

A. Andu matarii ta ciumbe.

1. Undu wa mbere mandiko matwiraga wigii Ngai ni ati we niwe *Mumbi* (**Kiam 1:1**). Undu wa mbere Mandiko matwiraga iguru ritu ithui-ene ni ati, turi *ciumbe* na tuombirwo ni Ngai (**Kiam 1:26-27; 2:7, 18-22**).
2. Mandiko matwiraga ati Ngai ndombire andu a mbere (Adamu na Hawa) na agichoka akimatiga mari oiki. No ni atiri, Ngai atumaga *mundu owothe* (**Thama 4:11; Ayub 10:8; 31:15; Thab100:3; 119:73; 139:13-16; Isa 44:24; Jer 1:4-5; 27:5**).
3. Nikuri na ngwataniro uhoroini wgia umbu na kindu gutuika giaku. Ni tondu Ngai niatumbire-ri, ithui turi ake kiumbe. (**Gucokerithia mathani 10:14; Thaburi 24:1; 50:10-12; 95:6-7; 100:3; Isa 17:7; 29:19; 45:9; 64:8; Jer 18:1-10; Aroma 9:20**).

B. Gitumi kia Ngai Kumba Mbari ya Mundu.

1. Ngai ndombire mundu nitondu wa kunyihirwo, kana kuaga, kana kuigwa anyihirwo ni undu ona uriku. Ngai “ndagaga” kindu (**Atumwo 17:24-25**). Ngai ni wa magegania. Ngai nieiganitie we mwene. Ni umwe no ha uhoru wa unduire wake niari kiriga, ni tondu aikaraga thiini wa utatu, witagwo Utatu Muthuru (Kwa muhiano, **Kiam 1:2, 26; Gucoke 6:4; Thab110:1; Isa 42:1; 48:16; 61:1; Mat 28:19; Yohana 1:1, 14; 8:58-59; 10:30-33; 14:16-17; 15:26; 16:5-15; Arom 10:9-13; 1 Ako12:4-6; 2 Akor 13:14; Ahib 1:1-3; 1 Pet 1:1-2; 2 Pet 1:1; Juda 20-21**).
2. Bibiria ituiraga ati ngai ombire mundu nigetha *egathage we mwene* (**Isa 43:7; Arom 9:23; Kuguoririo 4:11; rora, Arom 11:36; 1 Akor 10:31**). Ithui-ri tutiendete muno riria andu makwenda “kugocwo” (uguo nitakuga; gutugirio, guthathaiyo; kunenehio, kugocwo; gutiioyo; na mangi maingi.). No ni atiri-ri, kiria kiuru naithui nikiiega kuri Ngai, ni tondu Ngai nowe wiki ubatii wendo witu na rugoco. Ngai ni wendo, wega, uthaka, uma, na kihumo kia maundu macio mothe mega. No riri, kiheyo kiria kinene Ngai angituhe ni we mwene. Kuineana kwa Ngai gutari gutingiaru ithenya-ni ritu, ni tondu wa riri wake gwikiraga hinya rwendo rwake kuri ithui na ni uhoru mwega kuri ithui ene.—oria turakumia Ngai thiini wa miturire itu, nogwo turatuika take
3. Gukumia Ngai nikuga ati gukorwo turi na *ngwataniro njega nake*. Riathani ria mbere riria inene ni ati”wende Mwathani na ngoro yaku yothe, na meciria maku, na hinya waku wothe”(**Mariko 12:28-30; Mat 22:36-38; Gucoke Mathani 6:5**). Kihumo kia muoyo wa tene na tene ni atiri “*Ati makumenye Wee, uriwe wiki Ngai wa ma, na Jesu Kristo uria wee warekirie*” (**Yohana 17:3**). “Kumenya” Ngai (nake we mwene gutumenya ithui-ene) ni makiria ya kumenya tu, no ni ha uhoru wa

ngwataniro: gucagura; kugia na guitikirika; kuigwatira gitiyo; na wendo wa hakuhi. (**Kiam 4:1; Zab 1:6; Jer 9:23-24; Amos 3:1-2; Mat 7:23; 1 Akor 8:3; Agal 4:8-9**). Gukorwo na gwataniro njega na Ngai—kumwenda na kumwambararia—uhoro ucio ni wagiriirwo gutuma tukene thiini wake. (**Thab 37:4; Thab 94:19; Isa 58:13-14**). Ota uguo-ri, thiini wa mabundithio ma gatethimu maria manene kiuria kiria kiambere nikinyitite mbaru uhoro uyu: “Marigiriria maria manene na mabata kuri mundu ni mariku? Ichokio: Marigiriria maria manene na mabata hari mundu ni kukumia Ngai, na kumukenera ari-owe wiki tene na tene.” (Westminster 1647).

C. Muhianire wa Ngai thiini wa Mbari Ya Mundu.

1. Thiini wa Kiambirira 1:26-27 Ngai oigiree: “rekey tumbe mundu wina muhianire ta witu; atarii ta ithuii; nao mathe nyamu ciothe cia maii-ni na nyoni ciothe cia riera-ni na nyamu ciothe cia githaka; na iguru ria kiumbe ogiothe gitambatambaga thi.” *Nake Ngai akiumba mundu na muhianire wake, na muhianire wa Ngai akimomba; mundu murume na mundu wa nja akimomba.*
2. “Muhianire” na “thura” ni maritwa mahianaine makioneka. Kihibirania kiugo “mihianire” ni *tselem*. Na otauria mundu angurio-ri ritwa riri ria kihibirania *tselem*, na kiugo giki gigataurwo undu umwe na “kuhianana” (Koehler and Baumgartner 2001: “*tselem*,” 2:1029). Kiugo gia kihibirania kirugamiriire “thura” ni *demuth*. *Demuth* gigitaurwo ni ha uhoro-ni wa “muhianire, thura, kindu gitarii ta kio, kihianaine” (Ibid.: “*Demuth*,” 1:226). Uhoro wa maritwa maya kuhianana-ri na kihumo kiamo ni kionekaga thiini wa **Kiamb 1:26**, riria Ngai eciririe kumba mundu, atumirire ciugo ici cieri, no thiini wa **Kiam 1:27**, riria akinyire kumba mundu-ri, no kiugo “muhianire” gitumiritwo; no riri, thiini wa **Kiam 5:1** (iria iraria uhoro wa kumbwo kwa Adamu) no kiugo “muhianire” tu gitumiritwo. **Kiam 9:6** iratumira “thura” tu na thiini wa **Kiam 5:3** haha ciugo cieri niitumikite, no ciumanite na thutha wa uria citumikite thiini wa **Kiam 1:26** (na thiini wa **5:3**, uhoro wa utumiki wacio ni kurutia na thutha kuringana na uria citumikite thiini wa **1:26**—kwa muhiano., **1:26**: “*thiini wa muhianire witu*,” “*kuringana na thura itu*”; **5:3**: “*thiini wa muhianire wake*,” “*kuringana na thura yake*”).
3. Arume na Andu Anja othe mari na uigananu wa “muhianire wa Ngai.
 - a. **Kiam 1:26** yugaga ati-ri “rekei tumbe mundu na muhianire witu na kuringana na uria tuhana.” Mutaukirwo wa kiugo “mundu” (Adamu) ni atiri, “mungano wa bari ya mundu, kana andu” na ni hamwe na arume na andu a anja. Uhoro uyu ni hamwe na arume na andu anja nah aha hagakionanio wega makiria thiini wa muraini ucio urumiriire, ugakiuga atiri, nao nimarekuo mathamake. . . .” **Kiam 1:27** uhoro ucio ukonania ati arume na andu anja ni mari uhoro-ini ucio maiganaine, ni tondo Bibiria yugaga atiri, ati “Nake Ngai akiumba mundu [Adamu] na muhianire wake we mwene, thiini wa muhianire wake akimomba *Mundu murume na mundu wa nja*, akimomba, mari eri.” Makiria-ri, thiini wa **Kiam 1:28** Ngai akimarathima “eri” (mundu murume na mundu muka) maiganaine na akimariria. **Kiam 1:29**, riria Ngai akuga ati, “nindamuhee unyui muti wothe uri na begu” kiugo “inyui” kiri thiini wa uingi na ti ha uhoro wa unini.
 - b. *Uguo-ri, ota uria Hoekema rethaga-ri*: “*Mundu murume na mundu wanja eri ni muhianire wa Ngai*. . . Mundu ombirwo ari mundu murume na mundu wa nja ni kuonania uhoro wa muhianire wa Ngai . . . Mundu aturaga ari mundu murume na mundu wa nja ahana ta kionereria kia ati mundu murume ta kiumbe kiri hinya nikiombirwo kigie na mukinyitiriri uria uhiana take unagutuika ni ari na ngurani ya magegania. Uhoro ucio ni kuga ati mundu wa nja ni we ukinyanagiria umundu wa mundu murume, na mundu murume ni mugima tu oriria ari na mundu wa nja hamwe nake” (Hoekema 1986: 97, utariria thiini wa unduire waguo.)
4. Muhianire wa Ngai ti kindu kiandike thiini wa Maandiko. No ni riri, tucunji ngurani tuteithagia tuone uria maandiko makonainie na muhianire wa Ngai.
 - a. *Muhianire wa Ngai ukiringithanio na uria atarii na riri wake*.
 - (1) Ngai ni roho (Yohana 4:24). Riria Ngai ombire Adamu na Hawa, na muhianire wake, uhoro wa Ngai gutuika mundu nduonekete. Uguo ni kuonania ati muhianire wa Ngai ni wa kiroho, na hihi nigwo utuhotithagia kugia na *ngwataniro na Ngai*. Uhoro uyu nigwo utagwetettwo muno mahindaini maria Ngai ombire mundu (thengia uria ombire ciumbe iria ingi), Ngai “*ahuhiriirie mihumuya muoyo maniuru-ini ma mundu*” (**Kiam 2:7**; hamwe na, **Yohana 20:22** haria Jesu “*ahuhiriirie [arutwo ake], na akimra atiri, ‘Iyukiai Roho Mutheru*”). Ungithii na mbere, thiini wa **Kiam 1:28** ngai ihinda ria mbere aranagiria na ciumbe uthiu kwa uthiu, uhoro-ini wa kwaria na Adamu na hawa wonanagia ati mari ngurani na nyamu iria ingi—gitumi ni tondu mari na muhianire wa Ngai na noarie nao ngurani na uria angaria na ciumbe iria ingi cia mithemba yothe.

(2) “Muhianire” (tselem) werethaguo, “mundu, muthemba wa Ngai na muhianire wa Ngai” kwa muhiano, we-ri ni murugamiriri kana maira gatagati-ini ga ciumbe” (Koehler and Baumgartner 2001: “tselem,” 2:1029). Uguo-ri, muhianire wa Ngai ti okindu tui nakio tu, ni uria turi ithui ene. Uhoro wa mundu ta muhiano kana thura ya Ngai, “ituiraga ati mundu ombitwo atuike ta gicicio na arugamirirage Ngai” (Hoekema 1986: 67).¹ Ota uria gicicio kionanagia thura, uguo notaguo mundu abatie kuonania Ngai na riri wa Ngai. Na tugithii na mbere-ri, tondu gitumi kia Ngai kiria kinene kuri mundu ni “kuihuria thi-ri”, (**Kiam 1:28**), muhianire wa Ngai na riri wake ni wagiriirwo kuiyura thii koruo arugamiriri ake no maiyukie watho ucio. Bicha igiri noitume tumenye wega uhoro wigii meciria maya ma muhianire wa Ngai:

(A) *Machini ya tereskobu yoyaga indo iria nene (thi ya kuraya kana njata iri kunene), no kindu kiu gikioneka na maitho maitu gikioneka ta kiri kinini, no machine ino igagituma kindu kiu gituike kinene maitho-ini maitu kuri uria kiri. Ni kuri na mugayukano munene gatagati-ini ga mumbi na kiumbe (ithenya riri riarehirwo ni mehia) onagukorwo Ngai ni munene, hari uhoro-ini wa gutuika ari kundu guothe-ri, andu aingi matimuiciragia; kuri o-ri, Ngai ni munene ta thi iri kuraya kana njata ikionekera kuraya na maitho ma mwiri. No ni atiri, ota uria tereskobu erehaga kindu hakuhi-ri uguo noguo andu a Ngai mari na muhianire wake wabatie kurehe Ngai “hakuhi”—angi monaga Ngai ari hakuhi nitondu wa arugamiriri a Ngai gatagati-ini ga ciumbe ciake.*

(B) *Uguo no taguo atiri, muhianire wa Ngai no uringithanio na macini ya maikroskobu, iria itumaga indo itangioneka na maitho cioneka cirri nene kugerera macini iyo. Ota uria macini iyo itarii-ri, andu aria mari na muhianire wa Ngai na uguo matumaga uma uria utonekaga woneke.*

(3) Muhianire wa umundu uria mukinyaniru na murugamiriri wa Ngai ni Jesu Kristo. Maandiko ni metaga Jesu wega munu, “muhianire wa Ngai” (**2 Akor 4:4; Akorosai 1:15**) na “murugamiriri mukinyaniru wa unduire wake” (**Ahib 1:3; rora nginya, Yohana 14:8-9; 1:1:18; 2 Akori 4:6**). Thiini wa Kristo tuonaga muhianire wa Ngai thiini wa ukinyaniru wotho. No ni atiri, “gutiri njira ingi njega makiria ya kuona muhianire wa Ngai gukira kurora Kristo Jesu. Uria tuonaga na kuigwa thiini wa Jesu niguo Ngai endaga mundu akinyirwo niguo” (Hoekema 1986: 22).

b. *Muhianire wa Ngai ukiringithanio na mubango wa umundu.* Thiini wa maundu matigaine-ri, muhianire wa Ngai ni uthiaga “uria ithii turi” (kwa muhiano-ri uhoro wegia umundu witu, na uria tuhana ithii-ene) ta andu; thiini wa maundu mamwe-ri uria turi na mumbire witu ni wonanagia uria Ngai ahana we mwene. **Kiam 5:1-3; 9:6; na Jas 3:9-10** yonanagia ati andu othe ni mari muhianire wa Ngai onagutuika mundu niaguire mehiani; uguo, nokuri uhoro wa muhianire wa Ngai ukoragwo thiini wa andu othe uhiana ta mubire witu thiini wa muturire (rora thiini wa **Thaburi 8** iria , onagutuika nditumirite ciugo muhianire wa Ngai-ri, niyaragia iguru ria bari ya mundu ota uria uhoro wake uhana okuma oharia kiambiriari **Kiam 1.**) uhiananu wa mubango kana uria Ngai ahana ni hamwe na:

(1) Uhiananu wa muhianire. Ngai ni uingi, na we-ri ni umwe (uguo nit a kuga atiri, uhoro wa Utatu Mutheru); ithui onaitthii turi uingi, na ningi turi umwe:

(A) *Tuombirwo mundu murume na mundu wa nja.* Makiria ya uhoro-ini wa ngurani ya urume na uka niwonaguo haha, nigukurwo ona nyamu nikuri ya nga na ya njamba, no Bibiria ndiugite ati niciombirwo na muhianire wa Ngai. Riria **Kiam 1:27** yugaga ati Ngai niombire mbari ya mundu na muhianire wake-ri, na onaikongerera ati “mundu murume na mundu wa nja Ngai akimomba” muraini ucio ugaga ati “mundu ti kiumbe kiagiriirwo niguikara giki tondu gitikinyanirite kiri giki, no ni kiumbe kibataraga ngwataniro ya aria angi na kuimbe giki ti gikinyaniru hatari kiumbe gia keru.” (Hoekema 1986: 76). Uhoro

¹“Umauyu niwohanitio nauhoro wa mukana wa muonere uri thiini wa riathani ria keru at; ‘ ndukanae guithondekere muhianano wa kindu giotho giicuhie’ (Thama. 20:4, RSV). Ngai niathuire ciumbe ciake guithondekera mihianano ya kuhiananio nake, ni tondu we niombire muhiano wake we mwene: muhianire wi muoyo, muhianire uguthii na maguru, muhianire ukwaria na mangi maingi. Ngai aroiga atiri, koruo wenda kumenya uria hian-ri; rora kiumbe giakwa kiri ngurani gitagwo mundu. Uguo nitakuga ati, riria mundu angikorwo ahiana uria agiriirwo nigukurwo-ri andu aria nagi nimaiganite kumurora na kuona Ngai thiini wake; Wendo wa Ngai, utugi, na wega wa Ngai” (Hoekema 1986: 67).

ucio niunyititwo mbaru ni kauhoro kari thiini wa **Kiambiriria 2** iria yerethaga uhoro wigii kumbwo kwa mundu wa nja na uhoro wa kihiko.uma-ri, ha uhoro wa uingi thiini wa ngwataniro ya mbari ya mundu iria yonanagia uhoro wa Utatu-ri yonekaga wega thiini wa kihiko, uhoro-ini wa uria mundu murume na mundu wa nja matiikaga “mwiri umwe” ona mari eri na magatura eri. (**Kiam 2:24**).²

(B) *Iguru ria maundu macio-ri, omundu niari na mwiri uria wonekaga na ciiga cia mwiri ucio, na ningi omundu niari na mwiri ungi utonekaga witagwo muoyo, no atiri, ciiga ici ciothe cinyitithanagio igatuika “mundu wi muoyo”.* Ngai onanirie uhoro uyu thiini wa jira ya gutuika mundu thiini wa umundu wa Jesu Kristo uria wari mundu kin a Ngai kaimana. Uguo-ri ti kuga ati miri itu ino tuonaga ati ni miuru nay a mehia, ati na miri itu iria itonekaga ati ni mithingu na ndiri mehia—umundu ni urumwe, na uhoro uyu wonithanagio ni uma wa ati thiini wa muturire uria ugoka nigukagia na iguru rieru na thi njeru, na tutigakorwo tutari na miri, no nitugakorwo na miri mieru.

- (2) Uhiananu wa mathenya. Ngai ni mumbi na ari na uhoti iguru wa maundu mothe; ithui naithui nituri na uhoro ucio wa umbi na nituhetwo uhoti iguru ria ciumbe na indo ciothe iri thiini wa umbi.
- (3) Uhiananu wa uhoti. Ngai niari githimi, mitugo, ni wa than a ngererero. Uhoro wa uma ni atiri, muhiano wa Ngai thiini wa mundu utumaga mundu agie na undu wa kumenya uru na wega. Uhoro-ini wa unduire kana uteri wa unduire-ri wari ta watho wa muturire, uria andu othe thiini wa githiimi ngurani, andu matiyaga na magagiathikira. Ni niundu wa githimi giki andu matuagwo matiri na mahitia kana ni mari namo.” (Wells and Zaspel 2002: 142). “Thamiri” ino-ri, ni ya gutuma mundu amenye uru na wega na niyaritio uhoro wayo thiini wa **Arom 1:18-2:16**. Uguo-ri, Ngai atuirire andu na kihoto, ona mbere ya watho wa Musa kuheanwo thiini wa maundu ta kuiririria (**Kiam 3:6**), na ha uhoro wa kuhoya ngai ingi (**Kiam 4:5**), uragani (**Kiam 4:8-11**), mehia ma kuonana kimwiri (**Kiam 6:1-7**), meciria mathuku (**Kiam 6:5**), kwaga gutia aciari (**Kiam 9:22-25**), mwitiyo (**Gen 11:4-8**), uhoi mihianano (**Arom 1:18-32**), gitumi ni tondu andu nimoi wega.

c. *Muhianire wa Ngaiukiringithanio nauruti wira wa mundu na ngwataniro.* Icuji ingi ciaragia iguru ria muhiano wa ngai ti tari kindu gitangicenjeka ona korwo mundu niaguire mehia-ini, no makonania ta ari kuringana na maundu maria tuikaga na uria tukoragwo hari Ngai na kuri andu aria angi.

- (1) **Aroma 8:29, 2 Akori3:18, Aefeso 4:22-24, na Akorosai 3:9-10** ciothe ni ciaragia iguru ria muhiano wa Ngai thiini wa hinya na mitugo Thiini wa icunji ici-ri muhianire wa Ngai unyitithanitio na “umundu witu mweru” thiini wa Kristo. Uhoro uyu ukonania ati, thiini wa undu umwe-ri, muhianire wa Ngai thiini witu niwathukirio ni mehia, na tutiri na muhinire ucio wi mugim. Muhianire uyu niucokagio thiini wa andu a Ngai riria moka thiini wa ngwataniro ya uhonokio hamwe na Awa kugerera Jesu Kristo, na makagia na uhoro wa gutherio ohindi ohindi, thiini wa guathikira Ngai na gutiya wira wa Roho Mutheru thiini wa miturire yao. Uhoro wa ma ni ati njira imwe ya kurora uhoro wa gutherio, ni ati nigucokerio tucokagirio muhiano wa Ngai thiini witu ithui andu aria akure.
- (2) Gitumi kimwe gia Kristo gutuika mundu gitari ogetha akue mahia maitu, no ari atuike ngerekano ya uria tubatie gukoruo. Kristo ekire uria Awa amubatie eke (**Yohana 4:34; 5:17-20, 30; 6:38; 8:28-29; 12:49-50; 14:10, 24, 31**). Uguo-ri, Githimi gitu ni “gucenjio na kugia na muhianire wa mwana wa Ngai” (**Arom 8:29**), tondu riria tuguthiira njira-ini cia Ngai-ri turonania mitugo ya Ngai na kuonanania wega wake.
- (3) Nikuri na uhoro wa ati muhianire wa Ngai ni thiini wa ndumiriri ya marigirio. **Luka 20:34-36, 1 Akor 15:49 and 1 Yohana 3:2** cionanagia ati, nikuri na mwana wa

²Hoekema ekiraga mukana akauga atiri: “Uhoro uyu wakoruo wario-ri, ni atiri, nduagiriirwo gutaurwo ati no andu aria mahikite kana makahikania mari na muhianire wa Ngai, kana hihi no o tu mangimenya uhoro wa gutuika mundu mukinyaniru. Uhoro wa uma ni atiri, kihiko-ri nikionanagia na gutariria makiria ya maundu maria mangi mothe iguru ria uingi wa mundu murume na mundu wa nja thiini wa ngwataniro yao. No uhoro uyu nduonekaga thiini wa meciria ma wehereku. Gitumi ni tondu Jesu ari we mundu mukinyaniru-ri, ndari na mutumiya. Na ona muturire uria ugoka-ri, riria mbari ya mundu igakorwo ikinyaniire-ri, gutigakoruo kihiko. (Matt. 22:30). (Hoekema 1986: 77)

uhoro wa gutura tene na tene thiini wa muhianire wa Ngai, uria utakonanio onginya riria tugakuroo thiini wa marigiririo thiini wa thi njeru na iguru rieru. Na thutha ucio-ri “tukahianana nake” (1 **Yohana 3:2**), na “tukanhanana na alaika” (**Luka 20:36**), na ningi “tukagia na muhianire wa matuini” (1 **Akori 5:49**). Mahindaini macio tutigakorwo na hinya wa mehia makimerera thiini witu, na mitugo itu niigakoruo iri mikinyaniru na kuhianana na muhianire wa Kristo.

5. Muikire wa mitugo thiini wa muhianire wa Ngai. Muena wigii muekire na uruti wira wa muhianire wa Ngai ni citarainie muno:mundu no one muhianire ta arikio gitumi kia mwikire mwege, kana nit a kuga atir, uria tuikaga, kuringanaga na ithui turi a. Ni kuri na miena itatu ya uhoro uyu wa mwikire wa maundu thiini wa kimitugo:

a. *Ngataniro na wendo nicio cia batamuno thiinii wa uhoro wa Muhianire wa Ngai.*

“Mubangire ” wa muhianire wa Ngai, na uria ombire andu, wonanagia uhoro wa ngwataniro thiini witu turi ta akui a muhinire wa Ngai. Uma wa mbere wa ati Ngai ni Utatu ni ati we ni “Wendo” (1 **Yohana 4:8**) yonanagia ati, thiini wa gicunji kia thamiri yake, othe thiini wa Utatu mari thiini wa ngwataniro ya wendo murumu umwe na uria ungi. Ningi-ri ihinda riria ria mbere biu ria Ngai kuga ti wega-ri, ni riria oigire ati “*ti wega mundu uyu aikare ari woiki*” (**Kiam 2:18**). Uma uyu wonanagia maundu maya marumiriire;

(1) Muhianire wa Ngai nduonanagio hari mundu ari wiki; o ni atiri, gicunji kingi kiabata nikibataranagia thiini wa kuonania urumwe wa muhianire wa Ngai—kugerera kuri andu mari thiini wa gwataniro mundu nauria ungi. Ngwataniro iria ya hakuhi muno ya mbari ya mundu, na ari oyo yambiriire thiini wa mutaratara wa umbi na niyonanagia uria Kanitha na Kristo mahiana-ri, ni kihiko (**Kiam 2:24; Aefeso 5:23-32**). Uguo-ri, kihiko gitu, kio kiene-ri, kiagiriirwo kuonania muhianire wa Ngai.

(2) Gitumi tondu Kristo niwe murugamiriri mukinyaniru wa muhianire wa Ngai-ri, kiria kibataire gukoruo gatagati-ini ka muhianire wa Ngai.... kiria kiari gatagati ka muturire wa Kristo: wendo kuri Ngai na kuri mundu. Angikoruo ni uma ati Kristo ni muhianire mukinyaniru wa muhianire wa Ngai-ri, kuoguo ngoro ya muhianire wa Ngai no muhaka ikorwo ni wendo. Niamu gutiri mundu wendire ta uria Kristo endire” (Hoekema 1986: 22). Ha uhoro wa ma-ri, nitubatie kwenda aria angi ni tondu nimombitwo na muhianire wa Ngai.

b. *Muhianire wa Ngai niuhotaga watho wa rumena rwa unduire.* Muhianire wa ungai ni mutongu muno ndungirugamirirwo ni mundu umwe ari woika. Uma-ri, “*muhianire wa ungai na ugima wagwo no wonekire thiini wa mbari ya mundu mari othe,*” uria kuirikanaga ati, “*tungihota kuona utonga wothe wa muhianire wa Ngai riria tungirora maundu maumundu na mitugo ngurani na mikire ya andu matiganite.*” (Hoekema 1986: 99-100, *emph. in orig.*). Undu uyu ni gitumi kimwe gia Kristo gukura andu kuma “*nduka ciothe na miario yothe na nduriri ciothe*” (**Kug 5:9**; rora hamwe na, **Kug 7:9-10**). Uma ucio wiki ni wagiriire kueheria meciria ma kugayukanio wa nduriri na marangi ma andu kana ona kana uthu wa nduriri. Akristiano kuma mabururi mothe magiriirwo guiciria uhoro-ini wa ukristiano wao mbere, na maundu megia rangi ciao, mitugo yao kana ona kana ciama cio cia uteti, macio magiriirwo niguka mari ma keru. Ni uhoro wa ma ati thakame ni nditu kuri mai. No ni atiri, kuri Akristiano-ri thakame ya jesu niyagiriire kuonwo ariyo thakame iria ituohithanagia hamwe, na ti thakame ya mbari citu, na muhiriga kana rangi wa rua ikonde citu, gitumi ni tondu thakame ya andu othe ni ndune na ndingicenja.

c. *Uria tuoyaga na guika aria angi kuonanagia uria tuoyaga na guika Ngai.* Uhoro wa umbi witu na wathani na mitugu nagithimi namaundu na maundu ma tha, maundu macio mothe monanagia muhianire wa gutura wa Ngai; na atiriri, no tuhote gutumira maundu macio mothe thiini wa hinya. Ni utumiri witu wa maundu maya na njira njuru thiini wa mehia monanagia na guthukia muhianire wa Ngai. Ha uhoro wa ma-ri” uhoro wa mehia maria manene muno ma mundu monekaga ni tondu ni ari na muhianire wa Ngai thiini wake na gitumi kiria gitumaga mehia maya makoruo mari moru muno ni tondu mundu ahurithagia umaraya kiheo giki kia muhianire wa Ngai” (Hoekema 1986: 85). Uhoro maita matatu mautumiri wa ndeto ino urumiriire tau u:

(1) “Gitumi kiria gitumaga kuragana gutuikethiini wa **Kiam 9:6** ati ni mehia moru muno na ati ni mehia mabatie kuherithikirio kugera gikuo ni ati mundu ucio uragitwo niari na muhianire wa Ngai, na akonania Ngai, na arari ta Ngai, na arari murugamiriri wa Ngai..... kuhutia muhianire wa Ngai ni kuhutia Ngai we muene, kuraga muhianire

wa Ngai ni kunuha Ngai we mwene” (Hoekema 1986: 16). Ha uhoro wa ma ni ati, nitubatie kuenda, andu a itura ritu ta uria tuendete ithui ene gitumi ni tondu tumbitwo turi na muhianire wa Ngai. Uguo-ri, uria tuikaga akui a muhianire wa Ngai aria angi, wonanagia muonere witu, na mwikire witu, na uria tuoyaga Ngai we mwene. (**Jak 3:9-10**; rora hamwe na, **Thimo 14:31**; **1 Yohana 4:20**). Oringi, uhoro uyu ni wa ma bio thiini wa kihiko (rora, **1 Pet 3:7**).

(2) Gitiri gicunji kiaragia uhoro wa muhianire wa Ngai kionanagia ngurani iguru ria uria tuagiriirwo guika aria matahonokete tukiringithania na aria mahonokete.

Tuagiriirwo guika andu othe wega undu umwe, gitumi nitondu mari na muhianire wa Ngai

(3) Ona andu aria ehia atia nimari muhianire wa Ngai. Oundu umwe-ri tutibatie kuona andu angi ta matari andu kuna ni tondu wa uria mari kana uria mekite—na nitubatie nikumahoera uhoro-ini wa muhianire wa Ngai nigetha magie na kirigiriro kia ati ni kuri na njira njega ya muturire.

II. Mundu Murume na Mundu wa nja ni Maiganaine Kimuturire-ini.

A. “Kimuturire-ini” ugo nit a kugu uhoro wigii umundu na uturo.

Riri tuoga ati mundu murume na mundu wa nja ni maiganaine ki muturire-ini-ri, ni kuga ati mundu murume na mundu wanja nimaiganaine thiini wa uturo na umundu na uria mari. Uhoro mukinyaniru ni atiri, mundu murume na mundu wa nja nimaiganaine thiini wa gukorwo eri nia bata; na hatiri “wa bata” gukira uria ungi, ona gutiri umwe ungirwo ati “ni mundu” kuri uria ungi kana hihi agakorwo “akuhiriire Ngai” gukira uria ungiwe. Uguo ni tiga ha uhoro wa ati mundu murume niari ngurani na mundu wa nja na ati niombirwo mbere ya mundu wa nja (kuma tiri-ini [**Kiam 2:7**]) nake mundu wa nja ombirwo kuma kuri (rubaru rwa mundu murume)(kuma rubaru-ini rwa Adamu [**Kiam 2:21-22**]). Gatagati ga itumi ici gutiri ona kimwe kieheragia uhoro wa uigananu wa mundu murume na mundu wa nja hiini wa muturire na muiciririe.

B. Muturire na Muiciririe wa Mundu murume na Mundu wa nja ni wa Wonekaga Kimandiko thiini wa njira Nyingi:

1. Ota uria tukuonete (gichunji-ini gia I.C.3, hau iguru), **Kiam 1:26-27** ironania ati Ngai ombire “mundu” (uguo nit a kuga, mbari ya mundu) iria ariyo mundu murume na mundu wa nja, na o eri ni mari muhianire wa Ngai. Eri mundu murume na mundu wa nja ni mari muhianire wa ngai thiini wa ruthiomi rwa kingiriki wtagwo, *ipso facto* na nimaiganaine thiini wa uhoro wa muturire na muiciririe..
2. Thiini wa **Kiam 1:28-29**, kirathimo kia Ngai, uhoro wa watho wake wa “wathani” na uhoro wa uheani wa irio cianeanirwo kuri mundu murume na mundu wa nja.
3. Thiini wa **Kiam 2:18, 20**, Ngai atuire itwa ria kumba muteithia “wagiriire” Adamu ni tondu nyamu itia “muagiriire.”
 - a. *Kiugo giki gigitaurwakuma kuri kiugo gia (neged) kiugaga “kiria kiri ngariuko na nikiringaine”* (Koehler and Baumgartner, 2001: “neged,” 1:666). Hoekema erethaga akauga atiri: “Ciugo [‘umwagiriire’] cionanagia ati mutumia niwe ukinyanagiria mundurume, akamuhingithia thiini wa uiyuru na agatuma utike mukinyaniru. Uguo-ri muthuri ti mukinyaniru Atari na mutumia. Na uhoro uyu ni iguru rigii mutumia onaguo. Mutumia onake ti mukinyaniru atari na muthuri, gitumi ni tondu muthuri atumaga mutumia akinyanire, akamuteithia na kumuikira hinya riria oruo ni hinya tondu ni kiumbe gitari hinya.” (Hoekema 1986: 77)
 - b. *Uma wa ati Hawa ombirwo kuma kuri mwiri wa Adamu-ri wonanagia uhoro wa uigananu wa muturire na muiciririe ni tondu maimite hari riumba rimwe.* AAdamu amenyire uguo riri oigire atiri, “Riu riri nirio ihindi ria mahindi makwa, na nyama cia nyama cikwa” (**Kiam 2:23**).
4. Mundu murume na mundu wa nja eri nimaaguire mehiani (**Arom 3:23**), na thutha wa uguo o eri nimabatie ukuri.
5. Mundu murume na mundu wa nja eri ni makuragwo mehiani thiini wa Kristo kugerera njira ihanaine (**Yohana 3:16; Atumwo 2:21; Arom 10:8-13**). Uma-ri, thiini wa Kristo “gutiri muthuri kana mutumia” na onao andu anja ni “ariu” a Ngai kugera wetikio thiini wa Kristo Jesu.” (**Agara 3:26-28**).
6. Arume na aka othe maamukagira Roho Mutheru na njira imwe na iheyo cia Roho mutheru (**Atumwo 2:16**).
7. Arume na Aka othe ni “agai hamwe na” a wega wa muoyo wa tene na tena. Mari na uhoro uhanaine wegia uturo wa tene na tene na marigiririo mao ni mamwe. (**Agal 3:29; 1 Pet 3:7**).

III. Ona Gutuika ha uhoro wegia Muhianire wa Ngai na Uhoro wa Kuiganana Kua Kwa Muturire na Muiciririe, Andu arume na Andu anja ni Mari na Ngurani Nyingi Citigaine.

Uhoro wa ngurani ya urume na uka ni ya ma muno gatagati ini ka mundu wa nja na mundu murume. No riri, maundu mangi megie ngurani cia kumwiciririe na kimikari na muonere monekaga ta mathondeketwo thiini wa undu ucio tureta gitumi kia ‘uka’ na ‘urume’. Muciarire uyu wa nathiini niurutaga wira hari mwiri uyu wa kuoneka, muciririe, na muthugundire na muturire gatagati-ini ka andu arume na andu anja; uhoro uyu nigwo urehaga ngurani thiini wa mwikire wa maundu gatagati-ini ka mundurume na mundu wa nja. Uhoro uyu wa gitigithukania uthiaga kuma onginya ngurani ya ureri wa twana twa tuhii na tuiritu, na wira wa arume na wa aka gatagati-ini ga mitugo ya kinduire. Ha uhoro wa ma ni ati, unduire, muturire na maundu ta macio ni ma bata muno— nimahotaga kuingirana na uhoro wa ngurani cia kiuciari. Iguru ria maundu macio-ri, ti arume othe mari ngurani cia maundu mothe na andu anja thiini wa ithimi ciothe na uringithania wothe—thiini wa maundu maingi ngurani ni uhoro-ini wa matahbu mao kana namba yao kana undu unghota kuoneka na mukurura ya ngengere no ni atiri, muhiano uyu uronania njira imwe cia kuhota gukurana. Uhoro uyu niwagiriire gukurwo meciria-ini gitumi nitondu, ni mateithagia muonere witu na uria tuyaga na guika nanadu aria angi. Kumenya umenyero uyu nokurehe maundu meri ma bata muno thiini wa ngwataniro chitu: (1) ndu ucio no urehe uhoro wa kumenya wega muhiriga ucio ungi na kuwuiyukia na kuiyukia na kumenya wega muhianire wa Ngai— uria mihiriga yeri ituikaga umwe mugima na uria kuhanikaga nigetha kugie na na kuaga kuiganira thiini wa muhiriga uri wiki. (2) Uhoro uyu niwikiraga ngwataniro chitu hinya na muno cia kihiko thiini wa gututeithia kumenya riria tureka maundu na njiraya itari ya ma na riria turabatara gucunjia mutugo itu. Louann Brizendine augaga atiri: “Koruo tuamenya ati miciarire itu ati nitindikagwo ni maundu mangi, ona nginya uhoti witu wa kuonana kimwiri na mangi maingi-ri, no tuteithie thiini wa maundu mangi maingi matari magutua undu umwe. Hakiri ti kindu akorwo ti machine ari na uhoti wa guthoma. Gutiri kindu kihurirwo handu hamwe. Uhoro wa uciari ni ucejagia no ndungihota kuhingura thiini wa uma witu No tucenje uma ucio na tuhote kuutumira thiini wa hakiri chitu na kuirutaniria guitu thiini wa gukenerera na, riria kurabatarabia, kugarura maundu maitu thini wa hakiri, mitugo, ucori.—na marigiririo maitu.” (Brizendine 2006: 6-7)

A. Ngurani thini wa muiciririe.

1. Uraihu wa arume aingi ni 1.77m naguo uraihu wa atumia aingi ni akuhi na 12cm (tiga hihi kuria kuonakanite ngurani ingi, kauhoro gaka 1-4 koimanite kuri Archbold n.d.).
2. Njohero nyingi cia andu a wanja ni githimi gia 1.00m nayo njohero ya mundumurume ni nini na 8cm.
3. Uritu wa arume aingi ni kiro 78 iria ari kiro 13 thi wa uritu wa andu anja aingi.
4. Atumia ni mari na mai ma mwiri manini (52% thiini wa atumia aingi v. 61% thiini wa arume aingi). Uhoro uyu ni kuga ati mwiri wa mundurume nouhote kuringura njohi naihenya gukira mwiri wa mutumia ona koruo githimi kio kia ratiri ni kimwe.
5. Arume ni mari hinya wa mwiri wa naiguru, mwiri mwakiku na gikonde kiumu, gitangitihio naihenya na matiguaga ati nimatihio narua. Arume mombitwo uhoroini wa gutumira hinyana githuri. Muniyithanirie wa ciiga ciao uthondeketwo wa guikia indo. Ihindi ria mundurume ria mutwe ni riumu gukira ria mutumia (Conner n.d.)
6. Ni muigana wa atumia 5-7 hari atumia igana mari hinya ta arume a kawaida. Mundurume ndari maguta maingi ma mwiri undu uria utumaga arume mahote gutengera muno na gotoria thiini wa mithako maingi otiga guthabira ihida iraya. (Gicunji giki a kia mugwaja ciumite kuri Rhoads 2004: 144-45, 221-22).
7. Gikonde kia andu a nja nikiri uhoro wa kuigua muno thithi kiahutio gukira kia mundu murume, atumia ni mari uhoti wa kuigua migambo kuma kuraya mugambo-ini wa mundu, na nimaiguaga muruki narua na gukurana minungire ya indo ngurani, na kumenya na kuririkana rangi narwa kuri arume. (Rora hamwe na, Brizendine 2006: 17). Uhoro wigii uhoti wa atumia kumenya minungire ya indo muno urehaguo ni kimekari iria irehaga ugaruruku thiini wa mwiri wa mutumia mahinda-ini ma kahinda ka mweri. (Brizendine 2006: 86-87).

B. Ngurani thiini wa Ugima wa Mwiri.

1. Andu aja nimari na githimi kia 78% kia gutuika atumumu (Gicunji kuma 1-6 kiumite kuri Archbold n.d.).
2. Aume ni maita 2.7 hari uhoro wa kugia na mutino wa barabara.
3. Arume ni maita 4 iguru hari uhoro-ini wa gukua ni undu wa mirimu ikonainie na kugucia thigara.
4. Atumia nimari uhoti maita 3 makiringithanio na arume iguru rigii mirimu ya kumererwo ni ciiga ng’eni.
5. Ona gukoruo arume nomanyitwo ni mirimu ya ngoro narwa-ri, andu anja nimakuaga gatagati-ini ka

mmwaka umwe manyitwo ni mirimu ya ngoro.

6. Arume ni mari uhoti maita 3 iguru ria atumia uhoro-ini wa kuiyuraga gukira arume.

7. Andu anja aria magucagia thigara ni magiaga uguati wa kunyitwo ni kansa githimi-ini 20 nginya 70% kuri arume aria magucagia thigara githimi kimwe nao (Gicunji 7-12kirutitwo kuma Canadian n.d.).

8. Ndawa githimi kiiganaine arutaga wira ngurani thiini wa arume na atumia (ona dawa iria cimenyeretwo ta dawa cia ruo), na dawa cia kunyihia ruo ciuikaine ta kappa-opiates, niciri na ngurani uhoro-ini wa kunina ruo thiini wa arume na atumia..

9. Atumia nimari thigari numu cia kumarigiriria kumana na mirimu gikira arume, no nimari uhoro wa kuaga hinya gwa thigari icio narwa gukira arume(mirimu iria iriyaga mwiri na kuriyana kwa mwiri) ta ino rheumatoid arthritis, lupus, scleroderma and multiple sclerosis.

10. Thutha wa kunina mahinda ma uciari (menopause)atumia nimateaga mahindi maingi kuri arume, na niki thiini wa andu 80% mari na murimu wa osteoporosis ni atumia.

11. Gutangika ngoro ni maita mana kuri atumia iguru ria uria arume makoraguo, na uhoro wa kuhinyirio meciria ni maita (depression) 2-3 thiini wa atumia kuhituka kuri arume, na muno thiini wa miaka ya uciari wa atumia, gitumi kimwe ni tondu toambo wa atumia uturaga homoni nyinyi mahinda-ini maya. (Rora hamwe na, Brizendine 2006: 2-3, 53, 132-33). Kuongerera-ri, nit a githimi kia atumia 10% magiaga na mirimu ya meciria thutha wa kahinda ka mwaka umwe magia mwana (postpartum depression) (Ibid.: 181-83).

12. Mahinda makuonana kimweri na mundu uri na murimu wa muingo uterigiriirie, atumia ni maita 2 uguati-ini wa kuguatio mirimu wa ngonoria kana mirimu ingi na ni maita 10 ugwati-ini wa kugwatio Muingo gukira arume. Maumirira ma mirimu ya kuonana kimwiri ni ma iguru kuri atumia gukira arume—thutha wa mirimu iyo atumia ni mari na ugwati wa kunyitwo ni mirimu ya kansa ya uciari ona guthata itagwo (reproductive cancers (Rhoads 2004: 108).

C. Uhoro wa Ngurani Ya toambo na kemekari.

1. Tombo wa mundurume ni munene kuri wa mutumia na githimi kia 9% (thutha wa gucokaniriria mwiri na muigana wake), no riri toambo wa mundurume na toambo wa mutumia uri na hakiri chigananaine (no cia andu anja cikaigwo ciganiriirwo na kunyitana) (Brizendine 2006: 1). Atumia mari githimi kinene kia 11% neurons na maita mana mugayukano wa hakiri iria cinyitagira mwana wa urio na mwana wa umotho, gukira arume. Uguo nitakuga ati hakiri cia mundu wa nja nitaciri netiwaka kana kuruta wira hamwe no hakiri cia mundurume ni cinyitane kiundu. Aume mendaga guika kaundu kame gua kame ikinya gwa ikinya, no riri mundu wanja niari na uhoti wa kuruthitha hakiri wira maita meri, na kuoguo magatumira toambo wao wa urio muno, nimahonagia thina makiria ma umwe na kuoguo ti thina kuhota guika maundu meri hamwe. Githimi kia uria hinya wa mutumia utumikaga gitagwo na ruthiomo ria kingeretha (Positron emission tomography (PET)) kionanagia ati atumia nimatumagirahinya muingi thiini wa undu owothe mareka ungithimwo.maundu megii njira kana mikire ya maundu ma mutumia monekaga mari mega ona thiini wa miario na ha uhoro wa kuhonia mirimu ya gukua ciiga, nake mundurume thiini maundu manene nionekaga ari mwega. (Conner n.d.; Rhoads 2004: 27-28; Brizendine 2006: 4-5).

2. Gitugi kia umbi wa muiguire wa thithi na muririkanire wa maundu nikio—(hippocampus)—thiini wa atumia ni kinene toambo-ini wao. Ona ningi, nikuri na kunyitithanio Kunene kuigie muiguiri wa muhuthirie thiini wa toambo wa mutumia kuri toambo wa mundurume. WAndu anja nimatumagira gicigo kinene thiini wa toambo wao guthondeka uhoro wa muiguire wa maundu ta gikeno kieha kiriro, na mangi maingi, na nimari na uhoro murikiru wa kiririkano gukira arume Uguo-ri, tukiuga, atumia nomahote guthoma mauthiu, mwaririe, kionereria kia muiguire wa andu wega kuruga arume, no utakuaria iguru ria marakara na matisho maria arume mamenyaga aundu umwe na atumia. (Brizendine 2006: 4-5, 117-34; Rhoads 2004: 262).

3. Uhoroini wa kuongerera-ri, icigo cia toambo wigie mwaririe cia atumia ni nene kuruga cia arume, na atumia niragia ciugo nyingi (thiini wa tuiritu ni maita 2-3 makiria) ni maragia muno, na nimari uhoti wa guthikiriria muno gukira arume. (Brizendine 2006: 28-30, 36, and 125-31).

4. Tombo wegia mwana wa uciari wanjagiriria thiini wa kurora aka, no riri, thiini wa wiki ya 8 uhoro munene wa wendi umbikaga thiini wa toambo wa tuhii, na uhoro ucio nikuraga uragaga arangiri amwe thiini wa nyumba ya ukinyaniria, na ukahota gukuria arangiri aingi thiini wa nyumba ya kwenda kuonana kimwiri na uhoro wa kio. (Ibid.: 14). Arume nimagiaga nangurani ingi nene makinyia miaka 9-15 (Ibid.: 91). Arume ni mari undu wa guchenjia maundu-ini maita ikumi ma atumia. Uhoro uyu utumaga moneke makiongereka thiini wa hinya wa icoka cia mwiri (kwa muhiano, uchamba, wathani, uchindani, uhinya na uhoti) na kunyihia thiini wa maundu megii utumia (kwa mihiano.,kuaga wendi wa

tuana, kuaga wendo wa mawira ma nyumba, na kunyita mihiannao wa ciana (doli) na mitugo na miikire ya maundu (thiini wa arume na atumia). Uhoro wa ugima mukinyaniru ni wa bata thiini wa mahida maya gukira mahinda ma ugimaini thiini wa kuerethera maundu na mitugo ya thutha-ini (Rhoads 2004: 28-34, 49, 57-59, 153-54, 172). Rhoads states: “Atumia na athuri amgikura, ngurani gatagati-ini ka urume na uka ni uthiraga. Uthomi wa uduire ugaga ati aguka ni mari wendo na ona makendeka gukira a baba, na ati a mami ni magia na wiathi muingi o uria marakura.atuiria aria maroraga uhoro uyu thiini wa mathomo ma birogia, maigaga ati uhoro uyu no uhote kueretherwo wega nthiini wa uma wa ati arume nimateaga hinya wa wendi nao atumia magatendi uhoti wa ukiriria gukira uhoti wa.” (Ibid.: 49) tugithii na mbere, riri arume mamaka kama magua uhoti wao wa wendi uthiaga thi, no riria matoria uhoti wao ukiraga na makagia na gikeno, no atumia mationekaga magicenjio ni uhoro wegii gucinda kana kugia na kindu.

5. Uturia arume amthabagio ni mai moimite tombo-ini thiini wa gacigo getagwo utero, tuiritu tunini twa ukuru wa mieri 18 tugeragira thiini wa undu witaguo “ugima wa uciari” uria uikaraga ihinda ria miaka iri na ihinda riu nirio matumbi ma uciari mabagia kumbika na kugarura meciria ma kairitu gaka kanini. Uhoro uyu niurehaga kumbika kwa matumbi na tombo uria uteithagia thiini wa uciari, na niwikiraga hinya tombo wa muonere na muthiururuko wa tombo, muonere, ukinyaniria, muiguire, na unduire na gukira hinya uhoro wigii kurega na gutikira undu o wothe. Kuma ihinda riria ritaguo ria kwenda arume (menarcho) nginya ihinda riria ritagwo ria ndega arume nirio menopause andu anja nimegiaga na uhoro wa mahinda matiganite thiini wa tombo wao ma gukurwo na meciria maiguru muno na muiguiri wao ugakuroo wi uguru muno. Kuoha nda nigucenjagia arumia makiria thiini wa tombo wao. Thutha wa ihinda kurega arume ria kinya atumia nimagiaga na ihinda ria kuaga wendi, na mwiuguire wao ukanyiha. (Brizendine 2006: 19-22, 32-35, 97-116, 135-52).

D. Ngurani thiini wa Umundu na Wendi wa Maundu.

1. Wendi thiini wa wendi wa uhoro wegia gukamaania ni ngurani gatagati-ini ka arume na andu anja na ngurani iyo inehaga oro uria miaka irathii. Thiini wa tombo wa mundurume icigo iria cikonainie na gukomania ni nene maita 2-2½ gukira icigo iria iteithagia maundu macio thiini wa tombo wa atumia (Ibid.: 5, 91). Uturia umwe wonaniririe ati arume maiguaga wendi wa gukomania maita mugwanja iguru ria atumia thiini wa muthenya umwe, na makiria ya maita mana thiini wa atumia aria maugaga ati ori matiguaga wendi ucio ona atia. Arume a kawaida maugaga meciragia uhoro wegii gukomania maita matatu nginya maita matano thiini wa muthenya umwe; atumia maugaga ati ni maita maigana una thiini wa wiki, kana ona kana thiini wa mweri. Thiini wa arume a gitagati-ini kia miaka 20-30 meciragia uhoro wa gukomania makiria ya rita rimwe thiini wa ndagika imwe, nao andu anja a miaka iyo meciragia rita rimwe thiini wa muthenya, kana hihi maita 3-4 thiini wa thiku ciao cia ugima (Ibid., 91). Arume gukira aka-ri, uhoro wa gukomania mweka na wa mahinda maingi umanaga na gikeno thiini wa kihiko. Utumia thiini kana nja wa kihiko maingiraga thiini wa uhoro wa gukomani ni getha magayane gikeno na wendo; arume maingiraga uhoro-ini ucio ni tondu wa itumi ngurani, imwe ciacio ni, mabataro ma kimwiri, uhoro wa wendi wa gukomania na guita. Uguo noguu arume aria mahuraga umaraya maheanaga itumi cia gukenia; nao aka nimekaga uguo ni tondu wa gucaria wendo uria magite kuma kuri athuri ao. Riri muthuri agirio uhoro wa gukomania nikuri na uhoti wa gutuika mururi na muru gukura mutumia angigirio uhoro wa gukomania. (Tiga hihi haria hagwetetwo-ri, gacigo ka namba 1-3 hari gicigo giki koimite kuri Rhoads 2004: 26, 48-66, 121, 152-53, 173, na 252).

2. Githimi kia wendi kiria kionekaga thiini wa arume; notakio kionekaga thiini wa atumia. Githimi kia uthaka na wiriririo na uhoro wa ugima niwonekaga. Thigari ici kana mumbire uyu ni urehaga uhoro wa uria arume na aka magiaga na uhoro wa kuiriraniria na kugucaniriria.³ Arume aingi meciragia ati atumia ni athaka muno riria mahinda mao mari ma mumbire wa gitagatiini kia iguru biu (Miaka-ini 20-40); atumia agima aria monekaga mari anini gukira miaka yao nimari na muthondekere wa mwiri wa uguru wa maguta maya. Ha uhoro wa ma-ri, thibaki ya mwiciririe iria itagwo na ruthiomi rwa kingeretha (MRI) utuiria wayo ugaga ati uthaka wa mundu wa nja uriaga mundurume meciria, ota uria huta iriaga mundu kana uria mundu umenyerete kunywa akoragwo atanywite. Arume nimaroraga muno uria mundu

³Rhoads ongagirira ati, onagutuika uthiu wa mundurume no woneke uri muthararu muno-ri, andu anja matingioneka mari na utumia magakiria muno.” (Rhoads 2004: 57). Thiini wa uguo-ri ona gukoruo nikuri ngurani thiini wa mumbire wa mundurume, mundurume no uria umwe na otaria kuri na ngurani thiini wa atumia makioneka-ri, mundu wanja no uria umwe, onaguatuika nikuonekaga nikuri amwe mari na utumia na uhoro uhiana ta uthuri, gugatuika kuri maita meri ma atumia” (kwa muhiano.,aria mari a kienyenji biu-ri na aria mari na mutukanio wa arume thiini wa mitugo na mikire ya maundu”) (Ibid.: 29-32).

wanja ahana kuma na iguru uhoro wigii uthaka wake na uhoti wake wa kuguciriria. Arume mendaga andu anja aria mari a miaka minini kumakira, eru, mari na njuiri nene, na iromo thaka na thutha uria witagwo madiamba wa githimi kia 1/3 gukira njihero. Atumia nao, monekaga makigua mwena wa arume aria maroneka mari na hinya, na araihu kumakira, na mari na miaka miingi makiria yao, na mumbire wa kumakenia, na ha uhoro wa indo ni maroraga muno, uhoti wao, kuri uria arume makinyagira. Atumia na arume othe monekaga matari na ngurani tiga no haria maikaraga mabururi nguranai. (Ibid.: 56; Brizendine 2006: 61-63, 85-86).

3. Atumia nimafaraga uhoro wa uhoti wa mahenya, hinya na uhoro wa kio thiini wa mundurume, nao arume aingi matiendaga mutumia ukumatha na nimagiaga na kuaga wendi thiini wa guthingata mundu wa nja uteri na uhoti wa kuguciriria (Rhoads 2004: 152-53, 173).

4. Arume nimonekaga mari na kigio, aritu na makenda mahinda manene gukira atumia; ikundi cia arume cionekaga cikienda maundu mamwe, no imwana cionekaga na maundu mitheba miingi na nimaraihaniriire na andu muno Uhoro-ini ungi ni atiri, tuiritu kuma unini-ni tuonekaga turi na umenyi wa ngwataniro na ona kugia na murata wa hakuhi kuma otene.⁴ Uguo-ri, uhoti wa arume kuiigua wonekaga thiini wa uhoti wao wa kuiamurania na kugia na ngurani na arume aria aingi, nao atumia mendaga kunyitia ngwataniro na aria aingi (Brizendine 2006: 41).

5. Gacigo gaka karonania uhoro wa ngurani ya muiciririe gatagati-ini ka uka na urume uria wonekire thiini wa Kiambiriria 2-3, bere na thutha wa kugua kwa mundu. Arume monekaga mari na ngwataniro njega na wira na uhoro wa uriti wira ucio kuruga atumia.⁵ Thiini wa **Kia 2:15** Ngai “oire mundurume na akimuga thiini wa mugunda wa Edeni niguo autungatire na aurime.” Mundurume ningi niaheirwo wira wa kuhe nyamu maritwa (**Kiam 2:19-20**). Thutha-ini ni tondu wa maumirira ma mehia ma Adamu, iherithia ria Ngai kuri Adamu riari kuruma tiri, uguo ni kuonania atumire wira wa mundurume gutuika muritu (**Kiam 3:17-19**). Uhoro-ini ungi ni atiri,, mundu wa nja obirwo atuike “muteithia” wa mundurume (**Kiam 2:18-22**); uhoro ucio wonanagia ngwataniro ya kuma kiambiriria thiini wa andu anja. Uhoro ucio wonekaga wega thiini wa atumia hari uhoro wa guciara na ureri. Oro uguo noguo gikonde kia mwiri wa Hawa kiagiire naiherithia riorotete uhoro-ini wa guciara; na kugia na ruo ruingi thiini wa guciara na ngwataniro ngurani hari muthuri wake (**Kiam 3:16**).⁶

E. Ngurani thiini wa mitugo.

1. Gikundi kinene kia utuiria kionanirie ati arume ni mari gicindano kiingi nao atumia nimari uhoro wa ngwataniro nene, nima arume to kuenda gicindano muno no nimombitwo ati mekaga wega muno thiini wa undu uhiana taw a gicindano. Uhoro uyu niwonekaga thiini wa ngurani uhoro-ini wa maundu maria undu mendete—andu anja mendete gutheka na aria aingi, na magatumira itheru ta njira ya gutuma mundu aigue aiganiire, no arume mendaga kuaria ta ari irumi na giticana na njinu cia githeba (gacunji 1-4 thiini wa gicigo giki ni kuma kuri Rhoads 2004: 134-36, 140-43, 156, 171-72, 193, 198, 204, na 219-21).

2. Arume aingi nimari uhoro wa kwirutaniria, nimakiragiriria mogwati maingi, na nimaingiraga thiini wa mitugo itari miega gukira atumia. Nikuonekaga ta kkkuri na uhoro wa ki birigia urutaga wira thiini wa undu uyu, unyitithanitia na uhoro wa arume kuiingiria thiini wa maundu na iyundu na thiini wa muigana wa unyinyi wa mumbire wa tombo wao ukiringithanio na wa atumia na mubangire wa tombo wao. Mwena uria ungi ni atiri, atumia ni mari uhoreri muingi makiringithanio na arume ni tondu wa ngurani ya muonere.

3. Kuma unini-ni nginya ukuru-ini atumia nimari wendi wa tuana twa tukenge gukira arume, na nimari tha, na meciria ma than a uhoro wa utungata gukira arume. Atumia nimari uhoro wa gutungata gukira

⁴Brizendine augaga ati mutukano wa mai ma mwiri na meciria-ni marehaga uhoro wa ngwataniro ya hakuhi na na unyihia wa meciria. Cieri ciumaga hamwe na gutumamundu wa nja akinye ugimaini na muturire uria ungi wa maica make nicio citeithagiriria uriti wa matumbi. Uguo nikuga ati tuiritu tunini nutugiaga na gikeno makiria thiini wa unyitithania na ngwataniro kuri uria makoragwo matanakinya ugimaini—“Gutiri ngurani ya gikeno giki ta kia aria matumagira dawa cia heroin” (Brizendine 2006: 37-38).

⁵Ngurani ya mundurume na mundu wa nja thiini wa wira kana maundu maria mangi ndionekaga nitondu wa uria mari ogi muno (atumia na athuri nimaigananinie ugi), uhoti—no ni atiri, wendi na mubundithirie uria marutirwo miri yao nitaraga kuma maundu-ni macio (Brizendine 2006: 7-8).

⁶Mubundithirie uyu wonekaga thiini wa mitugo ngurani thiini wa mutaratara wa ndigano:atumia amtigaga arume nitondu wa kuaga kio na gukoruo uteri na wira mwege; no arume matingite atumia nitondu wa gitumi kiu. Mwena-ini uria ungi ni atiri, arume mateaga atumia ni tondu wa kuremwo kuruta wira wa nyumba, no atumia matingite arume ni tondu wa uguo (Rhoads 2004: 61). Rora gicigo V.C.1, haha kianda.

arume. Na nikuonekaga ta kuri na uhoro wa kibaorogia thiini wa undu uyu; thigari iria ya mwiri itumaga mundu agia na uhoro uyu wa utungata ya bata muno itagwo na ruthiomi rwa ngeretha oxytocin ikoragwo thiini wa andu anja yongagirira uhoro wa unyitithania na uhoreri, na wikindiriku. Thiini wa arume yonekaga kwa uingi riri meguitukuo. Na hari atumia yonekaga kwa uingi riria mekuongithia na ihinda ria kuoha nda.” (Rhoads 2004: 198) Atumia na aciari nimakoragwo manyitaine muno na ciana nini gukira uria arume na maithe mari. Utuiria wonanagia ati atumia nimari uhoti munene gukira arume thiini wa guthoma ndumiriri cia mwiri, na kumenya ruthiomi rwa mwana, guthoma uthiu wa ciana na gukurana kiroro na inegene ria mwana, na tuo twana tuonekaga tukienda mugambo wa nyina gukira wa ithe.

4. Ngurani ici no cihenanie gatagati-ini ka “kurua na kumbuka” thiini wa maundu maria meheragia maciria maingi thiini wa arume; no ha uhoro ungi ni atiri; atumia monekaga kueheria mesiria maingi na njira ya “guthondeka-na-kuendithiriria” gukira thiini wa “kurua-kana-kura” guthondeka ni hamwe na kugeria kuigitira na kugitira ruciaro kumana na ugwati; na uhoro wa kuendithiriria ni kugeria guetherera uteithio thiini wa ikundi iria cingiteithiriria riri mutumia aremwo nikurora ciana kana we mwene (rora hamwe na, Brizendine 2006: 41-42). Uguo-ri atumia matumagira muhiriga kumateithia thiini wa maciria maingi kuri uria arume mtumagira. Arume magiaga na ikundi ni tondu wa kurua no atumia matumagira ikundi nitondu wa kuigitira.

5. Arume na atumia amthugundaga na makagia na mwikire ngurani thiini wa mahinda maritu Arume na atumia nimaiguaga wega mari gatagati-ini ka andu akenu, no atumia maiguaga matari na thina gukoruo gatagati-Oni ka andu mari na keha. Arume nimari mutugo wa kuihitha riria maragera amundu-ini maritu ma kimeciria (gacunji gaka 5-6 ka gicigo giki karutitwo kuri Brizendine 2006: 28-30, 36, and 125-31).

6. Ona akuruo arume na atumia nimonekaga kunytwo nimarakara undu umwe-ri, ha uhoro wa kumahoreria ni ngurani. Arume, muno aria anini ni mahiukagirwo narwa na makonania marakara mao na hinya muingi muno. Atumia monekaga kuaga kuonania marakara mao na makagia na uhoro wa kuihitha thiini wa kuonania marakara mao no magakurwo ni ma uma.⁷

F. Utuiria wa Tukenge.

1. Gakenge ka muthenya umwe kairitu nikuiguaga magambo ya gukagia gukira gakenge ka muthenya umwe kari kahii. Gakenge ka muthenya itatu kairitu nikahotaga kurora gatagutiga mundu mugima maita meri ma kahii. Tuiritu nituhote kurora kahinda kanene makiria akorwo mundu ucio niararia; no hatiri ngurani kuri twana twa tuhii. Kairitu ga kiumia kimwe no gakurane kiriro kia gakenge kuma kuri inegen, no tuhii tutingihota. Kairitu ka mweri ina no kahote gukurana bicha cia andu aria koi, no tuhii tutingihota. Thiini wa mwana ungi, tuhii twa ukuru wa mweri itano ni turi wendo wa umenyi wa maundu ta matawa makuhorio magiakanagio, nimathekagia undu ucio na makaunira ritho, magiciria ati ni andu, no ti tuiritu tuingi tungihota uguo. (Tucunji 1-4 thiini wa gicigo giki tumite kuri Rhoads 2004: 5, 23, 25, 145, na 154; rora hamwe na, Brizendine 2006: 15-18).

2. Mwana wa mwaka umwe no akurane na ande kurora muno twana twa muhiriga wake ona akoruo kairitu gekiritwo mugutho gakuhura ndarama na akhii gagekirwo nguo na gakanyitithio ndori.

3. Tuiritu gatagatiini ka ukuru wa mieri ikumi na iri na mweri mirongo iri nituonanagia uhoro wa tha gukira tuhii twa ukuru ucio. Thiini wa ukuru wa miaka iri tuhii nituteng’eraga makiria na riria makurora ibuku riri na mbicha tuhii tuonaga angari muno, na tuo tuiritu tuonaga muno andu aria mari thiini wa ngari.

4. Tuhii nituri uhoro wa uma wa maundu thiini wa mieri ikumi na itatu gukira tuiritu, uhoro wa ngurani ya urume na uka yonekaga thiini wa miaka iri, na thiini wa tuiritu nitumenyaga mitugo yatuo mbere ya tumwana. Rhoads ongagirira ati, “kuruo uthii wan a mbere weretha uhoro makiria wigii wirutaniria thiini wa andu-ri, mundu noerigirire ati arume niakagia na kio kingi makiria thiini wa maundu oro uria marakura notiguo, uhoro wa ngariuko niwonekaga. Uhoro ucio uthiraga na mahind” (Rhoads 2004:

⁷Thiini wa kiarria iguru ria tuiritu rurorete kugimara, Bizendine onire ati uhoro wa wara thiini wa tuiritu ni muingi gukira tumwana onanigni thiini wa kumbura matari na gutigira uhoro-ini wigia kugua kwa mundu (tuiritu tunini tuonganiririo) tuiritu tuingi tutihotaga kuingiria thiini wa mithako miritu, na gonya uria tumwana tungihota- no ndukaheneke. Ni ati tombo wao ndumbitwo kugeria unajira ciothe kuona kiria mabatii, no nimari uhoti wa kuigarra gutika kindu o githe niguo magii na kiria makwenda. Muicho wa maundu maya nimariku ota uria monanagio ni tombo wa kairitu? Ni uhoro-ni wa guthondeka maundu na kunyitithania muturire wa mwana wa kairitu nigetha atuikae niwe uri gatagati ka muturire ucio. Haha niho tombo wa kairitu urutagira wira na kio- ni ugitagira kiria kiri giake, na ni ha uhoro-ini wegii ngwataniro. No kio giki no gituare angi kuraya na uhoro ucio no urehere tombo wa muiritu thina. Kuoguo kairitu nikageragira njira iria njega thiini wa umenyi wa ati kari gatagati-ini ka thi yako na ati gatiratindika aria angi Kunene nako.” (Brizendine 2006: 28-29)

145).

G. Uhoro wa utuiria wegii Umundu thiini wa thin a Mitugo ya Kinduire.

1. “Thiini wa andu thiini wa thii monekete thiini wa nduriri ciothe-ri ni kuri gitigithanu kia arume na andu anja, uhoro wa wira, na uhoro wa ureri wa ciana ugatigirwo atumia, na uruti wira muritu kuri arume, na utongoria muingi kuri arume.” (Ibid.: 17-18; gacigo 1-6 thiini wa gicigo giki ni kuma kuri Rhoads 2004: 17-18, 26, 151-52, 155, 169, 195, na 203).
2. “Mihiriga ya wathani kuria atumia amri na hinya wa kiwathaninire na uteti, na hinya wa mbecha na wathani gukira arume—nduonekaga; uhoro wa ma-ri, gutiri uma wa ati nikwari kindu ta kiu. Ona kuria uhoro-ini wa utongoria wa kiuthamaki uri wa andu anja-ri ni anini muno.” (Ibid., 151)
3. Undu ungi ni atiri, utuiria umwe wa maruka 186 monekaga ati atumia nio mabatie kurora ciana (miaka iri na guthii na thi) thiini wa 90 hari igana ria andu aya arume mekaga maundu manini muno megii urori wa ciana, mahindi maria twana turi tunini na thiini wa thi yothe atumia amtumagira mahinda manene thiini wa ciana kuma cirri tukenge nginya miaka ikumi gukira maithe macio uria matumagira mahinda mao nao. “Thiini wa mabururi, tuiritu tuonanagia wendi wa tuana na nituendagwo ta tureri twana. Isiraeli ona kana Amerika gutiri mari magia na uhoti wa kueheria mawatho macio, ona gutuika nimageragia guika uguo” (Ibid., 26). Tugithii na mbere-ri, “thiini wa unduire wotho uria wanatuirio-ri tuiritu nituendete dori na nituthakaga muthako wa uciari gukira tuhii. Kahii ka miaka ina kangirwo karore kana, karoraga kana kau no tikuma ngoro yako thiinii, no kairitu nikendete guika uguo.” (Ibid., 195)
4. Uhoro wa tuhii guthaka mithako ta kugiginyanira utongoria, haro, mithako ya uru nikuonekaga kuri kwa unduire wa andu aingi. Tuiritu twa chukuru tuonekaga tukigitira haro no tuhii tukoneka tukimienda muno. (Rora hamwe na, Brizendine 2006: 24, 40).
5. Ngurani ya umundu thiini wa wendi wa wiathi na urata ni uhoro umwe thiini wa miaka yothe, thiini wa mathomo na mabururi. Maundu mahianaine ni monekaga thiini wa unduire nguranire. Thiini wa mabururi maria mari na weathi muingi wa uigananu, athuri mationekaga mari na “uthuri” muingi na atumia makoneka mari na “utumia” muingi.
6. “Thiini wa unduire mithemba itandatu-ri, riri arume na andu anja moririo kiria mangienda gutuika, atumia matumirire ciugo ta, mwendani, mwuigui than a mutugi nao arume matumirire ciugo ta, mutongoria, muhotani” (Rhoads 2004: 152).

IV. Thina wa Ngurani ya Urume na uka Thiini wa Ngwataniro cia Mundu na uria ungi.

Nurani ici ciigii arume na atumia cionekaga thiini wa njira nyingi iria arume na antumia makoraguo thiini wa ngwataniro. Ha uhoro-ini wa kumenya maundu maya, nimagututeithia kumenya uria tubatii gukua aruna aitu, na gututeithia kuaga kumaiga thiini wa kiundu-ini gitari kiega. Ngurani cia urume na uka, nicio cirehaga ngucanio thiini wa ngwataniro, no tungimenya ngurani icio-ri nitoteithike thiini wa kuhonia thiina riria woka. Haha ni hari ngurani iria ta ari cia omuhaka cieigii ngwataniro:

A. Ngucanio Ciumanite na ngurani cia Urume na Uka.

1. Inegene riria inene arume makoraguo nario iguru rigii atumia ni: atumia hingo ciothe mageragia gucenjia arume; nao atumia manegenaga makiugaga ati, arume matithikagiriria.
2. Arume meciragia ati atumia mabataragio ni gutarwo na kihonia kia mathina, na ati iyo niyo njira iria njega muno ya kuonania wendo; no atumia maita maingi mendaga kuiguirwo than a mundu wa kumathikiriria kuma ngoro-ini thiinii. No riri riri mutumia ageria kugarura, kana gutara, kana guthondeka, kana gucenjia mundurume-ri, arume maiguaga ta matari ta matari na uhoti wa guika wega, na kan hihi matingihota guika undu mari oiki..
3. Arume maita maingi nimageragia gucenjia eciria ma atumia riria ari murakaru ni tondu wa kun a njira ya kuheana kihonia kia thina wake, njira iria mutunmia ataraga ta ya bata nay a kuhoreria meciria make. Atumia mageragia gucenjia mitugo ya arume thiini wa kumuhe mataro maria matari matikiriku na kumuaria uru na gutuika “umwe thiini wakomiti ya uthondeki wa mucii”

B. Umenyi wa ngurani Cia Arume-Uka thiini wa Kuhonia Ngucanio.

1. Riria atumia marakara, tirio ihinda ria kuheana kihonia, unagutuika uguo ni undu wa bata kuwika thutha wa kuhoreria marakara. Mundu murume niakenagira mataro kana rucambio riria oria undu ucio. Arume nimendaga kugaruruka nagucenjia riria maigua ati nimarabatarania matuikie kihonia kia thina mutheba muna no ti riria maronwo ati nio thina
2. Arume nimari wendi muingi thiini wa kumenyeka na kugia na wiathi (nikuri ngurani ya ngurani na

ngariuko kana mugaru); Atumia mari wendi wa wendo na urumwe wa hakuhi (makiria thiini wa urumwe na hame).

3. Andu anja mabataraga kuonio umenyerezi, kuiguo gutiyo, kuona wirutiri, uteithio ngatho. Arume mendaga kuamukira mwihoko, gwitikirika, kugathiririo, kuiriririo na kunyitwo mbaru na guikirwo hinya.

4. Atumia ni magiaga na hinya rira maigua mari a mwanya na makendeka. Arume maiguaga wega riria maigua makibataranika. Guoya wa mundurume ni riria aigua ati niararemwo kana ti mwega kuigana onagutuika ndangionania ugo (Ngwataniro n.d.).

5. Brizidine alikagia thiini wa utwiria kuma kuri kriniki wira-ini wake (neuropsychiatry): “Ota uria arume na atumia makuraga thiini wa miaka ya gitagati-ini, noguo magiaga na umenyi, na makaigua maiganiiri muno, na maita maingi makaigua maiganiire muno kuonania uria maraigua, hamwe na—muno hari arume—maundu maria manamahinyiriria. no riri gutiri kueherera ati aumia nimari uhoro wa ngurani thiini wa kuona maundu nauma wamo na kiririkano gukira arume, na ngurani icio—kuringana na muthiururukire wa tomo na uriti wira—uria uri ngoro-ini ya andu aingi hari maundu mega na maundu moru na kuaga kuiguithaniaare. Evan na Jane nimonire maundu mao ene ma ma. Riria aguire na kiriro, ageragia kurora kana noakoruo Atari mukinyaniru thiini wa undu ona umwe. Riria ari munogu na ndekuenda kuonana kimwiri, Evan aruaga na undu ucio na akamuoya hari ciugo ciake. No riria arega guthikiriria jane na makagia nohoro wa gukomani-ri, akaigua ndanagia na uhoro mukinyaniru wa guikenia thiini wa kuonana kimwiri..” (Brizedine 2006: 133-34)

V. Kihiko thiinii Wa Maundu Megii Ngurani cia Urume-Uka.

Thiini wa ngurani icio iheanitwo gatagati-ini ka arume na aka ni undu wa kugegania ati Ngai athondekire kihiko thiini wa mutaratara wa mumbire (**Kiam 2:24**). Kihiko kiria kirutiire thiini wa mutaratara uyu tauria Bikiria yonanagia (**Aef 5:21-33; Kol 3:18-19; 1 Pet 3:1-12**) nikio kiega na nikio kingituma andu a mihiriga yeri manyitani na kuiyurania na kuiyukania.

A. Kihiko gikioneka Nigitumaga andu matuike akenu, na magii na ugima mwega wa miiri na magii na mbece cia kumaigana.

Uturia munene wanangia ati kihiko kio kiene nigitumaga andu matuike akenu, magii na ugima mwega wa mwiri, na magakoruo na mbece njiganu mabataro mao. (Waite na Gallagher 2000: passim; Morse 2001: 83-158; Thomas hamwe na Sawhill 2005: 57-74; Rector, Fagan, hamwe na Johnson 2004: passim; Stanton 2003-2004: passim) Nock arikagiriria uturia uyu ta uu: “undu mahikanitie ni mari ugima mwega wa mwiri; ni maikaraga matuku maingi, ni mathukumaga makiria, nimonekaga mari na meciria mekindiru, na muturire mwega wegii kuonana kimwiri na magakoruo na gikeno gukira aria matahikanitie kana makahika. Kuongerera-ri, aria amhikanitie ni mari namba nyinyi iria yonekaga iitite, klugia na mitino ya barabara, mirimu ya kahinda karaya, unyui wa njih, na meciria maritu gukira andu aria ang. Uhoro wa kuregana no wonekane thiini wa uturia uyu kugerera githimi, no ni uhoro muturie iguru rigii kihiko, gukira gucagura woiki. Andu aria mahikite kana makahikania mationekaga ta mari na ngurani na aria ang kana makoneka ta mari ega kumakira; no ni atiri, kihiko nikigaruraga andu na gigatuma magie na maundu macio.” (Nock 1998: 3, maundu manini nimeheretio) Tugithii na mbere-ri, nikuri maundu makuoneka na mega—ma kimwiri, kimeciria, kimethugunda, kimathomo, kimuikarire, na kimitugo—kirehagu kuri ciana ni kihiko (Rector, Fagan, na Johnson 2004: passim; Waite na Gallagher 2000: 124-49; Morse 2001: 83-158). Kuigana ti undu umwe na kihiko thiini wa ithimi cia maundu ma wega (Morse 2001: 64, 93; Thomas na Sawhill 2005: 57; Wilson 2002: 3-7, 38-40).

B. Maundu Mega maria marehagu ni kihiko nimonekaga thiini wa arume.

“Utamandumi wa kihiko na uciari wa arume utumaga moneke mari a kuheka gitiyo na uhoro ucio ugatuma meciria ma mundurume mathonekeke na kuambatira iguru” (Rhoads 2004: 147). Uguo-ri, kihiko nikithondekaga arume mendete thayu na magathondekeka kiwatho matakuuna. “thutha wa uturia wigii kunyitia uhoro wa iruka, uhoro wa uthukumi, mathomo ma aciari na maundu mangi ma kimucii, nimamenyaga ati bamiri ni inyitagirira kiringana na uria ihiana na makagiriria mauru maingi” (Ibid.). Kuongerera-ri, nyumba uria ihiana niyo itumaga kuonanie muthukumire wao othe. Uturia munene ugaga ati arume amhikanitie nimathukumaga mbece nyingi gukira arume matahikanitie, na ta nuthu ya mucara wao ni “kumana na kihiko kio” (Thomas and Sawhill 2005: 60; rora hamwe na, Wilson 2002: 17). Tiga mathomo mangi moigaga ati atumia magiaga na kugunika kuma kuri kihiko, nitondu wa kugia na muthuri, arume nio magiaga na kugunika kuria Kunene; arume magunikaga thiini wa gukoruo ati nimahikanitie (Nock 1998: 3; rora ona, Rhoads 2004: 92, 253).

C. *Muhianire wa kihiko urehaga ngurani thiini wa arume na atumia.*⁸

1. Uhoru wa mutumia guiciria muno iguru rigii indo cia muthuri-we, no muthuri ndari na bata wa maundu maria mari thiini wa mutumia wake, ni maragio thiini wa nduriri nyingi uhoru wigii ndigano . “Mautuiria maingi monanagia ati atumia matigaga arume ao nitondu matiri na mawira mega na matiri na kio. . . . ha uhoru ngariuko kuri arume ni atiri, andu aria mari na mbecha nyingi ni mari na uguati wa gutigana. Na athuri matingitigana na aka ao nitondu nimarmwo kuruta wira mwega, no taguo arumematingitigwo ni tondu nimaremwo nikuruta wira wanyumba wega.

Ohoru wigii utuiria wa muturire wa umundu ukirora kuaga gukomania kwega gatagati-ini ka andu mihiriga 160 athini na andu mari na uhoti, ni monete uhoru uyu guothe. Tonde andu aya ni athini mundu no ecirie ati muthuri no aingate mutumia wake nitondu ndararehe kindu nyumba. No ni atiri; Laura Betzig arauga ati, gitumi kia uthukumi thiini wa uhoru wa ndigano kiaragirio kuringana kana ni muthuri kana mutumia. Arume mateagwo nitondu wa kuaga kurehe indo cia kuoneka, nao atumia ni tondu wa kuremuo ni kuramata.” (Rhoads 2004: 61)

2. Mwena uria ungi ni atiri; mautuiria maingi nimatuaritio uhoru-ini wa ihiko iri na gikeno. “Utuiria wa ihiko cia andu agima niconanagia ati atumia nimathuire arume aria mehegira maundu, ona akoruo ni athuri ao maramehera oene! Utuiria umwe wa hinya muno ukonii uhoru wa wathani na gikeno thiini wa kihiko na uria ungitimika na ithimi cia maundu. Mwanthani wa kihiko ni hinya guthimika, no atuiria a gisayansi nimageragia na njira ya kuria ciuria. (thutha wa inegene, nu urehaga kuhoreria? Nuu utuaga itwa ria kuria mugutura kana muraikara riu?) na thiini wa kuirorera undu aria mahikanitie magitereta iguru ria undu muna (nuu urutaga watho, agakayakaya uria ungi, na kuaga kureka arikie). Utuiria umwe iguru ria mautuiria ta macio mirongo iri monire no umwe urumagirira maundu macio; kuria atumia maathaga arume nikuo kwari gikeno kiria kinini muno, na atumi acio matiari na gikeno gukira athuri ao. (uria nakuo kuria kungi arume maathaga atumia ao nakuo gukoneka ati tikuru muno na niguteithagia kihiko, no riri, kihiko gitinguruta wira wega kuria atumia matari na uge ona munini kana hinya iguru ria athuri ao.) . . . thiini wa mahinda maingi mutumia na muthuri wake amgiaga omundu kiria abatairio niko. Ota u8ria tukugite hau kabere-ri, riria mangiurio uria mangienda gutanio nago, arume amtumagira ciugo ta, *muiyathi, muathani na mutongoria*. Nao atumia magatumira ciugo ta, *muiguaniri tha, mwendani, na muhoreri*

Angikoruo kihiko gitumi giakio nikurehe hamwe mundu umwe mwiyaithi na uria ungi mwendi andu-ri, tutingikimaka kuona ati ucio wa thutha niwe utuikaga kiongo kia mucii ucio. Uguo ti kuga athanaga na mwanthani wa kaburu. Ha uhoru wama ni ati ti hinya kuigua uhoru wa gatumia kanini na kimuthuri kinene no kamutumia kau na unini wako gakunjaga kimuthuri kiu na gikinyita natwara Mutumia uria mukeni atongoragia atekuoneka. Nomatongorie nitondu athuri ao nimamendete nanimarenda kumakenia. Ningi no matongorie gitumi ni tondu utuiria wa gisaikorogia wonanagia ati mtumia noahote guthoma mundurume wega makiria ya u8ria arume mangithoma atumia. Uhoru uria kuri ni ati arume amtuike ciongo tu cia kuoneka thiini wa mucii. Na thiini wa maundu macio eri nimarikoraguo mari akenu.

Njira imwe ya gutuma arume methane na mwanthani munini na matuikie ahinguku kuri atumia ao ni guthondeka undu uria witagwo ni Brad Wilcox “utongoria muhuthu.” Maundu ta macio nimonekaga thiini wa kanitha wa giprotista, uria uragia arume gituika “atongoria atumwo” aria marirutagira atumia ao wira na wendi na hamwe na kurora nyumba ciao thiini wa muturire. Riria uhoru wa uriti wira thiini wa kihiko utararehe gikeno kana ugakuroo niurakinyira arume hatari mugathano, no utuikie gitumi kia bata kia muturire wao, undu ucio unguituika ni undu na ti watho. . . . Atumia kuaga kumena iguru ria kunengerana utungoria wa nyumba kuri arume, nimamenyaga ati matibatie kuneana maundu maingi tiga oritwa tu. Utuiria wonanagia arume matiri umenyi wigii githimi thiini wa matua mao, nao atumia matihotaga guthima matua mao. No riri, utiria mweru wonanitie ati arume aingi mari aria metikitie ati nimari na uhoti wa gutua matua, ona haria hatari na kionereria kia uhoru ucio.’

Mutumia uria wethaga hinya nja wa nyumba kuhitukira kuri mundu ungi uri na hinya na wathani akubatara kuigua akoruo nomuhaka akuruo ari muhiku na agie na gikeno. Muerethere ungi wa hinya wa utumiana uria uri na wara na hinya uria urehaga nyumba hamwe na guaka micii ni ati, murutwo wakwa wa mundu wanja niekiraga rugari Anne Moir na David Jessel.’ Hinya uyu niguo

⁸Kihiko kia mundurume umwe mutumia umwe na mutumia umwe mundurume umwe, ari kio kia ki Bibiria na ningi bibiria ndinyitaga mbaru ndigano ona hanini ni ireganaga nay o biu (Rora, **Kiam 2:24; Mat 19:3-9; 1 Akor 7:10-14**). Ti uhoru wa kumakenia, uma uyu niciaraga maundu megia kimuturire. Rhoads auguga atiri, “Uhoru wigii kuhikia mutumia umwe ni mwega kuri uhoru wa kuhikia atumia aingi, ni tondu kihikia atumia aingi gutumaga athuri amwe matari atumia, uguo uhoru ucio ukarehe ngucanio gatagati-ini ka arume magicindanira atumia. Ningi uhoru ucio urehaga ngucanio ni tondu wa uiru wa uria muraturaga nake angierendwo ni mundu ungi.” (Rhoads 2004: 146)

tubataritio niguu muno. Niuhitukite uhoro wa mundu owothe kuwaririria iguru ria bata waguo.” (Rhoads 2004: 72, 261-62, 263) Uhoro ucio niwonanagia ati Bibria ikorituo iri ya ma matuku mothe.

3. WENDI WA NGAI KURI ATUMIA AHIKU

I. Gitongoria.

A. Wira wa atumia ahiku niuthomaguo kuma kuri mihiano itu thiini wa aria turi nao: unduire witumaithe maitu; andu aitu; arata aitu; umemerekia-ini, na mangi maingi.

Uria tumenyerete—hihi tukimenyaga kana tutakumenya—ni uhoro wa kuigerekania thiini wa mitugo itu ya kihumo kana kuregana nayo.

B. Gitina kiria kia ma na kirumu kigii mawira ma atumia ni thiini wa Kiugo kia Ngai.

1. Mihiano mwiega na miuru, kana uhoro kuma umemerekia-ini, no ukoruo uri wa *uteithio*, kana wa *kuhigia*, no riri uhoro ucio ndungiba *muthingi*.
2. Ni tubatie kuthura muhiano owothe tureruta naguo, na meciria kuhitukira mandiko, gitumi nitondu, “*Nikuri njira yonekaga iri njega maithoni no muicho wayo ni gikuu*” (**Thimo 14:12**).

II. Miraini ya Mandiko maria Manene.

Mandiko maria manene maragiria atumia tungimeciria nimaya: **Kiam 2:15-18, 24-25; Aef 5:2-23; 1 Tim 5:14-15; Tit 2:3-5; 1 Pet 3:1-6; na Thim 31:10-31.**

A. Kiam 2:15-18—¹⁵*Ningi nake Johova Ngai akioya mundu ucio na akimuiga muguna-ini wa Edeni aurimage na akautungata.* ¹⁶*nake Jehova Ngai agitha mundu ucio akimwira atiri;* “no urie matunda ma muti owothe thiini wa mugunda uyu; ¹⁷*no riri, kuma kuri muti wa kumenya uru na wega ndukanarie, nitondu muthenya uria ukaria matunda ma muti ucio nogukua ugakua.*” ¹⁸*Ningi Johova Ngai akiuga, “Ti wega mundu uyu aikare ari woiki; ningumubmira muteithia maganiriirwo nake.”*

1. **Tukirora Kiam 2:15-18:**

- a. Muthuri uria uguka agiriirwo gukoruo ari muruti wira, na murori wa ciumbe ciothe cia Ngai.
- b. Mutumia uria uguka ombitwo ari muteithia waganiriirwo na muthuri wake.
- c. *Uhoro wa thina wa gutuika wiki niuhonagio riria umwe arateithia uria ungi.*

(1) Maita maingi arume na atumia maturaga nja ya maundu mao ma omuthenya thiini wa njira igiri ngurani muno, hatari uhoro wa kurutithania wira kana kana gutithania thiini wa njira ya kuonekana. Uhoro ucio wa ngurani icio ndurehaga wendo kana gutuika kihonia kia gukorwo mundu ari woiki

(2) Ti kuga mutumia akoruo ari murutithania wira hamwe na muthuri-we wira-ini wake, no nikuga niabatii kurora na kugia na bata thiini wa undu uria muthuri areka na kugeria kumuteithia, kumuikira hinya, na kumuteithia thiini wa kugia na gitiyo kia wira ucio.

(3) Urutithia wira: Uria wothe mutmia ekaga, ombirwo awikage kumana na njiraini ya ati niguteithia arateithia nitondu ni muteithia mukinyaniru—kwa muhiano, thiini wa gitumi kia ati muthuri-we ndagakuroo ari wiki thiini wa wira wa wa muturire, thiini wa undu owothe.

d. *Muthuri niwe kiongo kia mucii kiri na kiraniro.*

(1) Adamu ombirwo mbere, na akiamukira watho kuma kuri Ngai we mwene, nake Hawa akiumbwo atuike muteithia wake.

(2) Mutumia agiririrwo kuiyukia watho wa utongoria wa muthuri wake, akoruo tu uri wa ungai.

2. Mehia ma umndu nimathukirie ngwataniro ino. Thiini wa **Kiam 3:16** Ngai erire mutumia: “*Nanii ninguongerera ruo rwa uciari, thiini wa ruo niguu urigiaga ciana; na maririria maku marikoraguo hari muthurigwo, nake niarigwathaga*”

a. *Mutumia ombitwo ari muteithia wa muthuri (Kiam 2:18-22).* Uhoro ucio wonanagia ati nikuri uhoro wa kimerera thiini wa atumia wa ngwataniro. Uhoro ucio wonekaga thiini nwa atumia thiini wa guciara na kurera. Mehia ma Hawa marehire uhoro wa ruo mahinda-ini ma uciari na ugaruruku thiini wa ngwataniro yao na muthuri wake.

b. *Thiini wa gicigo giki “meririria maku marikoraguo kuri muthuri waku, nake niariguathaga,” atuiria aingi nimetikanagiria ati gicigo giki niko kihumo kia mung’ang’ano thiini wa kihikokigia nginya uhoro wa kuonana kimwiri, onagutuika uhoro wigii “kwiririria”*

na “guatha” *nimageragia kuaririria na gukaga uiguithanio*. Mawono ngurani iguru ria gacunji gaka ni hamwe na maundu maya marumiriire:

(1) Iherithia ria Kiam 3:14-19 meri maringaine na uhoro wa muturire na ngwataniro.

Uhoro wa uciari wa mutumia urehagirwo ruo, na ha uhoro wake ta muteithia wa muthuri nduri hingo ungiyamukirio na gitiyo gikinyaniru (Walton 2001: 227-28).

(2) “No irigiaga nakuiririria [otauria urekaga mbere ya kugua onagutuika riu nikuri na mehia] iguru ria ku” (Busenitz 1986: 207).

(3) Uhoro wa kuiririria wonekaga ta wari ukuo mbere iyo no ha uhoro wa guathuo; nikuga ati mundurume niariathanaga namuguthuko (Stitzinger 1981: 41-42; rora hamwe na, Fleming 1987: 352, “*Ngai arera mutumia iguru ria guchenjia kuria kuagia thiini wa muthuri wake c* ati arimutuaga undu angi tita mbere uria aramukuaga”).

(4) Wiririria wa mutumia ni guatha muthuri wake, na uhoro wa uria ubangitwo ni Ngai ukubatara ngirutaniria (Foh 1974-75: 376-83).

(5) Wiririria wa mutumia niguatha nakuhinyiriria muthuri wake, no muthuri niarimuhotaga (Vogels 1996: 197-209).

c. *No thiini wa Kristo tungihota thiini wa kueruhio guitu, thiini wa ngoro citu na hinya wa Roho Mutheruuria uturaga thiini witu, ati athuri na tumia mangihotakugia na kihiko na ngwataniro ya ungai na iri na wendo ya guakana.*

B. Kiambiriria 2:24-25—²⁴*Naundu wa gitumi giki, muthri niagatiga nyina na ithe na anyitithanio na mutumia wake, nao matuike mwiri umwe.* ²⁵*Nao muthuri na mutumia wake mari njaga namatiuguaga thoni.*

1. Muthuri niagiriiruo niguakira mutumia nyumba.

a. Ni watho uheanitwo kuri muthuri

b. Na uhoro wa wki uhoro uyu niuheanitwo kuri mutumia.

2. Ngwataniro ya ati nigetha tugie ciana ti yo kihumo kia ngwataniro- kihiko nikio kihumo.

3. Mutumia no muhaka aume kuri aciari ake na ahenerire nao.

a. ugo ti kuga ati niagiriruo nigutiga kumenda, na kumatiya, kana kumateithia, ugo nikuga ati mucii uyu mweru no wamukire mataro kuma kuri aciari no ti guathuo nio

b. Uhoro uyu ni thiini wa gutiga kimeciria, muiguire, kimbeca-ini na kimwiri kuma kuri aciari na uria wothe unghotekeka—Nigetha mutigakuruo mukimarora mamuteithie.

c. Uhoro uyu niate kuamukiria na guteithia muthuri thiini wa gutua matua thiini wa nyumba njeru na iri na ngurani.

4. Mutumia niabatairuo niguitikira na guikira hinya wigii njoho cia wendo—uhoro-ini wa kuoneka, meciria ini na muikire-ini. No muhaka agii na kio gia gutuika “mwiri umwe” na muthuri wake.

Niabatairio guikira kio thiini wa uhoro wa gutuika nimanyitane na muthuri wake thiini wa ngwataniro na ota uria aciari aitu mari “matuari na nguo no gutuari waiguaga thoni ya uria ungi” ni tondu wa wendo.

5. Urutithia wira: Atumia, ona hamwe na athuri matihotaga gutinia rurira rua mami na baba. Uhoro wa guoya wa “gutiga na kunyitana” niwagiriiruo kurutiruo wira. Atumia aria main a guoya ucio nimatumaga athuri menyitirire hari aciari ao, kana aratakana ciana, kana wira, kana njohi, kanambicha thuku, ona kana kuri atumia angi nitondu wa gitumi kia kuaga kuineana kuri utongoria wa athuri ao, na kwaga kumuteithiriria thiini wa kuinyitirira hari we. Arume aingi nimareganaga na uhoro wa atumia ao kuirutaniria, no nikuri atumia matendaga kugeria ona hanini kana makahoteka naihenya

C. Aefeso 5:22-24—²²*Atumia, athikagirai athuri anyu ene, otauria mungiathikira Mwathani.* ²³*Nigukoruo muthuri niwe mutwe wa mutumia, ota uria Kristo nake ari kiongo gia kanitha, ariwe muhonokia wa mwiri.* ²⁴*Na ota uria kanitha uri rungu rua Kristo, ugo no taguo atumia magiriruo nigukoruo hari athuri ao thiini wa maundu mothe.*

1. Uhoro wa Gitene.

a. *Atumia thiini mitugo ya kiyunani maikaraga mari a ngurani muno ni tondu wa kirathi kiao.*

Muari na muturire wa nduire, matingiaumirire thoko mari aika kana marugan-ini. Mutumia ari na nyumba yake, na gutiri mundurume ungiangirire kuo tiga muthuri wake. Kiari gitumi kia ayunani nigetha aigue maundu manini, amenye maundu manini, na orie maundu manini ota uria kwahoteka. Atumia maigagguo ta meheraniirio na andu nitondu nimatuaguo ati nianini gukira arume. Uhoro wa gutuika mutumia mwege wari gukira (rora, Gombis 2005: 326).

b. *Thiini wa muturire wa kuhibirania; “onagutuika mari thiini wa mucii wa kihibirania mutumia na ciana nimakoraguo na gitiyo kia na wendo maheaguo, na uhoro uyu wari wa iguru gukira uhoro wigia atumia aria a andu a nduriri mamarigiciiririe thiini wa matuko mothe ma tene ma*

israeli, no ni atiri gutiari meciria mari ma kuiganana gatagati-ini ka muthuri na mutumia wake.” Mutumia akuaguo ari munini (Bowman 1947: 442).

c. *Thiini wa muturire ya kiroma, atumia nimakoraguo na mauthi ma iguru.* Nimakoraguo makiria mena uingi wa mbecha na wiathi wacio, na makahota kugia na maundu mao thiini wa muturire na makagia na uhoti muingi ukiringithanio na atumia a kiyahudi na kiyunani thiini wa miturire yao. No ni atiri nikwari na maundu megii kiwatho megii athuri na arume makiringithanio na atumia. Tugithii na mbere-ri, “Atongoria a micii nimangiahotire gutongoria atumia ao na njira yao ene na nimangiatumire atumia matuike aguathikira uge wao na matua mao kana makamaherithia” (Winter 2003: 18).

d. *Oro mahindaini macio-ri muturire wa kiroma mahinda-ini ma kirikaniro kiria kieru, nikwari na mutugo waimirite wa kurumiriruo wetaguothe “mutumia mweru wa kiroma” uguo ni takuga ati “mutumia thiini wa handu hatugiruuria utangegambire thiini wa maundu megia gukenia tu”* (Ibid.: 21). Uhoro ucio warehire ngurani thiini wa mihumbire na mitugo ya kuonana kimwiri. Uhoro uyu niwari na nguthi muno nginya haria muthamaki Augustus arutire mawatho meru maria maririe iguru ria mitugo ya mikarire, na uhoro wa gukoruo na hathara ya kibecha kuri aria marega kuhika, na uhoro wa guciara ciana na gucitungata kuri aria mari na wira, na mikirire ya atumia ahiku, ona ningi watho ucio unginga uhoro wa kuhikania thiini wa kirathi kina, na matho ucio ukiherithia athuri aria makoraguo makiaga kuria atumia ao makoruo mari na mitugo ya nguataniro nja ya kihiko” (Ibid.: 39).

e. *Ngurani thiini wa kuhinyirio kwa atumia akiyahudi, akiyunani na akiroma Aef 5:22-33 “ni watho wa andu na muturire mueru.gitumi ni tondu uhoro wa mucii wari ta kionereria kia ruriri ruothe rua aria metikitie; na uhoro uyu uheanaga kionereria kia uria muthomi wa Paulo angirutithia wira riathani riri Aef. 5:18-21 nigetha matuike a nyumba ya Ngai’ . . . no uria kuri ti kuga ati Paulo niateaniirie maundu maria mari kuo kuma okiambiriria, no ni atiri, areta athuri na tumia thiini wa ngwataniro thiini wa kiambiriria kieru kuringana na weru wa unduire wa andu ”* (Gombis 2005: 322, 328). Ningi, nyumba umithio wayo ti kuri aria mathire, na atumia matitire moyaguo mari aninin; uhoro wa utongoria uroraguo na uheani na mutharaba na watho uria ungitumiruo ni tondu wa umithio wa aria mari mathenya-ini ma thi, athuri matibatie kunyarira atumia ao, no nimabatii kumenda (ni watho uria wonekaga thiini wa unduire wa tene); aria mari thiini wa uhoro wa gutongorio nimabatie guathika kuma ngoro-ini thiini, kuringana na mutharaba, gicunji giki giothe kiri thiini wa ngwataniro ya Kristo na kanitha na ni uteithio iguru ria uria kihiko kibataire gutuika, na gutuma kihoteke na kigie murio na bata (Ibid.: 324-28).

2. Uhoro Guo mwene.

a. **Aef 5:22-33** *ni uhoro wa mathungumutho ma Paulo iguru rigii wira wa athuri na atumia.*

b. *Gicigo giki kiumanite na mathungumutho megii njira iria njega akrito mabatii kugerera [gutura (Aef 4:1; 5:1-2, 15).* Uhoro uyu umanite na gicigo kiria Paulo araria iguru ria “kuiyurio na Roho” (Aef 5:18). “Kuiyurio na Roho,” ni uhoro werethaguo thiini wa maundu mana “kuaria” (5:19); “kuina” (5:19); “gucokia ngatho” (5:20); na “kuinyihaniria [kuinyihia] mundu na uria ungi” (Aef 5:21). Paulo ningi agachoka akeretha uhoro wigii kuinyihaniria agitumira kihiko ta muhiano—mbere akaurehe kuri atumia (Aef 5:22-24), ningi agachoka akurehe kuri atumia (Aef 5:25-33).

c. *ithui nitui gicigo karia kambiriirie na Aef 5:22 kaumanite na Aef 5:21 (na kuoguo tucoke thutha kuri Aef 5:18) ni tondu gutiri kiugo kia wiki thiini wa 5:22.* Onaguatuika atabuti aingi a 5:22 maugaga kundu ta “Atumia mwathikagire athuri anyu kiumbe, ta ari Mwathani,” ciugo “muathikagire” citiri thiini wa kiyunani 5:22; cionekaga thiini wa 5:21.

d. Uhoro ngariuko-ri thiini wa micii itari ya gikristo na mawatho ma nyumba icio mari kuri arume mari oika kumonia uria mangihota gutoria atumia niundu wa gitumi kiao ene, “Paulo arariria atumia maitho-ini akimaringiriria thiini wa kuirutira biu na thiini wa kuiyendera uhoroini wa umundu mweru ” (Ibid.: 326).

3. “Atumia, mwinyihagiriei athuri anyu kiumbe ta uria mungunyihiria Mwathani”—uhoro uyu uri thiini wa kuinyihaniria kibibria.

a. Kuinyihaniria ti.

(1) Kuinyihaniria ti kuhuthania.

(A) *Yesu Mwana wa ngai ndahuthagio ni Ngai Ithe, ona guakoruo ati ni munini kuri Awa (1 Akor 11:3).* Riri yesu ari guku thi-ri ndari undu angiekire ari woiki umanite nake we mwene, no ekaga na akauga uria arona na akaigua kuma kuri

ithe (**Mat 26:39; Yohana 4:34; 5:17-20, 30; 6:38; 8:28-29; 10:18; 12:4950; 14:10, 24, 31**). Ona ari iguru athiiga na mbere gukoruo ari o thii wa ithe (**1 Akor 15:24-28**).

(B) *Uguo no taguo, thiini wa mubango wa Ngai atumia na athuri ni mari mawira mao ngurani thiini wa kihiko, mutumia ti munini kana wa kunyararuo ni muthuri, onaguatuika ari na mawira manini.* Uhoro uyu niworotetwo thiini wa **Aef 6:1** na **5**, Paulo akira ciana “cityage” aciari ao nacio ngombo “cityage” athani ao. Ngurani na gacigo gaka thiini wa **Akol 3:18** akarehe kiugo kingi gia kuyunani kiria gitauraguo “kwinyhia kuri”. Uhoro uyu ukonania ati nikuri ngurani thiini wa mutumia na thiini wa uhoro-ini wa ngwataniro yao na muthuri ikiringithanio na ngwataniro yao na ciana, na ha uhoro wa ngombo na ngwataniro yao na aciathi.

(2) Kuinyihaniria ti kuhinyaniriria.

(A) Arume aingi, ona akritiano nimahinyiriirie atumia ao miak-ini yothe iria mihituku.

(B) Mahinyagiriria iheyo cia atumia ao na uhoti wao na kurega ugi uria Ngai amhete kugera kumahinyiriria.

(C) Kuhinyaniriria guku to mehia tu, no ni mugaru wa wendo—mugaru wa uria Kristo “endire kanitha akiruta muyo wake niundu waguo”(uria notaguo athuri mathitwo kuenda atumia ao).

(3) Kuinyihaniria nituga ati mutumia ndari na mawoni make na kumaruta Atari na guya, na akoruo na iheyo na taranda na guchirutithia wira biu, na akoruo na cioneki theru na meririria na amajinyire ota uria angihota. Mutumia ni mundu ungi ngurani na muthuri wake. Mawoni make, taranda, uhoti, iroto na meririria ciongerekaga ota cia muthuri nigetha kihiko gituike uria kiagiriiruo gukoruo.

(4) Kwinyihaniria ti kuga ati mutumia niabatii kuigua ena marakara.

(A) **Aef 5:33** yugaga ati mutumia niabatii “gutiya muthuri wake.”

(B) Gutiri gitiyo thiinii wa kiinyihia kiumanaga na guoya kana guitigira kana watho.

b. *Kuinyihaniria ni.*

(1) Meciria maria maumanaga na “kuibyihaniria” kana “kuneana kuri” ni uhoro-ini wa kuineana rungu rwa mundu ungi—kunyiha na tigutuika muhinyiririku. Paulo niekiraga meciria maya hinya thiini wa **Akol 3:18** (“*Atumia, muinyihagiriei athuri anyu thiinii wa Mwathani*”), na uhoro uyu ni uhianaine na uria uri thiinii wa **Aef 5:22**.

(2) Kuinyihaniria Kwa kibibiria ni gwa kuirutira mahinda mothe, kuma ngoro-ini na kuru Mwathani.

(A) *Kuinyihaniria ni kuirutira.* Kiugo gia kiyunani kia “kuinyihaniria” (kuiga rungu rua) gitumikite thiini wa 5:24 na ningi thiini wa 5:22 ni kuigo u`potass (*hupotasso*). Giko haha ni kiho na hangi thiini wa muhianire oro ucio Kirikaniro-ini kiria Kieru mahinda mothe gatagati-ini ka mugambo muna na uhoro wa kueleweka ni ati *uria urenyihia ekaga uguo niundu wake kuiyendera na ona no angidire kuiyabararia koruo niendaga.* . . Uhoro wa utumiri mwege ni thiini wa ngwataniro gatagati-ini ka aria maiganaine kana ha uhoro-ini wa kunyihia thiini wa mwathanire uria othe magiaga na mahinda ma kuinyihaniria. Ni uhoro-ini wa mundu uri na wiathi thiini wa bururi wa kidomokrasia uria angienda kuona watho ugithingatwo, na nitondu wa uguo niabatie we mwene eyaure wiathi umwe niundu wa wega wa undu othe. Thiini wa kiugo giko kiria kiri thiini wa kiuria nikio kiheanaga watho wa wiathi mugiarii na rutha thiini wa maundu maringaiine ma kiwira” (Bowman 1947: 443-44, emph. in orig.).

(B) *Gutiri handu thiini wa gicigo giki kana handu hangi ohothe thiini wa Bibiria arume meritwo” marutaniri” gutuma mathikiruo kama menyihirio.* Kuinyihaniria ni undu wa wendi wamundu thiini wa muena wa mutumia na ti undu ungi athirwo guo ni muthuri.

(C) *Kuinyihaniria ni kumana na ngoro.* Uma uyu umanaga kuma kuri uma wa ati kunyihia ni giko kia kuiyendera kia mutumia. Onagutuika ni kia nanja, uhoro wa kunyihia no wage gukoruo uri wa ma, no riri kunyihia kuria kwa ma

ni kuria kumanaga ngoro kana na thiinii. Kuinyihia kuma ngoro-ini ni kuo kuhiana gwa Kristo na kuhianaine na mutharaba. Ti undu wegii kio kia uhoro wa muturire kama uhoro wa kuherithia mutumia nigetha ugii na wathani na muthuri ekage uria ekwenda. No riri, kuinyihia ni kuri na wega wakuo thiini wa kihiko, mucii na uhoro wa gukumia Ngai ta ari we mwathani
(D) *Kuinyihia ni kuri Mwathani.* Gitumi kiria gitumaga kuinyihia kumane na ngoro na gua kuiyendera ni ati, kuinyihia ni kionereria kia wendo kuri Mwathani. Uhoro ucio niwonekaga thiini wa **5:22** na **24**. Mutumia kuinyihiria muthuri wake kuma ngoro thiinii ni kuonania uhoro wa witikio wake na hari kana thini wa Kristo—ni njira ya kuga “ninjagurite kueheria maundu makwa mamwe na wiathi wakwa na kuunengera mundu uyu ni tondu ninyendete Mwathani makiria yake, nindirakuihoka ati niuguthondeka, na niukundiira, na uriire muthuri wakwa na kihiko gitu na niurigochaguo thiinii wa guathika guitu thiini wa kiugo giaku”

4. **Aef 5:22-24—Maundu makuongerera**

a. **Aef 5:22**—*“Atumia, mwinyihagiriei athuri anyu ta uria Mwathani.”*

(1) Atumia matiiritwo menyihagirie arume othe; kana kuinyihiria athuri a atumia angi. Kuinyihia ni kuri muthuri wake kiumbe thiini wa kumenya ithenya riria Ngai aheanite thiini wa mucii ucio uhoro-ini wa utongoria. Uhoro uyu ni hamwe na kuinyihiria ona athuri aria aritu na aria matetikitie (**1 Pet. 3:1**).

(2) Kuinyihia kuri muthuri waku ota ari Mwathani ti kuga ati muthuri ni aiganaine na Mwathani, kana hihi niwe murugamiriri wa kristo thiini wa thi uu nikuga ati uhoro wa kuinyihia umanaga na wendo wa mutumia na wathiki wake kuri Kristo. Wendo wake kuri Kristo niguu umukurite, kumana na uria angika muthuri wake, gitumi nioi ati niarakenia Mwathani.

b. **Aef 5:23**—*“Gitumi ni tondu muthuri niwe mutwe wa mutumia ota uria Kristo nake ari mutwe wa kanitha, uria ariwe muhonokia wa mwiri.”*

(1) Giki nikio gitumi kia ngai kuheana watho uyu wigii winyhia wa mutumia Ngai niathondekete mutaratara.

(2) Paulo aronania uma wa ati, kuma kihumo kihiko ni gia kiroho. Kihiko githondeketwo kionania Kristo na kanitha.

(3) Kuagiriiruo nigukoruo na mutwe oro umwe kama watho umwe tu. Angikuruo gutiri na mutwe, kana hihi gukuruo na mutwe makiria ya umwe, maumirira ni mamwe; gutukanirwo, kuaga matua, ugiginyani wa hinyana utongoria. Kuogu-ri, Ngai abangire kihiko na kanitha kugii na mutwe umwe

c. **Aef 5:24**—*“Ota uria kanitha iri rungu rua Kristo noguo atumia mabatii gukoruo rungu rua athuri ao thiini wa maundu mothe.”*

(1) Thiini wa 5:24 turerwo ota uria kanitha inyihagiria Kristo, atumia mabatie kuinyihiria athuri ao, no thiini wa 5:21 akritiano mabatii kuinyihaniria mundu na uria ungi. Tucigo tutu nituagiriruo kunyitithanio thiini wa njira ino:

(A) Ona guatuika ati nikuri na uhoro uyu wa kuinyihaniria mundu na uria ungu-ri, athuri na atumia matiinyihanagiria na njira imwe.

(B) Uhoro wa mbere ni kuririkana ngwataniro gatagati-ini ka Kristo na kanitha ariguu muhianire wa nguataniro ya muthuri na mutumia wake

(C) *Atiriri, Kristo na kanitha wake ni menyihanagiria? “Asha”*—Kungituika ati ni kristo we muene nginya haria hari utongoria wa kanitha; no ni atiriri “niguu” angikuruo ni uhoro wa Kristo kuineana gukua niundu wa kanitha, nayo kanitha nitondu wa uguo kuma gikeno na kuiyendera ikeneyana kuonania uria Kristo aka na kurumirira nginyo ciake.

(D) *Muhiano wa Kristo ni uria muthuri eneanaga kuri mutumia wake.* Muthuri ucio atuaga matua mari na mutumia thiini wamo matari makumuhinyiriria. We nieheanaga niundu wake. We niatigaga maundu make we mwene nigetha arore maria mari ma kiguni kuri mutmia na mucii wothe mutumia uria ui ati juthuri wake niari nake ngoroini, na ati ndari thina no ukue niundu wake, kuruo kuahoteka, ta uria Kristo akuire ithenya ria muhiki wake kanitha —mutumia ta ucio aturaga ari na gikeno na eyendeire kuinyihia na guathika kuri utomgoria uteri na muiyendo.

(2) Riri Paulo aroiga ati “ta uria kanitha wenyihagiria Kristo, uguo nao atumia menyihagirie athuri ao,” ararora maundu macio makinyaniru.

(A) ha uhoro wa ma-ri, kanitha ni wikaga mehia na ukaregenyuka. Ota uria kanitha ugeragia gukinyanira thiini wa kuinyihiria Kristo no taguo atumia mageragia kuinyihiria athuri ao, na angikoruo athuri aya matireka maundu mari metiruo..

(B) No riri, kuaga kunyihia nikuri na maumirira thiini wa kanitha na kihiko. Aria matahonokete mathomaga uhoro witu thiini wa uria turumagirira kiria tugaga tuitikitie. Mangiona ati tutirumagirira mandiko uria tugaga, nokurega maregaga na makanyururia mandiko, Mwathani, na ritwa ria Jesu rikaga gitiyo na kuga guiti ati turi arumiriri a Kristo gukagiruo kiene.

(3) Watho wa kuinyihia, na mugiginyano wa guika uguo, uri thiini wa maundu “mothe”

(A) watho ucio ni wa kuhingio mahindaini mothe, to riri kurahoteka, kana riria turi ega, kana riria turakenio guika uguo.

(B) Ungikoruo uhikiire muthuri muritu kana utetikitie (**I Pet 3:1**) reke mitugo yaku—roho waku muhoreri, mwendanire waku na wega waku na ciako cia wega ciaku—citorie muthuri waku. Reke mitugo yaku yarie ati “nii ninguenda kuineyana thiini wa wathani waku” uhoro ucio niutumaga kuhunjio kigie chama kuri muthuriguu

(C) Ka uhoro karia kaugitee “thiini wa undu owothe” ni ati mutumia anguruo ehie ni muthuri wake hatiri gitumi gia guika uguo. Ota uria aatumwo maugire, “nitwagiriruo guathikira Ngai no ti mundu” (**Atum 5: 29**; rora hamwe na, **Thama 1: 17**; **Dan 3:18**; **6:6-13**).

D. 1 Timotheo 5:14—*Kuoguo-ri, nguenda atumia aria anini a ndigua mahike, maciare ciana, magii na micii, nigetha matikahe mucukani kanya ga thoni.*

1. Atumia aria ethi maraheo hinya mahike, maciare ciana, na magie na micii yao.

2. Uhoro wa guciara ni wira wa mutumia.

a. **1 Tim 2:15** rekiraga hinya meciria maya: “no atumia makahonokio kugerera uciari wa ciana.”

b. Paulo aratumira wira uyu ta muhiano wa uhoro ini wa “kuthiirira thiini wa witikio wendo na na utheru na kuinyitia”

c. Wonanagia ati atumia othe mabatie kuamukiria wira wao wa kihumo na mwito wao—wa uciari.

3. Uhoro wa guthondeka mucii ni wa mbere thiini wa muto wa mutumia.

a. Ciugo “guthondeka mucii” ciumanite na cuigo cia kuyunani, *oikos* (“mucii”) na *despotes* (“mwathani” kana “mutongoria”).

b. Mutumia abatii gukoruo ari mutongoria, mwathani kana muramati wa mucii. No ni atiri muthuri niwe kiongo kia mucii na murori waguu (**I Tim 3:4, 5, 12**).

E. Tito 2:3-5—³*Atumia aria akuru nimabatii gukoruo na mitugo miega, ti andu a njuku, kana magatahuo ni uriu, no mabatii kufbundithania kiria kiega,* ⁴*nigetha makirage hinya atumia aria anini thiini wa kuenda arume ao na kuenda ciana ciao,* ⁵*na magie na ngererero, matuike atheru, aruti wira wa micii, atugi, na minyihagirie athuri ao ene, nigetha kiugo kia Ngai gitikagiruo gitiyo.*

1. Kubundithia atumia ethi ni mwito wa mbere.

2. Atumia ethi nimabatii kubundithio uria mabatii gutuika aigi micii.

3. maundu macio mekuo-ri, kiugo kia ngai gitingiagiruo gitiyo niaria matahonokete

4. Uria mutumia ekaga muthuri wake na ciana ciake na uria aigaga mucii wake niuira muiganu kuri aria matahonokete.

F. 1 Pet 3:1-6—¹*O undu umwe; inyui atumia, athikagirai athuri anyu kiumbe nigetha onakungikoruo nikuri matetikitie-ri kugori no matorio no tin a kiugo no ni mitugo ya atumia ao,* ²*riria marora wendo wanyu na gitiyo kianyuu thiini wa mitugo yanyu.* ³*kuigemia kunyu gutigakuruo tu kua naiguru—kurama njuiri, kuihuba thahabu, na kuihumba nguo;* ⁴*no rekey gutuike ni kwa mundu wa nathiinii, uria ugemagio na maundu matari maguthira maria ma uhoreri na roho muinyihia na niwabata maitho-ini ma Ngai.* ⁵*Ni tondu thiini wa njira ino atumia aria athingu onao aria merigiriire Ngai, niguo mehubaga;* ⁶*ota uria Sara wa Ibrahimu amwathikiire akimuitaga mwathi wake, nainyui mungutuika ciana ciake munguka uria kuagiririre mutekuguoyohio ni guyo oethe.*

1. Uria kuri na mubangire wa maundu.

a. **1 Pet 3:1-7** nirio ithomo riria iraihu muno ria Petero iguru rigii atumia kuinyihiria athiri ao.

b. Gicigo giki ni kia uhoro wa kuruta wira thiini wa ukritiano iguri ria kunyihaniria na ningi uria mabatii gutura ta akristiano:

(1) Uhoro wothe uria uriho ni wigii muturire mwega wa ukristo—nitakuga ati., “kuheranira na meririria ma mwiri na “kuiga muri na mutugo mikinyanirut” (**1 Pet 2:11-12**).

(2) Uhoro uria mukinyaniru makiria niwatho wa Petero kuri akristo othe iguru ria kuinyihaniria naundu wa Mwathani kuri mundu owothe.” (**1 Pet 2:13**). Petero ningi agatumira ciugo ithatu—ngombo “muinyihagirie [kiugo otakiria Paulo atumirite thiini wa **Aef 5:21**] athani anyu na gitiyo giothe” (**1 Pet 2:18**), “atumia, muinyihagirie athuri anyu” (**1 Pet 3:1**), na “athuri muture na atumia anyu thiini wa njira ya kumamenya” (**1 Pet 3:7**)—uhoro uyu urutite hinya waguo thiini wa ciugo cii 2:13.

(3) Petero ningi niatumirite uhoro wa mihiano wa mathubuko ma Kristo kuonania uhoro wa meciria ma akristo kuinyihaniria (1 Pet 2:21-25); Muno atuikagira hinya agatuiria turumirire mihiano: “Kristo onake niathinirio niundu wanyu, nigetha amuoniie muhiano wa kurumirira nginyo ciake” (**1 Pet 2:21**).

(4) Thiini wa 1 Pet 3:1, 7 ni iingiranaga na maciria ma kuinyihia na mihiano wa Kristo kuri atumia na athuri igitumira ciugo oro icio. (ota uria) Ningi-ri, mawatho na mawira ta mutumia no monanie uria tuonanagia winyihia witu na ukristu witu na ni thiini wa ngoro ya “ukinyaniru thiini wa mitugo” (**1 Pet 2:12**).

c. **In 3:1-6** Petero uhoro wa mawatho ma atumia akristo maigitwo thiini wa maundu matatus:

(1) Uhoro-ini wa ukinyaniru (3:1-2)—kihunjio kia mitugo ya mutumia ni kia hinya muingi;

(2) Uhoro-ini wa muiciririe (3:3-4)—Atumia ambatii guika uria ungikenia maitho ma Ngai; na

(3) Uhoro-ini wa muhiano mwega (3:5-6)—Atumia nimabatii kurumirira mihiano ya atumia aria atheru mbaere yao.

2. **1 Pet 3:1-2.**

a. Petero kuhe atumia hinya iguru ria “kuinyihiria athuri anyu kiumbe” (**3:1**) ni hakuhi muno na uria Paulo oigire kuri atumia thiini wa **Aef 5:22**. Ciugo”mwinyihagirie kuri” nocio citumikite hari muario wa kiyunani Paulo akiuga thiini wa **Aef 5:21, 24**.

b. Uhoro uria urario haha ni Petero thiini wa **3:1-2** ni hamwe na hii mutumia mukristiano ari na muthuri Atari mukristo. Uhoro thiini wa **3:1**, “nigetha onaguatuika ati amue ao nomaregenyukire Kiugo-ri,” uronania ati atumia akristo aingi nimari na athuri matetikitie, nao angi matiari (Grudem 1988: 137; rora hamwe na, Michaels 1988: 157). Umka uria Petero aragiriria thiini wa gicunji giki ni hamwena kan muthuri ni muhonoku kana ti muhonoku..

c. Thiini wa miaka ya mbere muturire wa Aroma, mutumia kugia na witikio ngurani na muthuriwe wonekaga ari uru muno. Atiriri, Petero ararora uria mutumia angituria ngumo njega niundu wa kuhunjio na kuinyihiria muthuri wake ni tondu wa wathani uria ari naguo kuri we.

d. Riria Petero aroiga thiini wa **3:1** ati muthuri utetikitie “aya kuhotuo hatari ciugo” nikuga niaragiria mundu kuaria iguru ria uira wake ari ta mutumia mukristo. No ni atiriri, we ararora ati uira ucio utige gutuika ati no muhaka, gitumi ni tondu mahinda mangi ndungiteithia (mihiano. Angikoruo muthuri nionanagia ruthuro runene ritwa ria Yesu riaguetuo). Uguo-ri mutumia mukristo ndabatii guthii na mbere kumuthubura na kihunjio. No handu ha uguo,mitugo yake Petero arauga ati niyo Ngai aratumira kuhonokia muthuri wake. Uhoro uyu wonanagia meciria ma iguru muno thiini wa Ngai iguru rigii kihonoko. Ningi uhoro uyu niwabata guteithiriria kuongerera mahoya “ni getha ugie na wega wa gutuma uthii na mbere thiini wa muthuri ucio” (Grudem 1988: 138).

e. Kuringana na **3:2** mitugo ya mutumia yagiriiruo gukuruo iri ya utheru(utheru hatari uhoro wa guiktukania”) na “gitiyo” (“ungi gathuo”). Mitugo miega ituririkanagia ati kuinyihia ti guika maundu maria matari mega na mauthingu. Maundu maya makoraguo magikuo kuri Ngai mbere (rora, **2:12, 13, 15, 16, 17, 21, 23, 25**), no riri nimonekaga kuri muthuri na kuoguo ni uteithio wa muthuri na kuguni hari we.

3. **1 Pet 3:3-6.**

a. Petero ningiakagia na bata wa mitugo mega ya ungaihari uhoro wa kurora maundu maguthira ma muigemio na maundu omaguthira ma “mugemio

b. “*Muigemio*” uria wama (*muhiano*, “*gutuma mundu atuike muthaka na wa kuguciriria*”) uria *ukenagia Ngai ni wa nathiinii* (3:4-5). Ha uhoro wa ma-ri “uthaka mbere ya maitho ma Ngai” ni “mundu uria muhithe wa nathiinii” (3:4) uria winyonanagia na iguru kugerera:

- (1) Mitugo mitheru nay a gitiyo (3:1-2);
- (2) “uhoro wa uhoreri” [ti uhoro wa gutahuo ni uria mundu ahana, uhoreri, mundu muhoreri na muinyihia] na muhoreri [‘mundu uri na kuhariro uteri na iyundul’] roho” (3:4);
- (3) Kuinyihakuri na guathikira athuri ao (3:5); na
- (4) Guika uria ari wega uteri na guoya (3:6).

c. *Thiini wa 3:3 gutiri utumiri ungithondeka “mwihubire” (nguo) (NIV ugaga nguo njega)*. Ota uria Grudem oigaga, “tiwega gutumira kiugo giki kugiria atumia kurama njui, kana guikira thahabu, kugera gitumi okiria mundu angitumira kigiria iguru rigii nguo kana mwihubire’ . Petero uria oigaga ti ati maundu maya nimagiritio, no riri matigatuike mathaga ma atumia makurora kihumo kia uthaka wake.” (Grudem 1988: 140) Uhoro wigii thahabu, weciragio ati petero aragiria atumia itonga gatagati-ini ga kanitha. Andu mari na uhoti wa kuihumba wega, ni mabatii kurikiranio ati ti mwihubire ona uriku ataraga mbere ya maitho ma ngai.

d. *Thiini wa 3:4 Petero akiaria uhoro wa “roho muinyihia na muhoreri” niwohanagia kihumo kia uhoro wake thiini wa kuinyihia kwa mutumia na kuigemina kwa mutumia*. Roho wa muthemba ucio niguu thiini wa njira iyo atumia aria atheru hamwe na Sera, mehumbite na makahota kuinyihiria athuri ao. (3:5-6). Uthaka thiini wa maitho ma Ngai, na uhoro wa ma wa kuinyihia, ti uhoro tu wa maundu ma naiguru kana ma kuoneka no ni maumaga kuma ngoro-ini na roho na iguru ria maundu mothe kuirigirira Ngai.

e. *Thiini wa 3:5-6 uhoro wegii “atumia athingu” na kwa muhiano Sera na Ibrahimu munanagia ati watho uyu wa Petero kuri atumia ni iguru ria atumia mari na athuri*. Magegania ni ati, hari tu Sera etire Ibrahimu mwathani ni thiini wa **Kiam 18:12**. Na thiini wa gicigo kiu-ri, Sera agitheka na akinyariria. uhoro uyu niwabata nitondu wonanagia kuma ngoro-ini thiinii. Mihiano wa Sera uheaga atumia mwioko gitumi ni tondu **Kiam 21:10-13** ibrahimu niathikiriire Sera na agika uria andaga kuingata hagari na kihii giake ishimaeli. Uguo-ri ibrahimu nionanirii uhoro wa guiciria meciria ma Sera iguru ria mwana wake we mwene. Ni uhoro muritu guitikia ati Ibrahimu niangiahotire guika uguo koruo Sera ndaturite thiini wa muturire wa utheru na wagitiyo, nanja na ona thiinii. Thiini wa gutura muturire ucio atumia akristiano umuthi monanagia ati nimatuikite *ciana cia Sera.*” (3:6).

G. Thimo 31:10-31—¹⁰*Mutumia ngatha-ri, angukionuo nu? Gitumi thogora wake no ta ruru uria mutheru.*

¹¹*ngoro ya muthuriwe ni imuiyukitie, na ndagaga gukenio niwe.* ¹²*We-ri amuikaga wega na ti uru matuku mothe ma muoyo wake.* ¹³*Acharagia uthi. Agatuma nguo na moko make na gikeno.* ¹⁴*We ahiana ta marikabu; arutaga irio ciake kuraya.* ¹⁵*we okiraga mbere ya gukie na kuhe irio nyumba yake, na andu a nyumba yakeuria maigana.* ¹⁶*niathogoraga mugundana akaugura; kuma muthithu-ini wake akahanda mithabibu.* ¹⁷*We ehandaga na ushamba na agatuma moko make magii hinya*¹⁸*niamenyaga ati uramati wake nimwega; na tawa wake nduhoraga utuku* ¹⁹*we niatamburukagiria aria athini guoko guake, na guoko guake kugwete gituari.* ²⁰*We niatamburukagia guoko gwake kuri athini na agatamburukiria aria abatari.* ²¹*We ndari guoya wa mbarafu nitondu wa nyumba yake, gitumi nitondu andu a nyumba yake mahubaga bururu.* ²²*atumaga nguo ciake, cia mutheba wa bururu.* ²³*Muthuriwe nioikaine ihingo-ini riri aikarite gatagati-ini ka athuri a itura* ²⁴*we atumaga nguo na agaciendia, na agatwara micibi kuri onjoria.* ²⁵*uhoro wigii hinya na gitiyo nicio ehubaga, na niakenagira muturire wake wa kabere* ²⁶*atumuraga kanua gake na ugi, na murutanire wa utugi uri iromo ini ciake.* ²⁷*We niaroraga wega maundu ma nyumba yake, na ndariaga mugate wa uguta.* ²⁸*Ciana ciake ciukiraga rucini na cikamurathima, nake muthuri wake onake, amukumagia akoiga atiri;* ²⁹*Airitu niaingi maeka wega, no we niumatoretie othe.* ³⁰*Uthaka niwa maheni na muigemio ni wa tuhu, no mutumia mwigiti Jehova, niarigocaguo.* ³¹*Niagie na umithio wa wira wa moko make, reke wira wake umukumie ihingo-ini.*

1. Gichunji giki kiheanaga maundu maigana una megii “mutumia ngatha” uria “wendete Mwathani”

a. Ni mutumia mwega uri kio, nyina wa ciana, muramati mucii wake, muheani kirira mugii, musamaria mwega, na muonjorithia mugaciru witigirite Ngai.

b. *Mutumia ngatha, meciria make mothe ni hari muthuriwe, ciana n aria matari kindu*. Riria ahura biashara nja ya mucii na akahura wega, muthuri wake, ciana na aria matari kindu matiriganagira. Ahuraga biashara thiini wa guitigira Ngai

2. Thogora wa mutumia (Muraini, 10-12).

a. “*Mutumia ngathari, nu ungimuona?*”

(1) Kiugo gia kihibirania kigii “ngatha” kuigaga mundu muikindiriku thiini wa mitugo. Uguo ni kuga ati “mutumia wa mauthiu maingi” thiini wake nikuri maundu maingi kana ciaga nyingi cia kunyitithaina umundu wake.

(2) Uhoru ucio uronani mutumia ngatha akirutithia iheyo ciake wira ciothe na taranda niundu wa mucii na thiinii wa mucii. Kuiria giki kiunanagia ati ni undu muritu muno kuona mutumia mthemba uyu.

b. *“Thogora wake ni makiria ya ruru uria mutheru.”* Gutiri thogora ungituo niundu wa wake. We ndangithogoreka.

c. *“Muthuri wake niamuihokete kaimana.”* Muthuri wake niamuihokete ona thiini wa gutua matua iguru ria gutuarithia mucii riria Atari kuo. We niari na uhoru wa kuihoka kugerera wihokeku wake.

d. *“Gutiri kindu angiaga kia thogora.”* Niahotaga kuibanga uhoru wigii mbecha iria aheo ni muthuri wake na muthuri wake ndari guoya ati niaguthukia mbecha kana amuhenie. Uguo nikuonania ati atumia amwe nimoi kumenyerera mbecha wega na no mehokeruo guika uguo.

e. *“We amuikaga mawega na ti mauru matuku-ini mothe ma muoyo wake.”* Muturire wa mutumia unyitithanitia na muthuri na we niethaga mawega maria mangikenia muthuri nitondu we ni mutethia. We nierutaire gutura niundu wa muthuri wake.

3. Mawira ma mutumia (Miraini, 13-27).

a. *“We achaguraga guoya na ngothi.”* Mutumia uria mugi aumagaraga agetha kuria thogora uria thii na njira cia kuhonokia mbecha niundu wa mucii wake. Mutumia muhibirania aroraga maundu megii guoya na ngothi nake mutumia wa kiriu abatii kurora njira cia kuiga na kuhonokia beca niundu wa mucii wake.

b. *“Na akaruta wira eyendeire.”*

(1) Wira muingi wa mutumia ni kugera moko make na nomuhaka abundithie kuruta mawira ma omunthenya na moko make na “kio” (uguo nita kuga ati, na ngoro ya kuiyendera), akimenyaga ati uguo niguo wendi wa Ngai muturire –ini wake.

(2) Athondekaga njira cia gutuma wira uteri na umithio ugii na umithio na akahota kurehe uhoru wa gitiga kuiiguira tha iguru ria kuruta mawira ma nyumba. Mutumia uri na ugi wa umbi arutaga wira wa omunthenya narua niguo agii na mahinda ma guika maundu mangi maingi maria mabatii gukoruo magikuo. .

c. *“We ahiana ta marikabu, arutaga irio ciake kuraya.”* Mahinda maingi ma mutumia wa kihibirania mari ma kubanga igiuru ria irio. Gutiri machine cia kiriu na no muhaka angicharirie irio na athogore na ikoruo iri njega. Uhoru wa irio namurugire wagiriruo guikuo wega ni mutumia ngatha.

d. *“Okiraga kuri ona nduma; agethera nyumba yake irio.”* We bere ya ruoro gutema niokirite nigetha amenye uria nyumba yake ikuhuna. Atumia magiriiruo gutuika okiri tene, na makamenya kuna koruo kwahoteka muthuri na ciana nimaria irio cia rucini. Mbere ya guthii kuruta mawira mao.

e. *“Na niaheaga aruti ake a wira.”* Mutumia wa kihibirania maita maingi niakoraguo na aruti wira a kumuteithia kuruta wira na niamenyaga ati nimatungatioruo wega (uguo nikuga ati we ndangiamurumire kama kumaherithia)

f. *“We niathogoraga mugunda na akaugura.”* Mutumia no arute wira thiini wa uguri wa manyumba kama thiini wa mawira mangi angikoruo muthuriwe niamuitikiritie. We ndamugiragia kuruta wira tondu wira ucio niwaguteithia mucii.

g. *“Kuma githukumo-ini giake akahanda mithabibu.”* Kuma kuri githukumo giake akahanda mithabibu na agia na umithio kuma kuri mithabibu iyo. No akoruo na biachara nini angiiiga hakuhi na mucii.

h. *“Niabangaga wira wake weg; na moko make nimehandite thiinii wa wira.”* We niamenyagirira mwiri wake nitondu nioi ati gutiri wira ungi mwega ta kuramatira muthuri wake na ciana ciake.

i. *“Nionaga umithio thiini wa wonjoria wake; naguo tawa wake nduhoraga utuku na muthenya.”* We niakenagira uhoti wa kuramata mucii wake no nimuhaka agie na mathaa maingi ma kuruta bwira nigetha akinyanirie matanya make. Arutaga wira na kio na mahinda maraya.

j. *“Thiini wa guoko guake anyitite uthi na cindano ciara-ini ciake.”* We arutaga wira wa gutuma na mawira mangi riria angihota.

k. “*We niakunjuraga guoko gwakekuri athini na akanengereria moko make kuri aria matari kindu.*” Mutumia ngatha niathondekaga umithio no umithio ucio niagayagira aria mari nja ya mucii wake gitumi nitondu kuheana kuri kirathimo gukira kuamukira..

l. “*Riria kuri thatu, we ndangitigira gitumi tondu nyumba yake, nimehubite wega.*”

(1) We niatumite maburana ma hindi ya heho.

(2) Kiugo kirugamiriire gatani ni nguo njega.

m. “*We niethondekagira kihubiri mwene; ehubaga nguo ya rangi wa gatani.*”

(1) We niatumaga nguo ciake na akehumba wega agathakara. We niari mitumo miingi na akahota kuihumba wega tondu niwe utumaga (na gutiri thogora munene)

(2) To muhaka mutumia amenye gutuma nguo no no muhaka mutumia ehumba wega kuringana na muigana wake.

(3) Mandiko matigiritie mutumia kuihumba wega na gutuika mutheru. 1 Tim 2:9-10 igiritie kuihumba na iguru na ugatiga mundu wa nathiini na mitugo itari miega.

n. “*Muthuriwe niatiikite ihingo-ini cia itura, kuria aikaragira gati gake gatagati-ini ka athuri a itura.*” ihingo“ni kuga micemanio-ini na manyumba ma micemanirio ya githirikari.uhoro ni ati muthuriwe nitondu wa kugia na mutumia mwega ni ahaicite thiini wa kundu gurtuguru ituraini.

o. “*Atumaga nguo na agaciendia na agatuara wonjoria.*” We ni muhiri biashara wa iguru na endagia indo ciake nigetha agie na umithio nitondu wa mucii wake.

p. “*We ahumbitwo na hinya na gitiyo; no akene notondu wa muthenya uguka.*”

(1) Ni mutumia wa hinya wa kiroho na hinya wa mwiri namitugo miega na niakenagira muthenya gitumi nitondu niabangite ruciu rwake niundu wa mucii wake.

(2) Niehokaga Ngai nitondu wa ruciu no niahotaga kuibanga wega nitondu wa ruciu.

q. “*Aragia na ugi.*”

(1) Ni mutumia wa ugi (niari nauhoti wa kurutithia ugi wira). Niari na hakiri.

(2) Niari na meciria magima na me muoyo. Niamenyaga uhoro wigii uturo uri hari we na ni akiraga muthuriwe hinya.

r. “*Ciugo cia utarani mwega cirri rurimi-ini rwake.*” We nimwara no ni ari hitho ciake kuri andu angi.

s. “*Niaroraga maundu ma muthuri wake na mucii wake na ndariaga irio cia tuhu niundu wa uguta.*” Mutumia ngatha ti muguta. We nimuruti wira muno nanieciragia uhoro wegii nyumba yake.

4. Rugoci rwa Mutumia (Miraini ya. 28-31).

a. “*Ciana ciake ciukiraga na cikamuita murathime.*”

(1) Ciana ciake niciui ati mami wao niamendete na niareka undu owothe thiini wa hinya wake kumateithia.

(2) Ciana ciake niciribuataga Kristo niundu wake na muhiano wake mwega

b. “*Muthuri wake nake, nake akamukumia.*”

(1) Muthuri akaigua ati niari na mutumia uria wa bata muno gukira atumia aria angi othe thiini wa thin a agetiyaga nake.

(2) Arume, ithui nitugocaga atumia aitu hitho-ini kama king’ang’a-ini kuri andu aria angi?

c. “*Atumia aingi nimaneka maundu mega, no we niimakirite othe.*” Muthuri onaga ati mutumia uyu niwe maganiriiruo nake; akamukumia nitondu wa maundu maingi make ma miena miingi.

d. “*Uthaka ni wakuhenania; na uthaka niwatuhu, no mutumia uria muitigiri Jehova niwakugocuo.*”

(1) Uthaka ona wakoruo uri mwega ndukirite gikonde-ini.

(2) Undu uria wa bata muno ni mutumia ari thiini wa wendo wa Mwathani na wiyenderi wake wa guika wendi wa Ngai. Mutumia ngatha hitho yake nikuineana kuri Kristo uria umwikiraga hinya thiini wa mawira make thiini wa mucii.

e. “*Niaheyo irihi ria wira wake; na wira wake umurehere rugoco ihingo-ini cia itura.*”

Mutumia ngatha ndari na bata wa kuigatha mwene. Wira wake niurimenyekaga naandu aria nagi nimarimugathaga.

4. WENDI WA NGAI IGURU RIGII ATHURI MAHIKANITIE

I. Kihumo kia Muthingi wa Wira wa Athuri.

A. Wira wa muthuri niuthomagu kuma kuri mihiano itu iria tuonaga: unduire witu, maithe maitu; andu aitua na mbari citu; arata aitua; na umemerekia na mangi maingi.

Waki witu—Hihi thiini wa gukoruo tukimenya kama tutakumenya—ni kurumirira aria mari mihiano itu ya mbere kana tukaregana nao.

B. Mithingi uria murumu na wakwihokeka wigii wira wa muthuri ni thiini wa Kiugo kia Ngai

1. Mihiano miega kana miuru kana hihi ndumiriri kuma umemerekia-ini, no cikoruo cirri *uteithio*, kama cia *guthomithania*, no itingituika nicioo *muthingi*.

2. Ni tuagiriiruo kugerioa mihiano yothe ya kurumirirana meciria kiringana na mandiko iguru ria mawira makonii athuri nitundu “*Nikuri njira maithoini ma mundu yonekaga iri njega no muthia-ini ni gikuuh*” (**Thimo 14:12**).

II. Miraini Ya Mandiko Maria manene.

Miraini ya Maandiko maria mabata makonii athuri tungitumira nit a maya: **Kiam 2:24-25; Aef 5:25-33; Akol 3:19; na 1 Pet 3:7.**

A. Kiam. 2:24-25—“*Niundu wa gitumi giki; muthuri niagatiga nyina na ithe, nake inyitithanie na mutumia wake; nao matuika mwiri umwe. Na mundu murume na mutumia ucio nmari njaga na matiachonokaga.*”

1. “Niundu wa gitumi giki[kuoguo-ri] muthuri niagatiga” ironania:

a. “*Niundu wa gitumi giki [kuoguo-ri],*” kiuguo kiria kiambiriirie raini ino, kirarora thiini wa maundu ma umbi wa mutumia (**Kiam 2:18-23**). Ironania gitumi, bata, na gukoruo ho kwa mutumia hari muthuri, kiringana na Ngai na mubangire wa umbi wake. Mundurume niabatii kugarura ngwataniro iria ya hakuhi muno ya mundu—ngwataniro iria ya ngoro-ini, iria ya umundu muno, iria ya hitho-ini, iria ya kuriranira muno, na iria ya kunyitithanio muno, na ngwataniro ciothe cia hakuhi- kuma kuri aciari ake nginya kuri mutumia wake.

b. *Kihiko* nikio *kiambere* thiini wa ngwataniro cia kimundu; *ngwataniro ya muciaari-mwana niyo ya keri* na yumanaga na ngwataniro ya kihiko.

c. *Kihiko* kibatie gukoruo kiri gia *gutura* (rora hamwe na **Mal 2:13-16; Mat 19:3-8**).

2. “Atige ithe na nyina” kuonanagia ati muthuri na mutumia:

a. *Mathondekaga nyumba ngurani*. Aria mahikania mabatii guthondeka nyumba yao ngurani, thiini wa githimi ngurani, kuma kuri aciari ao:

(1) Kimwiri—Muthondeke muanya wa wiathi, ugo ni ta ati, uhoro wigii maundu ma hitho na kuiikaria inyui ene. No kuage kuhoteka gutura muri na ngurani biu kama ona kuehera kuria muturaga, onagutuika ugo niwega makiria. Ona riria aria mahikania mangithii na mbere guikara hamwe na aciari ao thiini wa mucii umwe-ri, nikubatii gukoruo na muanya itigitio kugayukania nyumba cieri.

(2) Muiciririe—Ni wega kugimara kuma kuri meciria ma aciari aku na ngwataniro yao thiini wa uhoro wa ugitirina guitikirika

(3) Muonere—Gia na muonere muela thiini wa wiathi wa gukoruo na meciria mega iguru ria murunagu hatari na aciari.

(4) Matua—Muthuri na mutumia mabataraga kugia na uhoti wa gutua matua ngurani na aciari, niundu wa wega wa muthuri waku kama mutumia waku na mucii waku mweru na ucio ni undu wa kiambiriria.

(5) Mbeca—niubatie guethera mutumia waku na mucii waku.

b. *Tiga gutuika wa kurora na kuihoka aciari aku ota uria twana tunini tuikaga kuri aciari atuo*. Uguo ni kuga ati andu aya mahikanitie no mamukire “mataro” no ti “watho” kuma kuri aciari.

c. “*Gutiga*” aciari *tikuga ati nituatiga kumenda, kumatiya, kama kumateithia*. No ni uhoro uyu wa muciaari-mwana na ngwatanooiro iria cia gutura. (rora, **Luke 18:18-20; 1 Tim 5:8**).

d. *Aciari nimabatie kurera ciana gukinya uhoti-ini wa guchenjia thiini wa undu uyu—kumatiga na kunyitana na aruna ao*.

(1) Niubatie kuhariria ciana ciaku thiini wa kuma, gutiga, na gutuika andu mari na wiathi.

(2) Niubatii kuhariria ciana ciaku kunyitana na aruna ao (uria we ungeanda).

3. “Kunyitana na mutumia wake” kuonanagia ati:

a. *Muthuri niagia na ritwa rieru riria ari (thutha wa ngwataniro itu na Kristo) omuhaka ritungatuo kugerera ngwataniro ya mutumia wake na ti kugerera hari aciari.* Uguo kuonanagia ati:

- (1) Mutumia wa mundu niwe kindu kia mbere na mundu wa hakuhi muno na wa ngwataniro ya hakuhi thiini wa muturire wake—na ti ngwataniro ya mundu na arata ake, kana aciari, kana wira, kana mithako na mangi maingi.
- (2) Kungikinya ciana kana maundu mangi no mageria gukugarura (“mutumia na ciana”) ni mabatii kumenya okabere ati we ungithura mutumia waku handu ha ciana kungutuika no muhaka.

b. *Mundurume abatii kugiana mutumia umwe, na atumia aingi.* Thiini wa **Kiam 2:24 kiugo**, “mutumia” ni thiini wa umwe, na ti thiini wa uingi (ha uhoro wa ma ni ati Ngai ombire “mutumia” no ti “atumia” akimombira Adamu—tarora, **Kiam 2:22-23**). Thiini wa **Mat 19:5-6** Yesu agwetete akauga atiri “*nao magatuika mwiri umwe*” ota “*nao eri magatuika mwiri umwe*.” Uguo-ri, meciria ma Ngai iguri ria kihiko ni muthuri umwe mutumia umwe no ti atumia aingi

- (1) Muthuri umwe mutumia umwe, ni uhoro urongoreirio maundu mangi maingi, ta uhoro wa ngwataniro ya kanitha na Kristo. Ota uria Kristo ari na muhiki umwe tu ariwe kanitha-ri, (kanitha—rora, **Kugu 19:7; 21:2, 9**), uguo no guo mundurume abatie kugia na mutumia oro umwe tu. Meciria maya nimaroragwo thiini wa mundu gutuika muthikabu thiini wa kanitha; gitumi ni tondu kanitha ni kiga kiria ki muoyo gia Kristo—muthikabu niabatii gukoruo na mutumia umwe tu. (**1 Tim 3:2; Tit 1:6**). Ngai niathondekaga unyitithania gatagati-ini ka kuaga kuihokeka thiini wa kihiko gia kiroho na kuaga kwihokeka thiini wa kihiko gia kimwiri-ini. (Rora, **Hosea 1-7**).
- (2) Ona gutuika kugia na atumia aingi nikweri kuo thiini wa kirikaniro Kiria Gikuru ona thiini wa atongoria aingi na Isiraeli, mundu uria wari muambiriria wa kugia na atumia aingi etaguo lameki, mundu wari wa ngui na mitugo itari gitiyo. (**Kiam 4:23-24**).
- (3) Uhoro wa atumia aingi wanarehe ngucanio na ngayukano na maundu maingi moru na ona hamwe na gukinyirira uhoro wa kuaga wihokeku kuri Ngai (rora, **1 Athamaki 11:1-8**).

c. *Angikoruo muthuri wa gikristo ari thini wa gukoruo na atumia aingi maya nimo meciria na mitarata ya kurumirira:*

- (1) Niabatii guthii na mbere gutungatira atumia acio na ciana ciao nigetha ndagathukie maundu makiria.
- (2) Ndabataritio kuingata atumia othe tiga oro umwe, gitumi ni tondu Ngai “*niathuire ndigao*” (**Mal 2:16**). No niatiri, mutumia owothe angigua niekuenda kumutiga-ri, niareke athii, uguo nikuga ati, muhe marua ma ndigano enda
- (3) Niabatairio ni guika uria wothe angihota kurehe nyumba yake yothe thiini wa Kristo.
- (4) Onagutuika mundu ta ucio ndangitongoria kanitha (**1 Tim 3:2; Tit 1:6**), no akoruo na utungata wa mundu na uria ungi (na meciria ma ati”mutika rumirire mihiano wakwa wa kugia atumia aingi”)

4. “Gutuika mwiri umwe” kuonanagia ati ni makiria ya gutuika umwe thiin wa kuonana kimwiri. Undu uria wiho ni atiri; “mwiri umwe” ni uhoro wa urikuru wa ngwataniro.

a. *“Eri magatuika mwiri umwe” ndirauga tu ha uhoro wa kuonana kimwiri.* “Mwiri” ni kiugo kiganaine na “mundu” (Rora, **Kiam 6:17; Yoel 2:28**). Thiini wa **Mat 19:5-6 (Mariko 10:8-9)** Yesu akiaria gicigo giki thiini wa meciria-ini ma ndigano na kuonana kYesu akiaria gicigo giki thiini wa meciria-ini ma ndigano na ti kuonana kimwiri. Thiini wa **1 Akor 6:15-17** gacigo gaka kagwetirwo thiini wa meciria ma kiroho thiini wa ngwataniro ya Kristo—mundu niabatii gukumia Ngai na mwiri wake, na ti uhoro wa kuhura umaraya na mwiri. Thiini wa **Aef 5:28-32** gacigo gaka karirio kuonania ngwataniro ya kiroho ya kanitha na kristo.

b. *Matumiro ma tucigo tutu tuothe monanagia ati, ni ma kiroho ni kuga ati andu aya eri nimabatii kunyitana na gutuika kindu kimwe thiini wa kiroho, kimweciria, mathugunda, na kimbeca na thiini wa njira ingi ciothe, ona nginya kimuturire.* Mutumia niwe uiyuragia kiria muthuri aagite, ota uria maundu ma mutumia makinyanagiria ma muthuri (rora Muthuri na mutumia; mihianire wa Ngai na umundu) thiini wa kihiko kuria muthuri na mutumia manyitanite uguo, nit a mundu mugima mweru ombitwo, na umundu wake ugakoruo wi

munene kuri ciaga ingi ciake.

c. *uhoro wa gutuika “mwiri umwe” ni hamwe na:*

- (1) Kimwiri—ugima wake wa mwiri niwagiriirwo gutuika wa bata ta mwiri waku.
- (2) Meciria-ini—uria uiguaga gikeno thiini wake nagithimi kia mukenere na kieha niubatie kuigua nake.
- (3) Muthugundire—muthugunire ukonii wega na niundu wa wega wake ukamuiciria.
- (4) Matua—Ugatua matua naundu wa wega wakena wega wa kihoko kianyu.
- (5) Mbeca—muthukumire.
- (6) Miario—uria ukumaira, iguru riake, na uria ukuga hakuhi nake niwagiriirwo nigutuika wa kumwaka na kuonania wendo wa ma.
- (7) Kumuoya na ngoro yothe ari ta muteithia mukinyaniru thiini wa muturire waku na maundu maku mothe—kugia na hitho kuri mutumia waku, ta hhih iguru ria mbeca, maundu mau matigiragia tu andu gutuika umwe, no nginya ni ati ni uritu mutumia kuhingia mawira make ta muteithia wa muthuri. (**Kiam 2:18**). Kuoguo-ri, riria athuri maka uguo, undu ucio uthukagia ukuhaniriria, ngwataniro, na urumwe thiini wa kihiko, andu acio mareka maundu ngariuko na watho wa kihiko, na mubangouria *kihiko* githondeketuo gituike na wendi wa Ngai iguru ria *mutumia*.

5. “Na muthuri na mutumia wake eri mari njaga na matiaiguanagira thoni.”

a. *Adamu na Hawa marariririo uhorongwataniro yao mbere ya kugua kwao.* Uhoro ucio niguo wendi wa ngai thiini wa kihiko na ngwataniro mbere ya kugua kwao. Riu-r, ha uhoro wa kueruhio guitu natugitongorio ni Roho Mutheru na Kiugo kia ngai, nituagiriiruo kugeria na gukinyira undu uyu thiini wa kihiko

b. *Njaga*

- (1) Kuerethera kwa muonere kuonanagia meciria marii; gutiri kindi gatagati-ini ka muthuri na mutumia wake kingimatigithania thiini wa ngwataniro yao.
- (2) Kuonanagia ati muthuri na mutumia ni mari nakuiyaura, hatari gutua.
- (3) Kuonanagia ati muthuri na mutumia matari na kindu gia kihitha, na matiri na bata wa kuhubika.
- (4) Kuonanagia ati muthuri na mutumia nimari na uhoti wa kungunguranira ngoro, wihokeku, umwe na uria ungi.

c. *Na matiaiguaga thoni*

- (1) Yaragia iguru ria thamiri ya maundu na muonere wa mitugo.
- (2) Muthuri na mutumia wake matiari na thoni nitondu gutiri mundu wehitie kuri uria ungi.
- (3) Uguo nikuonania ati njaga ya munrume na mutumia ti thoni kana mehia kuri aria mahikanitie.

B. Aef 5:25-33—²⁵*Athuri, endagai atumia anyu, ta uria Kristo we mwene endire kanitha na akiineana niundu wayo, ²⁶nigetha amitherie, arikia kumithabia thiini wa kumithabia na main a kiugo, ²⁷nigetha erehere kanitha thiini wa riri wake wothe, uteri na imeni, kana migutha kana undu ona uriku; na okoruo uri muthingu na na utangiicukiruo. ²⁸kuoguo athuri nimabatii kuenda atumia ao ta uria mendete miri yao. Uria wendete mutumia wake nieyendete mwene; ²⁹nitondu gutiri mundu wanamena gikonde giake we mwene, no nigugithabia na gigithoneka, utauria kristo ekaga kanitha ³⁰nitondu turi ciiga cia muiri wake ³¹NI TONDU WA GITUMI GIKI MUTHURI NIAGATIGA NYINA NA ITHE NAKE NIAKAGWATANA NA MUTUMIA WAKE NAO ERI MATUIKE MWIRI UMWE. ³²ino ni hitho nene; no ndiraria ha uhoro wa Kristo na kanitha. ³³no ni atiri, mundu wothe gatagati-ini kanyu niende mutumia wake take we mwene, nake mutumia niatiye muthuriwe.”*

1. Uhoro guo muene Aef 5:25-33.

a. **Aef 5** nimo mathungumutho ma Paulo maria manene muno megia mawira mamuthuri na mutumia.

b. *Gicigo giki kiumanite na mathungumutho megii njira iria njega akrito mabatii kugerera [gutura (Aef 4:1; 5:1-2, 15).* Uhoro uyu umanite na gicigo kiria Paulo araria iguru ria “kuiyurio na Roho” (**Aef 5:18**). “Kuiyurio na Roho,” ni uhoro werethaguo thiini wa maundu mana “kuaria” (**5:19**); “kuina” (**5:19**); “gucokia ngatho” (**5:20**); na “kuinyihaniria [kuinyihia] mundu na uria ungi” (**Aef 5:21**). Paulo ningi agachoka akeretha uhoro wigii kuinyihaniria agitumira kihiko ta muhiano—mbere akaurehe kuri atumia (**Aef 5:22-24**), ningi agachoka akurehe kuri atumia (**Aef 5:25-33**).

c. *Ithui nitui gicigo karia kambiriirie na Aef 5:22 kaumanite na Aef 5:21 (na kuoguo tucoke*

thutha kuri Aef 5:18) ni tondu gutiri kiugo kia wiki thiini wa **5:22**. Onaguatuika atabuti aingi a **5:22** maugaga kundu ta “Atumia mwathikagire athuri anyu kiumbe, ta ari Mwathani,” ciugo “*muathikagire*” citiri thiini wa kiyunani **5:22**; cionekaga thiini wa **5:21**.

d. Uhoro ngariuko-ri thiini wa micii itari ya gikristo na mawatho ma nyumba icio mari kuri arume mari oika kumonia uria mangihota gutoria atumia niundu wa gitumi kiao ene, “Paulo arariria atumia maitho-ini akimaringiriria thiini wa kuirutira biu na thiini wa kuiyendera uhoroini wa umundu mweru” (Ibid.: 326).

(1) Nitui ati gicigo giki kiambiriirie na Aef 5:22 kiroraga thutha kuma kuri Aef 5:21 (na kuoguo kuma kuri Aef 5:18) nitondu gutirikiugo gia gutumira thiini wa 5:22. Ona guatuika kugaruroo kuingi kwa **5:22** kugaga undo ta “*atumia mwinyihagirie athuri anyu ene, ota ari Mwathani,*” ciugo “*muinyihagiriaei*” itiri thiini wa ciuugo cia kiyunani cia **5:22**; cionekaga othiini wa **5:21**.

(2) Gutiri handu thiini wa Aefeso 5, kana handu hangi, bibiria iraga athuri “tumagai” kana “athagai” atumia anyu “mamuinyihagiri” kana “mamuathikagire” kana hihi “mugatumaga” na “kumenyerera” ati nimamuathikira. Winyihia wa mutumia ni guchagura na ni itua riake na Ngai. Na kuoguo-ri uge wa Paulo ati atumia menyihagirie athuri ni cia *atumia ti kuri athuri*.

(3) Gutaririo kua gicigo giki ni iguru ria wira wa muthuri na ti ithenya riake ta “mutwe wa mutumia” ni turi na uhoro wa kruta mathabu maitu kuri Kristo iguru ria maundu maria tuikaga na maria tutekaga makonaiinie na mawira maitu ta athuri, na ti uria atumia aitu mabatie guika kana mataneka thiini wa mawira maria mahetwo ni Ngai makonii atumia. Uhoro wa ma ni ati ithui nituri wira munene gukira atumia (uguo noguo mathabu maitu mari manene hari Ngai) ni tondu ithenya ritu ria gutuika mutwe ni inene. Rora, **Luka 12:48b**—“na kuma kuri uria uheto nyingi nyingi niikabatarania kuma kuriwe.”

2. Guthathaura Aefeso 5:25-33.

a. “Athuri endagai atumia anyu”

(1) Kuenda mutumia wako ni riathani na tiguthaithuo. Nitubatii kuenda atumia aitu hatari kiuinyitithania na thina, kana maundu ma kinduire na mathina thiini wa ngwataniro. Bata wa undu uyu wonanitia ni undu wago gucokeruo maita matatu (**Aef 5:25, 28, 33**).

(2) Tubatie kuenda atumia “aitu” (Aef 5:25), “mutumia waku kiumbe” (Aef 5:28, 33), na ti mutumia wa mundu ungi.

(3) Kiyunani nikiari na mitheba itatu ya utumiri wa kiugo “wendo”: eros—“kuirutira, kumenyerana,” maita maingi iguru ria uhoro wa gukomania; phileo—“wendo,kuenda, urata,” maita maingi uhananagio na urata wa andu amwe kana arata a hakuhi; na agapao—“kugia na ruendo ruina urugari iguru ria, kugia na wendi kuri, gutungata, kuona na muonere mweka wa iguru, na kuigua kuiganwo ni, kugian na gikeno thiini wa” (Danker 2000: 395, 1056, 5).

(4) Paulo atumirite kugo agapao thiini wa 5:25, 28, na 33. Ni kiugo kiri na utonga muingi muno. Kiaragia iguru ria kuiga mundu kana kindu mbere ya muoyo waku; kurutira wira, gutungata, na kugia na ihinda ni tondu wa kindu kiu wendete . uguo, kionanagia, giko kia kuiyendera, kuonania na kugia na uma wa wendo ucio, ningi thiini wa kuigua, kenda na gutiya.

(5) Kuiga mundu ungi kana kindu kingi mbere/gutungata/kuonania uhoro wigii agapao ni wonekaga thiini wa icigo ngurani thiini wa mandiko kuria kiugo giki gitumikite “wendo”: Wendo wa Ngai kuri andu aria morite—“Tonde wa uria Ngai endire kirindi gia guku thi, akiruta Mwana wake wa mumwe, nigetha uria ukumuitikia ndakanore, no agie na muoyo wa tene na tene” (Yohana 3:16); Riathani ria Yesu kuri arutwo ake—“Riathani rieru nirio ndamuhe, ati muendanage mundu na uria ungi, ota uria nie ndimuendete onainyui mwendanage mundu na uria ungi” (Yohana 13:34); uma wa wendo wa mundu thiini wa Kristo—“Uria uri na mawatho makwa na akamahingia, niuria unyendete; na uria unyendete nii; niendaguo ni Awa, nanii nindimuendaga, na nindiyonithagia kuri we.” (Yohana 14:21); “Mundu angiuga ati, ‘ninyendete Ngai,’ na niamenete muru wa ithe, ucio ni muhenania; gitumi ni tondu uria utendete muru wa ithe uria onaga, ndangihota kuenda ngai uria Atari ona” (1 Yohana 4:20); Kuaga kuhota guathikira athani eri—“gutiri mundu ungiuhota guathikira athani eri; gitumi no nginya

athure umwe na ende uria ungi, kana hihi enyitirire umwe na atige uria ungi. Ndungihota *kuenda* Ngai na daimono” (**Mat 6:24**); *Na ningi iguru ria andu na kuenda cikaro cia iguru, hinya, wathani ngumo na gitiyo na maundu ma kiugo*—“Ui iiya wanyu Afarisai aya! *Mwendete* iti cia mbere thinagogi-ini na kugeithagio na gitiyo ing’ang’a-ini” (**Luka 11:43**); “Riri nirio itua, ati utheri niukite thiini wa thi, nao andu *makenda* nduma gukira utheri; nitondu mawiko mao mari moru” (**Yohana 3:19**).

b. “*Yesu Kristo nake niendire kanitha na akiheana niundu waguo*” Kristo endire kanitha atia? Iguru ria maundu maria mangi, Kristo endire kanitha:

(1) Na ngurani—Kristo niwe muriithi uria mwega wa ng’ombe iria ngai amuhete (**Yohana 6: 37; 10:14-17; 17:6-9**). Mathuritwo kuma oro mithingi ya thi itanekiruo (**Aef 1:3-4**). Ota uria kwerrwo hau kabere, Kristo ari na muhiki umwe (kanitha- ona, **Kug 19:7; 21:2, 9**). Uguo-ri, mundurume abatii gukoruo na mutumia umwe.uhoro uyu niurehaguo thiini wa mundu guika muthikanu wa kanitha; gitumi ni tondu kanitha ni wonania wa muturire wa Kristo guku thi, uguo mutongoria wa kanitha abatii gukoruo ari muthuri wa “mutumia umwe.” (**1 Tim 3:2; Tit 1:6**). Tiini wa njira ya ngurani, wendo wa Kristo iguru ria muhiki wake ni ngurani na wendo wake kuri mundu ungi kana kindu kingi ogiothe. Wendo witu kuri atumia aitu ubatii gukoruo uri ngerekano ya wendo wa iyo na ukoruo uri wa mwanya, murikiru, na wa bata gukira kuri undu angu kana indo ingi o ciothe.

(2) Wirutiri—haha niho uhoro wothe uri, thiini wa uhoro ukonii wira wa muthuri kuri mutumia wake.

(A) *Rora njira ngurani iguru rigii uria Yesu atuendire na wirutiri*: (i) we akiinyihia na akiiga thii riri wake wa kuu matuini na kuiganana na Awa nigetha oe mwiri wa ngombo—*ithenya ria muhiki wake* (rora, **Afil 2:5-7**); (ii) Akiheana mahinda make, indo ciake, meciria, muiguire—na kiria giothe ari nakio—niundu wa arutwo ake (muhiki wake); (iii) Agithumbuka, mwiri, meciria, na kiroho ni tondu wa muhiki wake; (iv) Akiregana na magerio niundu wa muhiki wake (**Luka 4:1-13**); (v) Akioya rua rwa muhiki wake, kieha, na nginya mehia make; (vi) akiruta muoyo wake nitondu wa muhiki wake.

(B) *Wicirie uria Kristo atuendire na wirutiri*: (i) We niwe wambiriire—akioya ikinya ria mbere (**Afil 2:5-7**); (ii) Akioya ikinya ria gutuenda ona riria tuari ehia na andu matangiendeka (**Arom 5:8; 1 Tim 1:15**); (iii) Uguo nikuga ati nitubatie kuenda atumia aitu ona mena mahitia, kuremuo, ona mehia. Uguo tungihota guika kugerera: kuaga kuona mehia make na mitugo miuru yake mahinda maria maingi; na guetha kiria kimukenagia, wega wake, na maundu maria mega; na ti hingo ciothe kumuonia mahitia mbere ya ciana kana king’ang’a-ini, no riri, riria kuagiriire, kugia na guthondekana kwa hito, kuri na gitiyo na na kuinyihaniria, na ngoro ya ma ya kuenda kumuteithia; na tikumutua mihiano wa ndumiriri ya kuhunjia uteri na rutha kuma kuri we; nduri hingo ubatii kumutiga (ona ndukanae kugeria kugueta uguo) (**Ahib 13:5**).

(C) *Kristo na unduini wa Mandiko na mihiano niatuoniire uria tubatii kuenda thiini wa kuirutira*:

(i) Kristo we mwene atuathire “*tundanage mundu na uria ungi, ota uria ndimuendete, nainyui endanagai mundu na uria ungi*” (**Yohana 13:34**).

(ii) Onaguatuika athuri maita maingi nimorotaga ithenya riao ria “mutwe wa mucii” kana “mutwe wa mutumia” kugeria “guatha” atumia ao kana micii na nigetha maikare ta uria o makuenda, Kristo niaririe uhoro uyu thiini **Mat 20:25-28**, riria erire arutwo ake: ²⁵*Nake Yesu akimeta hari we na akiuga atiri, “Inyui nimui ati atongoria ya andu a nduriri uria mamathaga, na arume aria mena hinya ao makamahinyiriria. ²⁶no thiini wanyu ti uguo, no atiri uria ungeanda gutuika munene-ri, niatuike ngombo ya aria angu, ²⁷nake uria ukwenda gutuika wa mbere thiini wanyu, niatuike ngombo yanyu; ²⁸ota uria Muru wa Mundu atokire gutungatwo, no okire gutungata, na kuruta muoyo wake ta igongona niundu wa andu aingi.”*

(iii) Thiini wa Yohana 13:5, 12-15 Kristo akionania muhiano wa uria

kuri iguru ria gutuika “mutongoria mutungati”—na uhoro ucio akiwikira watho wa arumiriri ake mekage uguo: ⁵*Ningi agikira mai makuri-ini, na akianjiriria guthambia arutuo nyariri na kumahura na tauru iria ihotorete. . . .* ¹²*riria arikirie kumathabia othe, na agaikara thii metha-ini, akimera atiri, “Nimui uria ndeka?”* ¹³*inyui munjitaga Mwarimu, na Mwathani; nigukoruo uguo niguo ndi.* ¹⁴*Angikoruo nii, ndi Mwathani na Murutani nindathabia nyariri cianyu, nimubatie guthabania mundu na uria ungi nyariri.* ¹⁵*Gitumi nindamuhe kionereria ati nimuagiriiruo niguika uria nii ndeka kuri inyui.”*

(iv) Atirir, Kristo niathiriruo ni hinya wake, kana uhoti kana handu hake ni tondu wa kuinyihia na gutungatira arutwo ake (kumathambia nyariri niguo undu uria mundu uria munini muno thiini wa itura angiekire)? Acha. Atiriri, Kristo niatuikire munini kana “mundurume munyinyi” niundu wa guika uria ekire? Acha. —akoruo niguo-ri nikuongereka ongorerekire, gutuika mundurume kuna, gitumi nitondu no mundurume wa hinya wa muanya na mitugo ya mwanya kuinyihia na gutungatira aria mari rungu ruake thiini wa wathani kana unene. Atirir, Kristo niagire gitiyo kuma kuri arutwo ake? Acha!

(v) Angikoruo Kristo ndoriruo ni hinya wake, uhoti, ithubya riake, na umundu wake kana hihi gitiyo kuri arutwo ake, na tondu nierire arutwo ake (hamwe na athuri), mekage uria eka na marumagirire mutognoririe wake-ri, niki gutumaga athuri mage kuonania kuirutira thiini wa wendo kuri atumia ao aria mari hakuhi nao (mwiri umwe) ona gukira uria arutwo a Kristo mari hakuhi na Yesu? Tungihota atia kuonania wendo ta uyu wa wirutiri kuri atumia aitu? Njira cia guika uguo ni nyingi no cirri na mihaka kuringana na meciria maitu na maundu maria maturigicirire; kwa muhiano wa maundu ta macio ni hamwe na: kuna ngu; gutaha mai; kuruga irio; guthambia indo; kumurorera ciana nigetha ahuruke kan agacerere arata ake, na mangi maingi.

c. *“Nigetha autherie, thutha wa kutheria kugera kuuthabia na mai na kiugo; niguo auneyane kuru we mwene kanitha uri thiini wa riri wago wothe, uteri na imeni kama migutha, kana undu wa mutheba ucio; na ati ukoruo uri mutheru na.”*

(1) Krito ari na gitumi kia kuirutira thiini wa kwenda muhiki wake na wendo wa kuheana:

(A) *Kuwamura*—Kuwamurania na aria ang; ni tondu wa gitumi kia muthia.

(B) *Kuuthambia*—Gutuma wagirire ni tondu wa ngwataniro ya ungai.

(C) *Nigetha auneyane kuri wemwene*—Thiini wa riri (Wendi wake ni ati kanitha ugii na riri, na uchangarare na wega wa ungai na muhianire wa ungai); uteri naimeni kama migutha kana maundu ta macio; no ukoruo uri muthingu na uteri na maroro (uguo ni ati.,ati muhiki wake ahianane nake).

(2) Ota uria Kristo amuraga na agathambia kanitha muhiki wake kugera uhoro, kugo giake, hinya, ngerekano na Roho, uguo noguo muthuri abatii kugia na mwaro thiini wa mucii wake. We ni muhiano wa kurumirirwo wa Kristo, na kuoguo agateithia mutumia wake gutuika take. No riri thiini wa micii miingi atumia na manyina ma ciana nio maigaga muhiano wa kiroho. Athuri aingi nimatigaga mawira mao ma kiroho.

Angikoruo nitukuenda atumia aitu “ta uria Kristo endire kanitha” turabatara kuririkana ati nikuri na gitumi kia kihiko gitiyo na kia miturire itu makiria itu ithui ene.

d. *“Kuoguo athuri nimabatii kuenda atumia ao ota miri yao ene. Uria wendete mutumia wake kiumbe nieyendete we mwene; niamu gutiri mundu uthuire mwiri wake, no nikuutungata autungataga, na akuthambia, otauria Kristo ekaga kanitha, nitondu ithii turi ciiga cia mwiri wake mwene.”*

(1) Paulo nikuongerera arongera mbicha ingi njeru haha kuonania urikiru wa wendo na urumwe uria ungietheruo uhoro wigii kihiko—ubataire kuenda mutumia waku otauria wendete, na ukahunia, na guthondeka mwiri waku we mwene.

(2) Paulo ararehe mbicha ya mbere ya kihiko—ati “eri magatwika mwiri umwe” (**Kiam 2:24**).

(3) “Gutiri mundu uthuire mwiri wake mwene”—Nitondu mundurume ndanguhura

mwiri wake ngundi, uguo ndanguhura mutumia wake. Oma mundu uhuraga mutumia wake niundu ungituma mundu ucio ndagatongorie kanitha, ni tondu ha uhoro wa gutaririo ni atiri, muthuri uhuraga mutumia ti “mundu uteri ucuke, mugi kana wa kuheka gitiyo (ota uria kubataritio thiini wa **1 Tim 3:2**), mundu “uteri thayu” na ndari “uhoreri” “na ni mundu utaganagira” (agagithukia mawatho maria mari thiini wa **1 Tim 3:3**), na nigini ndangihota kuiga kana kubanga nyumba yake wega (agakiuna watho uria ubataraga mundu gukoruo nanguo thiini wa **1 Tim 3:4**).

(4) “Kuhunia”—Kuhe irio ngunya ugima-ini. Ndumiriri haha ni uhoro wa kuhe irio, kurera, ota uria muthuri atungataga mwiri wake nigetha ukure na uture—na to gutura tu na gukura no ni nginya ni gutura wega na kugia na ugima mwega wa mwiri na hinya. Uguo noguo, muthuri abatii gutungata mutumia wake nigetha kihiko giake guture na gikure na kigii hinya

(5) “Kumenyerera”—Kumenyerera uguatiirie. Ndumiriri haha ni kuiga mwiri uyu uri na urugari; arume nimaigaga miri yao iri na urugari na kumigitira nitondu nimamihete gitiyo. Uguo notaguo muthuri abatie guika kuri mutumia wake, kumatungatira na kumamenyerera, kimwiri, kimeciria, kiroho na maundu-ini mothe.

(6) “Ota uria Kristo ekaga kanitha, gitumi ni tondu ithui turi ciiga cia mwiri wake.”

(A) Paulo haha akagueta mbicha ya “mwiri” na kumiambararia handu “iguru” na kunyitithania mbicha ya “mwiri” akiaria uhoro wa mwiri wa Kristo (na uguo niguo ambiriirie gicigo giki.

(B) The “Mwiri wa Kristo” niguo uria wakikite thiini wa mbicha ciothe thiini wa kirikaniro kiria Kieru iguru ria kanitha (roro, **Arom 12:4-5; 1 Akor 6:15; 10:17; 12:12-27; Aef 1:22-23; 4:15-16; Akol 1:18, 24; 2:19**).

(C) *Mbicha ya “mwiri” ni ya mbere gutumiruo thiini wa maandiko ni tondu wa itumi cia kiringithania:*

(i) Ngwataniro gatagati ga Akrito na Kristo—Kristo nia hunagia na akamenyerera mwiri wake; ahiana ta muhikania niatungatagira muhiki wake. Tugithii na mbere, niatugimaragia kugera kiugo giake, Roho wake, na Thakaramendi ciake. Nitubatii kunyitithanio, na kumenyerera atumia aitu (aria ario mabatii gutuika “mwiri umwe” na ithii) ota uria Kristo ari umwe na mwiri wake, muhiki wake.

(ii) Ngwataniro ya akristiano kuri akriatiano—Ithuothe turi “ciiga” cia mwiri wa kristo. Uguo turi ciiga, kiga ogiothe ni kiri bata muno. Ha uhoro wama ni ati kiga giothe ni kiabata angikoruo mwiri niukuruta wira wega.

(D) *Paulo thiini wa mbicha ya “mwiri, muno thiini wa kugueta mwiri wa Kristo uguo ni kuonania uhoro wa urumwe uria ubatie kuonania mitugo ya muthuri na mutumia thiini wa kihiko kia ukritiano.*

(i) Thiini wa 1 Akor 1:13 Paulo aroria atiri, “Krito niari aganyukana?” machokio ni ati “Acha” kuoguo-ri, akristo—muno makiria athuri na atumia ao—matibatie kugayukana thiini wao ene. Ha uhoro wa ma, thiini wa **Yohana 17:22** Kristo ahoire ati tutuike umwe, ota uria wa na Awa mari umwe. Kungikinya ati urumwe ucio niukuoneka handu gatagati-ini ka andu-ri ubatii kuoneka thiini wa ngwataniro ya muthuri na mutumia.

(ii) Ha uhoro wa maathuri na atumia akristiano ni magayukanite, na makaga kurehe mbicha njega ya Kristo kuri thi. Kuaga kunyitana na ngurani cia kihiko ni mihiano wa gutigithukania kiria Ngai anyitithanitie (**Mat 19:6**), na ni muhiano wa kugayania mwiri. Tondu wa uguo, uhoro wa ngurani thiini wa kihiko0 kia akristo ni cirri na maundu maingi muno thiini wa kiroho cirehaga.

(iii) Athuri akristiano uguo nimabatii kugia, na kuonania umenyereri munene kuri atumia ao (a) gitumi ni tondu, nimari umenyereri munene iguru ria miri yao iria ikonainie na uria Kristo ekaga kuri “ciiga” cia mwiri wake ariguo kanitha; ningi (b) nitondu, thiini wa muonere na thiri-ini nikuri na mbicha ya urumwe wa muthuri na mutumia ya kuonania uria urumwe wa kanitha na kristo uhana.

e. “*NIUNDU WA GITUMI GIKI MUTHURI NIAGATIGA ITHE NA NYINA NA ANYITITHANIO NA MUTUMIA WAKE, NAO ERI MATUIKE MWIRI UMWE. Hitho ino ni ya magegania; no ndiraria uhoro wigii kanitha na kristo.*”

- (1) Paulo ararikiriria thiini wa kunyitithania **Kiam 2:24** hamwe na Kristo na kanitha.
- (2) Thiini wa kunyitithania “urumwe” wa muthuri na mutumia hari Kristo na kanitha, ningi Paulo agakiuga ati athuri muthuri ndabatie kuiyatha hatari mutumia. Athuri aingi maciragia ati mari na wiathi wa gutura uria mekwenda, wiathi wa meciria na mathugunda, na maundu hatari mutumia. Muthuri mukristiano ndari na kihoto gia guika uguo ngwataniro yake hari mutumia wake ya magegania ni uhoro wa kunyitithanio kwa mutwe na mwiri ukiringithanio na Kristo na kanitha, uria eri matangitigithanuro.
- (3) Tabarira ya ati kihiko ni uhoro wigii Kristo na kanitha yonanagia ati, kuma kihumo; kihoko ni gia kiroho, ni kindu gia kiroho
- (4) Akristiano muno nomuhaka magie na uhoro wa guiciria na kinyi bata wa kihiko, thiini wa uma ati ni gia kiroho na kurugamiriire Kristo na kanitha

C. Akol 3:19—“*Athuri, endagai atumia anyu, na mutikamekage uru.*”

1. Ota uria thiini wa Aef 5:25-33 Paulo ringi:

- a. Akonania wira wa athuri (na atumia) thiini wa meciria ma muturire mweru thiini wa kristo, na mawatho megii uria, ithui ta akristiano tubatii gutura.
- b. *Mawatho* (Ti meciria) athuri mendage atumia ao.
- c. atumirite kiugo *agapao* thiini wa kiugo “wendo.”
- d. Agathana ati athuri mende atumia ao (na ti atumia a andu angi)
- e. Agatthing’iriria ati ni wira wa muthuri na ti uhoti wake kana kiria kiri giake.

2. “Mutakumakuma kana kumeka uru.”

- a. Kiugo “kumakuma” (*pikraino*) kiumanite na kiugo “kuorota” “ukari” na ha uhoro ucio tukagia na meciria ma “ukari” kana “ururu” kana “uru wa ngoro” “urume” (Dunn 1996: 249).
- b. *Mihiriga miingi ya bibiria iruguraga Akol 3:19 ta ati “mutigatuike aruru kuri atumia anyu”* Uguo-ri, ota uria Dunn ararora, “ururu” ni kiugo gia gukinyaniria mugambo. Uguo rio, uria gitumirituo haha, nikuonania ati “uru na ururu uyu uiguaguo ni athuri. Muonere ni ati haha nogukoruo ni hari mundu orageria kuhinyiriria uria ungi athikire meciria na wendi wake na kuoguo uria ungi akaigua ahenekeke na ari na ruo na akaigua ndaragia na kiria kiri giake kahinda karia. . . . maya mahota gutuika nimo maumirira ma mundu uria urugamite thiini wa maundu make maro moika na akamenya na akonania wendo uro munini uria mukananie thiini wa gacunji ka mbere .” (Dunn 1996: 249)
- c. *Thiini wa njira ya ma, kuoguo-ri, Akol 3:19 yonanagia maumirira matari mega maria mangioneka (maria mabatie kuehereruo kana kugitiruo) angikoruo athuri matikurumirira na kugia na meciria mega iguru ria atumia ao, na mangiaga kuonania wendo kuri atumia ao ta uria Kristo onananagia kuri kanitha.* Ha uhoro wa ma, angikoruo mundu owothe ni mucokereri-ri uria wira wake ni kuenda wendi wake wikwo ni mutumia wake, basi abatii gukoruo ni Kristo. No rir Kristo darugamaga thiini wa maundu make mari moika, no iguru ria muhiki wake kanitha; na ndamuhinyairiria thiini wa kumeka maundu macio. Kuoguo-ri, angikoruo nikuri mundu uri na rutha rua kuigua ruo na uru-ri, iguru ria muhiki wake, multe Kristo. No riri, we ndaiguaga ari na ruo. Arugamaga hari muhiki wake na agekaga uria muthuri ngatha abatii guika mahinda mothe na handu hothe. Na niaratuuta ithui onaitui tuike take- na uguo tueheria ruo rua ngoro iguriu ria atumia aitu, ruria rungiuka riria marega kana maga kuhingia wendi witu (gitumi ni tondu, angikoruo nikuri undu umwe utumaga andu maremwo ni gutuika mwiri “umwe” ni ururu wa ngoro)

D. 1 Pet 3:7—“*Na inyui athuri-ri, muture na atumia anyu thiini wa njira ya kumamenya, ta mari ciiga huthu, gitumi ni tondu ni mundu wanja; na umutiiyage ari ta murunaguo thiini wa ugai wa wega wa muoyo, niguo mahoya maku matikangiririo..”*

1. Uhoro guo muene wa 1 Pet 3:7.

a. **1 Pet 3:7** thiini wa mubangire ni uhanaine na mathungumutho ma Paulo iguru ria mawira ma athuri thiini wa **Aef 5:25-33**.

- (1) Iacunji ici cieri niciri na mathungumutho ma Paulo na petero maria manene makonii mawira ma athuri na atumia (**Aef 5:22-33**) (**1 Pet 3:1-7**).
- (2) Mathungumutho maya meri, oro rimwe riamo, mari na uhoro wa muikire wa muhianire wa muinyihanirie wa ukristiano uria uri urutani iguru ria uria akristiano

mabatii ni gutura:

(A) *Gicunji* *kia Aefeso* *kiumanaga* *kuma* *kuri mathungumutho* *ma Paulo* *megii njira* *iria njga* *ya akristiano* *kugerera* (*Aef 4:1; 5:1-2, 15*). Uhoro guo muene umanite na Paulo kuaria uguru ria “kuiyurio na Roho” (*Aef 5:18*). “Kuiyurio na Roho,” thiini wa maundu maya utariirio thiini wa maundu mana: “kuaria” (*5:19*); “kuina” (*5:19*); “gucokia ngatho” (*5:20*); na “kuinyihaniria [kuinyihia]” (*Aef 5:21*). *Aef 5:22* ningi ikanjiriria kuonania uria kuinyihia kuhiana kana kuonania urutithia wira wa kiugo giki thiini wa atumia kuinyihiria athuri ao.

(B) *Gacunji ka 1 Petero* *kaumanite* *thiini wa muturire mwega wa ukristo, kwa muhiano*, “*kuirigiria meriria ma wmiri*” na “*kugia na mitugo mikinyaniru*” (*1 Pet 2:11-12*). Uhoro uria mukinyaniru muno ni thiini wa gicigo kiria Petero aratha etikia ati “mwenyihie inyui ene ni tondu wa Mwathani” (*1 Pet 2:13*). Petero agacoka agatumira mawatho matatu—Ngombo “*Muinyihagirie amwathi* [watho oro uria Paulo atumirite thiini wa *Aef 5:21*] *kuri athani anyu muri na gitiyo*” (*1 Pet 2:18*), “*Atumia mwinyihagiriei athuri anyu*” (*1 Pet 3:1*), na inyui athuri muture na atumia anyu na njira ya kumamenya” (*1 Pet 3:7*)—uhoro uyu woete hinya wago kuma kuri cicunji *kia 2:13*. Petero ningi niatumirite minyamara ya Kristo ta mihiano kuonania uhoro wigii kuinyihaniria thiini wa akristiano. (*1 Pet 2:21-25*); ni agaturingiriria gutumira mihiano uyu: “Kisto onake niathinirio niundu wanyu, agakimutigira ngerekano ya kurumirira makinya make” (*1 Pet 2:21*). Thiinii wa *1 Pet 3:1, 7* yonanagia uria meciria maya marutithagio wira megii kuinyihaniria na ngerekano ya Kristo nay a athuri na atumia thiini wa utumiri wa ciugo oro imwe (uguo na inyui) Uguo-ri, wira witu turi ta athuri niwagiriire kuoneka thiini wa njira cia mwanya uria tuonanagia kuinyihia na kuhianana na guitu na Kristo — na uhoro ucio niguo kihumo *kia mitugo mikinyaniru ya ukristo*” (*1 Pet 2:12*).

b. *Kiugo “uguo noguo” kana “oro undu umwe” (1 Pet 3:1, 7) kironania uhoro wigia wawira ma muthuri na mutumia magayanitwo.*

- (1) Ota uria kuari uma thiini wa *Aef 5:22-24*, mawatho kuri mutumia (iguru ria kuinyihia) maundu macio maheanitwo kuri mutumia tu; na muthuri nderituo atume mutumia wake ati athike kana enyihie—uguo ni kuga ati ni wira wake kuri Ngai.
- (2) Thiini wa undu umwe ni ati, mutumia wira wake wa kuinyihia no wiruo ati ni uhianaine thiini wa kurumirira iguru ria wira uria muthuri we mwene ahetwo ni Ngai. Ota uria McKnight oigaga, “uria kuinyihia kugaga no kumenyekire thiini wa gitumi *kia kuenda kana maana ya kuenda*” (McKnight 1996: 189n.33). Mutumia ndirituo atume muthuriwe amuende na ature nake thiini wa njira ya kumenyaga, kana kumutia, kana mutumia akeruo ati agaerie muno kuona muthuriwe niamuika maundu macio- ucio niwira wa muthuri hari Ngai. No riri, thina wa kuinyihia-ri, wonekaga ati nikuri na ‘muri wa guathana na githuri thiini wa muthuri’ (Ibid.: 189). McKnight ongagirira akauga ati: “riria mutumia mukristo aracharia kuenda muthuriwe na ngoro yake yothe na muthuriwe nake agacharia kuenda mutumia wake na meciria make moth-ri, uhoro wa thina wa kuinyihia nduonekaga . . . Muonere iguru wria kihiko *kia ikristo ni thiini wa wendo na gutungatanaga muthuri na mutumia*. . . Athuri maita maingi monekaga makienda guitia winyihia kiahinya riria maremwo ni gutura njira yao iria ironania kuiyenda, na ti ya wendo na kueneana kuri mutumia wake (ta uria Kristo endire akanitha) uria muthuri abatii kuiira ni atiri, ni gitumi kiriku gigutuma ndumire hinya nigetha nyone kiria ndirenda? Maita maingi niatuite itua ati meririria make nomuhaka mahingio na ati ma mutumia wake matiri na thina. Mutugo ta ucio ti wa wendo. Ihiko iria cirri na wendo, gitiyo, na guataniro, mahinda manini muno, nguitikia ati matikinyaga thiini wa maundu ma ati kuinyihaniria gutiri.” (Ibid.: 189-90)
- (3) Ta uria mundu “muikaraniri” mawira ma muthuri—na uguo noguo mathabu make na matuiro make mari- manene

2. Uthathauri wa 1 Pet 3:7.

a. *“Inyui athuri, onainyu, turagai na atumia anyu thiini wanjira ya kumamenya”*

- (1) Athuri mabatie gutura na atumia ao no ti kuraya nao. Ino ni njira imwe ya “kunyitana na” mutumia waku na gutuika”mwiri umwe” nake.
- (2) Kiugo *kia “gutura hamwe” (sunoikountes) kionanagia thiini wa uhoro wa*

gukomania na mutrire-ini wa ngwataniro ya kihiko. Muthuri mkristo ndabatii guitia na hinya kana kuiyenda thiini wa uhoro wa gukomania, abatii kugia na guiciria na umenyereeri na utungata” (Ibid.: 186).

(3) “Thiini wa njira ya kumamenya” kuonanagia ati gutura na mutumia waku, ti ogutura tu no ni thiini wa muthuri kumenya uria abatii gutura nake.” (Michaels 1988: 168). Thiini wa kiyunani, ciugo “thiini wa ugi”. Ugi ucio ni ugi wa Ngai thiini wa Kristo, gitumi ni tondu no thiini wa ugi wa mutheba ucio muthuri angimenya gutura na mutumia na njira iria ya kumumenya gitumi kiiganu gia kihiko, na kugeria muturire wake thiini wa njira iria njega Grudem aroraga atiri: “Ugi uyu’ Petero aragueta haha ni hamwe na ugi oro ungi ungitheithia ngwataniro ya muthuri na mutumia; umenyi wa gitumi kia ngai na mawatho make makonii kihiko; kumenya maririria ma mutumia, ithimi ciake, uhoti wake, kuremuo gwake thiini wa kimwiri meciria-ini na kiroho na mangi maingi. Muthuri uria uturaga thiini wa umenyi ucio niarigiaga na utonga muingi thiini wa kihiko giake—no riri ugi ta ucio ungi oneka kuhitukira guthoma kiugo kia Ngai maita maingi, na mahinda maingi ma gukoruo na guataniro na Ngai hamwe na mutumia wake.” (Grudem 1988: 143).

b. *“Ota kiga kihuthu, gitumi ni tondu ni mundu wanja; no umutiagithie tondu ni mugaiwa wa wega wa muoyo hamwe nawe ”*

(1) “Mundu wanja” utauri wakio ni munini, ukauga, “mundumuka.” Uguo ni kuonania ati Petero arorire mitugo ya mutumia na akiona ati nimabati=e kuheyo gitiyo kuma kuri muthuri” (Grudem 1988: 143).

(2) “Uhuthu” uhoro uyu wonanagia uhuthu wa mwiri wa mutumia ukiringithanio na wa mundurume, undu uyu niringithanitia na Kiombe undu uria waragia iguru ria mwiri. No riri, “uma wa uhoro uyu niuratuonia ati atumia ni ahuthu wathani-ini thiini wa kihiko (Miraini ya. 1, 5-6), na Petero, kuoguo akahatiriria athuri ati ithenya ria gutumira uru wathani wao naundu wa kuenda hari bata wa gutumiara wathani ucio kurehe gitiyo kuri atumia ao” (Ibid.: 144).

(A) *Athuri nimabatii kumenya ati gitiyo maitho-ini ma Ngai nikuri aria mari (kana metuaga) ‘amuicho’ kana ‘anini,’ thiini wa maitho ma thi*—rora, **Matt 5:3-12; 18:1-4, 10-14; 19:30; 20:16; 23:11-12; 25:40, 45; Mariko 9:33-37; 10:42-45; Luka 14:7-11; 1 Akor 1:26-30; 12:22-25; Yak 2:5; 4:6; 1 Pet. 5:5-6** (Michaels 1988: 170). Uguo-ri, ni tondu wa maundu maya meri, uhoro wa ngurani nawe na uhoro wa hinya rungu rwaku, athuri nimabatii kuoya meciria ma Ngai iguru ria aria mari anini kumakira kugerera maitho-ini ma andu. (kwa muhiano ni atiri, mutaratara wa Ngai thiini wa bibiria yothe ni ati nionanagia wendo kuri aria menyihagia kana magetua anini).

(B) *“Kuoguo ha uhoro uyu-ri, gitiyo kibatii gukoruo ni hamwe na ciugo cia utana na cia kueruhia hinya gatagati-ini ka andu na keheri-ini, na uhor wa meciria ma iguru thiini wa mutumirire wa mbecha na amhinda”* (Ibid.)

(3) *“Mugai hamwe nawe wa wega wa muoyo.”* Ona guatuika ati we ni mutumia, (mundu wa nja, muhuthu- kwa muhiano, ari rungu ruaku, na ari na ngurani nawe) ni gitumi kiiganu gia gutuma umuonie gitiyo; Ningi Petero akarehe uhoro wa keru(nguranina) wigii gitumi kia gutiya mutumia waku. Murugamo wake ta murunaguo thiini wa ugai wa muoyo. Ningi uhoro-ini wa ati *nimuiganaine* nake, thiini wa ugai wa muoyo kiu nigitumi kiiganu gia kumutia ari mutumia waku uhoro uria wonekete thiini wa utumiri ciugo *muruna wa ugai* kiria gitumikite nginya thiini wa **Arom 8:17, Aef 3:6; and Ahib 11:9** kuonania uhoro muigananu wigai ugai na gukenera irathimo na migunikire iria irehagwo thiini wa gutuika umwe wa ciiga cia mwiri wa kristo na nyumba ya Kristo. Gitumi ni tondu Kristoo niamuthurite na akamutiya na gitiyo ata kiria atiite na agathura muthuri nakio, kuoguo muthuri niabatii gutya mutumia wake. Kuaga uguo muthuri agukoru atagutiya kira Ngai atiite.

c. *“Nigettha mahoya manyu matikahingirio.”*

(1) Uria wikaga mutumia waku ni kimenyithia kia na kionereria kia—wega kana uru—thiini wa ngwataniro yaku na Ngai na muturire waku wa kiroho na guthii na mbere gwaku.

(2) Uhoru wa “maku” ni athuri tu mararirio kana hihi mahoya ma muthuri na ma mutumia hamwe.

(A) *Michaels etikitie atikiugo "maku" kia muicho kihataga maundu mothe makonainie na kihiko (Raini ya 1-7) nigetha ona atumia aria mahikatio ni athuri matetikitie (Raini ya 1-2) magie na muonere wa uria kihiko thiini wa Kristo kingihana—nyumba kanitha, uri na mutumia na muthuri magitura hamwe ta undu mekuhoya hamwe na agai hamwe a uhonokio*" (Michaels 1988: 171).

(B) *Muonere uria ungi waritio ni Grudem: Kiugo giki "Maku' ni kiugo giaku we mwene, we Petero arandikira, we muthuri, na kuoguo uhoro uyu ni kuri athuri othe iguru ria mahoya mao. . . . Gutiri muthuri mukristo ubatii kuiira ati wega owothe wa kiroho noikuoneka thiini wa muturire wake gutari mahoya ma hinya. Na gutiri muthuri ubatii kuirigirira ati niagukoruo na muturire mwega wa mahoya ari wiki tiga aturire muturire ucio na mutumia wake, thiini wa "kumumenya, kumutiya."* (Grudem 1988: 145-46).

(3) Gutuiki kiugo "maku" kiraria uhoro wa mahoya ma muthuri kana ma mutumia mari hamweri, kamuhari gaka ka mwisho 3:7 ningi konanagia uhoro wigia kiroho thiini wa kihiko. Ota uria Grudem arikagirira, "kugia na kahinda ga guaka kihiko na guguturia kiri kiega ni wendi wa Ngai; ni utungata kuri Ngai; ni uhoro wa kiroho uria wa bata maitho-ini ma Ngai" (Ibid.: 146).

III. Mataro kuri athuri.

Carol Arnold thiini wa ibuku riake *The Liberation of a Resentful Wife* (2006), niaheanite maundu magutuma muthuri agie na kihiko gikinyaniru na kia uhotani:

A. We uri mubatari. Urabatara kumenya ati Ngai akumbire uteri mukinyaniru na wina mabataro. Ni uhoro wa urimu gwiciria ati ndurabatara mutumia waku. Kumenya uhoro wa ubatari waku ugutuma umenye kuirigirira uteithio wa Ngai na mutaratara wake iguru ria gugukinyaniria na gukuhe kiria ubatii gukinyaniria mabataro maku. Undu uyu uguguteithia kugia na ngoro ya gucokia ngatho iguru ria uria Ngai ekire thiini wa gukinyaniria mabataro maku hari gukuhe mutumia.

B. Mutumia waku ni kiheo kuma kuri Ngai. Mutumia ni kiheo kuma kuri Ngai (**Thimo 19:14**). We ni wa bata, na ni kirauni kia muthuri na kindu kia bata (**Thimo 12:4; 18:22**). Erikanaga ati ni wa goro gukira thahabu (**Thimo 31:10**). Kiheyo kia goro na kiabata gikuaguo atia?

C. Wagiriirwo kumuenda ta uria Kristoendete kanitha. Thiini wa mugunda-ini wa Gethsemane Yesu oragia Ithe agarure mubango wa kuhonokia mundu nigetha ndakagerere mutharab-ini na akue ni tondu wa mehia makanitha; no riri Yesu akineana thiini wa wendi wa Ngai, gitumi ni tondu wariguo undu uria mwega guika. Ngaiaroria athuri kwenda atumia ao thiini wa njira oroiyo- kwirutira, guathika, ona riria maundu mari maritu, gitumi niguo undu uria mwagiriru, na gitumi ni tondu ni bicha kuri thi ya uria ngwataniro numu ikoraguo. Ngwataniro ya wndo murumi ni hamwe na kwirutira, kuineana hatari na kuyenda na gutiga maundu maku niundu wa umithio wa mundu ungi.

D. We nowende umuinyihirie koruo we niwe mutumia? Muthuri mugi niamenyaga ati mutumia wake ni mugi thiini wa maundu maingi kumukira, na niari na ugi wa kumenya mucii na nyumba nawe ndari. Kuoguo niarimuthikagiriria. Mutumia- ota uria we ungienda- no ende gukoruo akirora muturire wake. Niubatii guika mutumia waku uria we ungienda (**Rora, Mat 7:12; Luka 6:31**), kumuonia tha, wendo, na maundu mega nigugutuma agie na uthuthu thiini wa gukuinyihiria, guguchokeria, na gucemia na mabataro maku. Koruo we niwe we-ri, nowende akiinyihagirii, uria uri riu?

E. Teithia mutumia waku akoruo niurenda aguchokerie wega. Atumia mekaga kuringana na uria marekuo. Muthuri mugi nionagia mutumia wake wendo, kumukumbaciria na to hindi iria arenda gukomania nake, kumaira "ninguendete" no makiria kumuonia na ciako. Ungikoruo niukuenda mutumia eke wega kuri we-ri, muteithie. Ika undu owethe unghota ndakae kunoga muno ati gutiri kindi gitigarite mwisho wa muthenya. Mutumia umwe augire atiri, "hari nii-ri, uhoro wa gitanda wanjagiriria riko-ini." Atumia aingi ni mari ngoro ya kugia na kio angikoruo arume ao niguo mareka onao— no kungikinya ati we wira waku no guikara thi nake arutage wira wothe-ri, ndukae kumaka riria akuhugukira.

F. Menyerera mwiri waku. Athuri nimendete atumia aria mekumaguciriria. Uguo no taguo atumia onao

matangienda mundu uteri kihariro, mundu miritu muno utari na munungire mwega.

G. He mutumia waku kanya ga gukoruo na atumia aria angi. TKuri maundu makonii atumia maria ati no atumia mangimamenya. Muthuri mug i niaheaga mutumia kahinda ga gukoruo na atumia aria angi—ona kuahoteka kumurihira mahinda magukoruo Atari hamwe nawe na ciana. Guika uguo niguguteithia uhoro-ini wa kurehe gikeno, na gutuika mutumia muiganiru, na muinyihia makiria.

5. MAWATHO MATATU THIINI WA MIARANIRIE WA UNYITITHANIA

I. Gitongoria: Aef 4:25-32.

A. Ukinyaniria wa unyitithania ni uria urehaga andu hamwe, na ti kuganyukania.

B. Ukinyaniria wa unyitithania ni wa bata nigetha tunyite urutani wa urumwe uria tuhunjagia.

1. Thiini wa kanitha, nitubatie urumwe wa Roho (**Aef 4:3-6**).
2. Thiini wa kihiko, nitubatii kurutaniria kugia na urumwe wa gutuika “mwiri umwe” (**Kiam 2:24**).

C. Ukinyaniria wa unyitithania ni wa bata gitumi ni tondu nio ndumiriri ya mbere iria Paulo andikire kuri andu a Aefeso iguri ria wiki wa maundu.

II. Mutarata wa Aefeso.

A. Ithenya ria Akristiano (Aefeso 1-3).

1. Rugochi rua ukuri (**1:1-14**).
2. Ihoya ria kuarirwo ni utheri wa kiungai (**1:15-23**).
3. Ithenya ritu thiini wa Kristo, turi oiki (**2:1-10**) na hamwe na (**2:11-3:13**).
4. Ihoya ringi (**3:14-21**).

B. Wiki wa maundu wa Akristo (Aefeso 4-6).

1. Urumwe wa kanitha (**4:1-16**).
2. Uthingu thiini wa muturire (**4:17-5:21**).
3. Mawira thiini wa micii na mawira-ini (**5:22-6:9**).
4. Ngucanio cibatii kuhotuo (**6:10-24**).

C. Mithire itu hamwe na andu aria angi ubatii kuonania urumwe wa mwiri umwe.

1. Paulo guthama kuma kuri “mathenya” nginya “mwikire” agitumira ciugo “Kuogu-ri...thiagai na mithiire ikonainie na mwito wanya” (4:1).
 - a. Kuma **4:7-5:21**, Paulo arora uhoro ukonainie na mithiere ya mundu wiki.
 - b. Kuma **5:22-6:9**, Paulo arandika iguru ria “mithiare” itu thiini wa ngwataniro ngurani thiini wa muturire ya omuthenya:
 - (1) Athuri na atumia.
 - (2) Aciari na ciana.
 - (3) Andikwo (Ngombo) na nadikani (athani).
 - c. Ona uhoro wa mithire itu ithui ene, ndiri iki, no riri ni muthiire ya muitikia hamwe na aria angi.
2. Mithiire itu ni ya kuonania urumwe wa mwiri umwe, “Roho umwe, kirigiriro kimwe, mwathani umwe, witikio umwe, ubatithio umwe, Ngai umwe ari we Ithe wa iguru ria othe na thiini wa othe” (Aef 4:4-6).
 - a. Atongoria a kanitha maheiruo iheyo umundu guaka mwiri wa Kristo gutiika mwiri umwe mugima uria Kristo ariwe mutwe wagu. (**4:7-16**).
 - b. Guika uguo, no muhaka, “*tuige thii umundu witu uria wa tene, uria uthukagio ni meririria ma maheni na tueruhio thiini war oho wa meciria maitu, na tuihube umundu mweru uria [mihianire wa Ngai]umbitwo thiini wa uthingi na utheru wa uma*” (**4:22-23**).
 - c. Nigetha uguo wikike, ukinyaniria wa urumwe ni wa bata. Paulo ningi akarumiriria uhoro wigia urumwe na “*Uguo-ri, kueheria maheni mothe, mwaranagirie uma, mundu na mundu wa itura riake*” (**4:25**).

III. Watho wa mbere wa Unitithania wa ukinyaniria—Kwaria Uma.

A. *Uma niuhoro uria wonanagia uria kuri.*

1. Uma ni uria kuri, uma wa maundu, uria urumagirira uria kuhiana. Uma wiciragia iguru ria maundu mothe megie uma, no ti maundu tu ma kindini.
2. Muonere wa gikristiano wegii uma ni ati, uma ni ugoro uria werethetwo na ukagurio thiini wa Bibria ni Ngai na ugatuika mundu na undu wa Yesu Kristo uria ariwe Ma (**Yohana 14:6**).
3. Kugitira uma ni gicunji kia wira wa ugitiri wa ukrostiano witu.

B. *Uma ni mugaru wa maheni.*

1. Meciria maitu ma mehia mathukagio ni “meririria ma maheni” (Aef 4:23).
 - a. Ngoro ya mundu ni ya maheni, na ni njuru na ni nditu kumimenya (**Yer 17:9**).
 - b. Meririria niguo murri wa maheni.
2. Maita maingi tuhithaga uma, wothe kana gicunji:
 - a. nigetha tuigwe turi agitire na endeku.
 - b. tuiigui turi a bata, turikuo, na a goro.
 - c. niundu wa gikeno kia maheni/miago ya tuhu nigetha tueherere ruo na minyamariko
 - d. kueherera minyamaro.
 - e. kuigua mwago.
3. Guoya, maundu ma kana maguiciria maciaraga maheni.
4. Ungiigua mohoro ma kumakania, kama tuagia na kieha no tukoruo:
 - a. tukirega uma, maundu na ndimiriri;
 - b. turakare (kwa muhiano, “turenda kuraga mutumwo” kana kuhurana na undu ucio);
 - c. tugatimira githimi, ni uma nuthu na kana maheni matheri;
 - d. kurega mawira, kana tukageria kueheria mahitia kumanengera mundu ungi.
5. Kuregana na uma kurehaga, mahenimahiana ta ma, kuaga urumwe na kuaga ukinyaniria mwega.

C. *Umundu mweru umbitwo thiini wa uthingu na utheru thiini wa uma (Aef 4:23).*

1. Gutingihoteka Ngai ahenanie (**Thama 23:19; Ahib 6:18**).
2. Yesu niwe “Uma” (**Yohana 14:6**), na “*ithui turi na meciria ma Kristo*” (**1 Akor 2:16**).
3. Roho uria uturaga thiini witu ni “Roho wa Ma” (**Yohana 14:17; 15:26; 16:13**).
4. Kuoguo-ri, etikia nomahote na nimabatie kuaria ma.

D. *Uma niubatii kuario thiini wa kundu guothe.*

1. Ni kuri na kihoti kugia na uma iguru ria:
 - a. Uria tuiciragia.
 - b. Uria turauga.
 - c. Uria tureka.
 - d. Uria turaigua na turecira thiini wa matarania.
 - e. Uria turenda na kuiririria, kurongoreria kugia naguo na kuirigirira.
2. Gutiri uma kana uma nuthu = gutiri uma kana uma nuthu = ungirehe unyitithania thiini wa ukikinyaniria.

E. *Nitubataire mukana iguru ria uria (mwikire) na riri (mahinda) tubatii kuaria uma.*

Uria na riria ungiuga undu ni wa bata muno ota gitumi kia uge undu ucio na undu ucio ni uriku. Ha ugoro wa ma ni atiri, kuga undu thiini wa njira itari njega kana kahinda gatari kega no gutume mundu ucio ungi autature mahitia.

F. *Turabatara ugi—uma niwagiriiruo kuario thiini wa wendo (Aef 4:15).*

Wendo no muhaka unyitithanio na uma ni tondu “*Ngai ni wendo*” (**1 Yohana 4:8**). Tungiaga wendo arikio gitumi gitu gia kuaria, ithii turarugamirira Ngai na njira itari njega. Ona riria uma uratubatara tuge maundu maritu, turabatara gutindikwo ni wendo.

IV. Watho wa keru iguru ria Unyitithania wa Ukinyaniria—Gucokanirira Omuthenya.

A. *Uma ti muhuthu kuwaria kana kuwitikira ona riria waritio thiini wa wendo.*

Andu ni matihagio narua, na no mahingike na marakare, riria tuamera uma, na kungikinya ati ni uma

tutakuenda kuigua kana guitikira. Uguo niguu kuri ona riria meciria mautu maumanite na wendo, na muaririe witu ti wa inegene. Gitumi kia uhoro uyu ni hamwe na maundu maya arumiriire:

1. Uma utumaga tucemanie na uma uria tureganaga naguo. Uma uyu ni hamwe na maundu maitu ma andu aitu, maundu maitu na maundu thi maria mari ma ma.
2. Tuitigagira natukagia na guoya wa kurou ni maheni mahiana ta ma. Tuihithaga kuri meciria ma maheni na uma ni tondu tuiciragia ati nimatuheaga ugitiri, ngumo na kuigua wega.

B. Thiini wa undu wigii ndumiriri njuru muno, andu nomathii “makinya matano makuamukira ndumiriri ya uru.”

1. Kurega (“uguo gutingituika”; tukeguatia andu aria angi, tugathima, na tukeyeheria ho).
2. Marakara (Tukenda “kuratha mutumwo”, tugetana maritwa na tukaingirira).
3. Tukanjia guthogora (tukanjia kugeria “kuhonokia uthiu”).
4. Kuhinyirio/gukira (Tukewyuri, “riu nguika atia?” ningi tukauga atiri “ndikuyuria ringi”).
5. Guitikira (tugakinya ihinda ria guitikira ati ni ihinda ria kuingira thiini wa undu ucio mweru na guthii na mbere).

C. Bibiria ituiraga ati “tuige muthithu munini” na tucokanirire omuthenya.

“Urakare no ndukae kuihia; ndugathuithie na marakara” (Aef. 4:26).

1. Marakara ti mehia mo maiki.
2. Ngai, uria utehagia, niarakaraga:
 - a. We niarakaragira aria ehia oro muthenya (**Thab 7:6, 11; Arom 1:18**).
 - b. Yesu niarakarire niundu wa mehia (**Mariko 3: 5; Yohana 2: 13-17**).
3. Marakara na kuigu nicibatie kumenyeka na ti kuhithuo.
4. Uhoro wa bata ni gitumi kia marakara maitu na uria tuikaga tuarakara.
 - a. *Ta geria gitumi kia marakara maku; ni ma kihoto?*
 - (1) Atiriri niturakaraga ni tondu wa mundu wa tene, uhoro wa ugitiri wake, miago, na itiyo ciake kana undu ta ucio?
 - (2) Ni turakaraga ni tundu ni tukuehererio ugitiri, kumenyeka, utonga kana ugima witu wa mwiri?
 - (3) Ithui turi andu magiite uthingi na kuoguo ni tugithagia uhoro njira?
 - (4) Ni tuagaga gutiithia Mwathani?
 - (5) ithui niturakaraga na githimi kia mundu mweru wan a thiini?
 - (6) Ithui nituranyamario ni undu wa Kristo?
 - b. *Thima uria wikaga wa rakara; ni ungai?*
 - (1) Kuaria uru warakara ona kurehe thina wa kimwiri ni mehia (**Thimo 29:11; 12:16; 25:28**).
 - (2) Gukua marakara thutha wa muthenya ni mehia, “*ndugathuithie na marakara*” (**Aef 4:26**).
 - (3) Kuaga gucokanirira narua na mundu uria ukuhitiire ni mehia; gucokanirira kubatie guikwo naihenya (**Mat 5: 23-24; 18:15-17**).
 - (4) Kuaga guitikira mahitia ni mehia; na kuoguo, ni turabatara umundu wa kumenya ati turi ehia (**Mat 7: 3-5**).
 - (5) Nitubatii kuonya mathina thiini wa ngwataniro citu na guika oro uria tungihota gutuma matuike mega.

V. Watho Wa Gatatu thiini wa Unyitithania wa ukinyaniria—Thondeka uhoro Wa guaka aria Angi.

A. *Unyitithania wa ukinyaniria wakaga na guthondeka aria angi thiini wa Mwathani.*

1. Unyitithania wa ukinyaniria ti wa kuiyenda no ni wa kwenda andu aria angi, tondu wendo ti muenyendi (**1 Akorintho 13; Arom 15:1-2**).
2. Unyitithania wa ikinyaniria nduhunagio thiini wa kurumia maundu mamwe no ni uhoro wa gukura na guthii na mbere.

B. *Nitubataire guchagura ciugo citu tumenyereire; tugicuranageria uria ari wega niundu wa aria angi.*

1. Unyitithania wa ukinyaniria “nduanjagia gutwara kibara gia kanua utambite guikira ngia ya meciria-
ini”.
2. Ciugo niciri hinya wa “gikuo” na “muoyo” (**Thimo 18:21**).

3. Nituri maundu ngurani na ciiko na ti maundu mothe maria tugaga mari kuguni, thiini wa maundu maria tugaga na uria tumaugaga, kuringanaga na uria wamaigua, umenye, meciria, na gitumi.

C. *Nduagiriiruo nikuaria ciogo itari ng'ima (Aef. 4:29).*

1. Kiugo gia kiyunani kia “itari ng'ima” ni *sapros*, kiria gitaukaguo ati, “mbuthu, ndotu, itari na mutumirire.”
2. Gacigo gaka kararia uhoro wa utumiri wa ciugo itari bata na ningi ni gatumirwo thiini wa maundu matari ciugo matari mega thiini wa kuaraniria, ta; ruthiomi rua maitho na mwiri.

D. *Aria undu uria tu uri mwega na wa guaka kuringana na mahinda mau nigetha athikiriria magie na wega (Aef 4:29).*

1. Ukinyaniria wa guakana ubataraga umenyi wa maundu ma mundu thiini wa:
 - a. Mwiciririe.
 - b. Muiguire na mabataro.
 - c. Merigirira na muoroto.
 - d. Uhoro wa kiroho na mandu maria marabatarania guaka mundu uyu.
2. “Ibataro ria kahinda kau” ribataraga utuiria mukinyaniru wa uria kuri.
 - a. Uhoro ucio no umenyeke mbere kana riria ukinyaniria urathii na mbere thiini wa kuona na kuria ciuria.
 - b. Undu ucio no umenyeke thiini wa kumenya Kiugo kia Ngai.
 - c. guthii na mbere, kumenya wega uhoro na uria kuri nikuabata ni tondu wa utumiri mwega wa kiugo kia Ngai.

E. *Unyitithania wa Ukinyaniria ubataraga kuirega.*

Undu uria ungikoruo ugituthumbura riria tuguika uguo ni kugocithia Ngai thiini wa ukinyaniria witu naguaka mundu uria turarehera ukinyaniria, na ti kuirehera rugoco. Thiini wa maundu macio, marimo muoroto witu no tuhote kuhingia mathani maria meri manene iguru ria kwenda Ngai na mundu wa itura rianyu (**Mariko 12:28-31**).

VI. Kirikiro.

Unyitithania wa ukinyaniria no uhoteki thiini naundu wa wega wa Ngai thiini wa Yesu Kristo kugerera uria tuchenjagio thiini wa uthingu, utheru na uma (**Aef 4:23**).

6. MIARANIRIE; KUIGUITHANIA; GUTHIKIRIRIA NA KUIGUA THA

I. Kuiguithania.⁹

A. *Ukinyaniria niguo muoyo wa uturo thiini wa ngwataniro.*

Thiini wa kumenya mundu uria ungi na kiria kia bata kuri we tungihota gutuarana hamwe na mundu ucio. Kuiguithania kuria kwa ma kubataranagia kuigua na uhoro wa kunyitana kimeciria. Kunyitana na mundu klubataraga kuirutaniria. Kubataraga kueheria maundu maku na mibango yaku (kwa mihiano; uria we ungienda) nigetha thiini wa njira ya maukenere muonere wa mundu ucio ungi na muiciririe.

B. *“Andu aria mahikanitie namakamatha kuiguithania nigutia kiria gitumaga kugii na ukinyaniria wa ma”*
(Campus Crusade 1993: 76).

Kuoyaga ta maundu ta mana nigetha kugie na na *ukinyaniria wa ma*:

1. Mahinda. Gutumira mahinda mega na mundu ni umwe hari maundu matano ma kuonania wendo kuri mundu ucio (Chapman 1995: 59-78). Kuoyaga kahindi kumenya mundu. Thiini wa kumenya mundu kurehaga uhoro wa kueheria kihingo gia ukinyaniria mwega.
2. Wihokuku. Kihingo kia ukinyaniria mwega gitingininwo hatari uhor wa kwihokana gatagati-ini ka andu eri. Gutiri mundu ungienda gutihio. Maundu maria maugitwo thiini wa hitho mabatii kuiguo hitho-ini. Gutiri kindu githukagia ngwataniro ta uthigani wa wihokeku. Thiini wa undu ungi ni ati gutiri kindu gitumaga ngwataniro ikure wega ta kuiruturura uhuthu waku kuri mundu na ukamenya ati ni mwihokeku ndangiaria hitho ciaku.
3. Kuirutira. Kuirutira no gukoruo kumanite na kwihokana. Thiini wa kihiko, ni atiri, kuirutira- kuri

⁹Tiga angikoruo nihari undu ungi kamuhari gaka kaumite kuri Campus Crusade 1993: 76-81.

murunaguo, kuri kihiko na kuri meciria ma kihiko- ni undu wa bata muno. Murunaguo ndangienda tu kumenya ati hito ciake ni njige wega tu, no ona ati kihiko giake nikigitire- na ati murunawe nierutiire niundu wa uguo. Kiugo “ndigano” gitingigueteka thiini wa mahinda ma marakara kana thina owothe. 4. Utheri. Uthri ni hamwe na: kuhingukanira; uma; kuihinguranira (mihiano, kuhithuraniria thiri, uhuthu, kuhotuo, mabataro, na guoya). Uhoru uyu niwonekaga uri muritu kuri arume kuwika. Utheri ndungioneka hatari maundu macio mangi makonainie na ukinyaniria wa ma makoruo ho.

C. Kuri na makinya ngurani ma ukinyaniria maria amthiaga makirikagira thiini o thiini wa ngoro.

Gitumi kia kunana na uria ngwataniro itu ihana niyo irehaga githimi kia uriku na mabataro ma kuingirana.

1. Njira. Ino ni “itari ya kugayana”. Ni njira iria ya thii muno thiini wa “ukinyaniria” na nitumagiruo hatari na ugwati ni andu aria aingi (muhano, “kuhiana ati?” “nikuega”).
2. Uma. Kugayana kiria we ui ni uhoru murikiru hanini na itumagiruo ni andu anini.
3. Mawoni. Kugayana meciria uria ireciria kana witiki ni ya umundu makiria. Uguo ni ati ni njira ya kuhinguranira ngoro muno na andu ni mathuraga nia maragayana nao mawoni mao nao.
4. Meciria. Kugayana uria uraigu ni hakuhi na kuiyaura na kuoguo ekaguo na njira ya kuihingira muno makiria na andu anini makiria.
5. Kuhinguranira. Kuiyaria kiumburo uria uri, uma na wonje waku wothe. No kuri aria magite na ihinda na makagia na kuihokana na kuonania ohoro wa gutithania thiini wa utheri.

D. Kugia na ukinyaniria mwega urabatara kumenya maundu maigana una.

1. Nikii yurenda kuga;
2. Njira iria urenda gutumira (mugambo, mugire na gikeno, na kieha, na kuiguthia, na kuhinyiririka, na kugia na hinya na mangi maingi.);
3. Gitumi gia kuga undu ucio (kuonanaia wendo, marakara, ruo, kuigua uru, kana gutihia mundu ucio ungi, gutuma amenye mabataro maku, ruo ruaku, witikio waku, kioto giaku; na mangi maingi.); na
4. Ihinda ria kuga undu ucio (thutha wa kuria, kana mbere., riri mwe gitanda-ini, mbere ya ciana na mangi maingi.). Njira na riria ukuga undu ucio ni ciabata ota gitumi kia undu ucio. Ha uhoru wa ma-ri, kuga undu na njira iria itagiriire, thiini wa mahind amria matagiriire, gutumaga mundu ucio ungi agie na munyitire muthuku wa uria wauga na gitumi kia uge uguo.

E. Kunyita ni hamwe na kiria mundu ucio ukugaga na uria we mwene araugua.

1. Ukinyaniria ni hamwe na kuaria (kiria tuaga) na maundu matari ma kuariol (mugambo witu, ruthiomi rua mwiri, uthiu na mangi maingi.). Riria maundu ma kuaria na matari ma kuario maga kunyitanari; andu amgiaga na uhoru wa uitikia maria matari ma kuario
2. Meciria magutumira iguru ria kugia na mathungumutho mega na murunaguo.
 - a. Hingo ciothe ndukeherie maitho maku kuri we riria murunaguo araria. Rikiriria meciria maku uhoru-ini wa kurura na wonanie ati niwe uthikiriire.
 - b. Ugithikiriria murunaguo-ri tiga guika undu ungi ihinda-ini rimwe. Mathungumutho mega ni hamwe na kuhe murunaguo meciria maku mothe. Angikoruo ndungihota guika uguo ihinda riu-ri, ira murunaguo oro hindi iyo. Mwire ati niurenda kuigwea uria arauga no muiguthie ati hari undu utangerka umuhe uthikiriria wothe kahinda kau. Mwire riria ukuhota gwika uguo. Aruna aingi ni makuona uguo ni gitiyo weka.
 - c. Thikiriria uria araugua. Wiyurie we mwene, “niundu uriku muruna wakwa araugua kana akagerera”. Thutha wa uguo, mwire uria uraugua na uranyita iguru ria uria araugu. Uguo nikumuhe ihinda riake ria gukuerethera, na kuonania ati niurathikiriria na kio.
 - d. Rora thiomi cia mwiri. Ngundi ngunjanu, moko marainaina, maithori maranyururuka, uthiu mukunjanu, na uria maitho marathiururuka, ni undu unguke umenyi wa uria mundu ucio araugua.
 - e. Ndukarugirire. Ingikuhe uthikiriria wakwa wothe riria ukwaragia-ri, ningurigiriria iguru ria kwiigitira kana gugukiria mathitaka kana hii uhoru wa kugeria kuonania mwena wakwa. Maumirira makwa ni kuhota kumenya meciria maku na uria uraugua. (Chapman 1992:67-69)

II. Guthikiriria.

A. *Andu aingi matiri maundu maingi mengaga ta uhoro wa mundu kumathikiriria na kuonania niarameciria.*

Kuoya kahinda ga guthikiriria mundu nikuonania ati ni uri na kumucaira na uria mundu ucio arauga ni wa bata onake ni wa bata.

B. *Guthikiriria wega ni kothi mundu angibundithia.*

Andu aingi, ha uhoro wa ma, ni athikiriria uru muno. Uthikiriria muru uthukagia ukinyaniria na ukarehe kuaga kuhungurana. Kuri mihiriga maingi ya uthikiriria

1. Mihiriga ina ya uthikiriria, iguru ria meciria ma muthikiriria:

- a. *Guthikiriria gwa guitua*—Guitua wina bata.
- b. *Guthikiriria gwa guthura*—Kuigu tu kiria urenda.
- c. *Githikiriria kwa wigitiri*—nduendete kuigua ndumiriri ya uru.
- d. *Guthikiriria kuega*—kuonanagia ngoro ya guikira ukinyaniria hinya (Campus Crusade 1993: 77).

2. Mihiriga itutu ya muthikiririe, kuringana na njira ya muthikiririe wa muthikiriria:

- a. *Muthikiririe wa gicinda no.* njira ino yonekaga riria turi na wendi wa kuheana mawoni maitu gukira kunyita undu na iguru ria kurura muonere wa mundu ucio ungi. Tuahota guthikiriria nigeyha turongoreirie kuoya kanya, kana nigetha tuigue mahitia kana nigetha tumenya uria tukuingiriri na kuhuranana na undu muna.. na riria tuguitua ati niturathikiriria, tukaga uhoro wa gukiriria tuetereire kanya, kana thiini witu tugakuroo tugithondeka mubango ya uria tukuhurana na undu uria urario nigetha uthukie mathungumutho macio natutuike niithui twahotana..
- b. *Guthikiriria uguatiirie.* Guthikiriria guku gukaga riria turathikiriria turi na wendi wa kuigua na kumenya meciria ma mundu ucio ungi na muonere wake. Nituthikagiriria wega turi na uguatiria. Tugetua ati nituaiguana tuanyita wega no gutiri undu tukuga na tukaga kuonania uguo..
- c. *Guthikiriria kuri muoyo na kuri na umithio.* Guthikiriria guku nikuo kumwe kuria kwa bata muno na gutumikaga muno. Thiini wa guthikiriria guku ni turi na bata wa kumenya wega uria mundu ucio areciria, arauga, na arenda kana ndumiriri ni irirku, kana gitumi ni kiriku na turi muoyo thiini wa kurora kunyita guitu mbere ya tuaritie uhoro witu ithui ene mweru. Tukaheana ringi kana tugachokera na njira ya gutariria uria tuaigua tukiroraga muheani wa uhoro ucio nigetha tumenye kana nituanyita wega. Uhoro uyu wa guchokia uhoro kuri muheani niguo urehaga ngurani ya guthikiriria guku na gutuma gutuika kwa bata. (Nadig n.d.).

C. *Guthikiriria kuega,kuri muoyo,na gua kuonania.*

1. Meciria ma muthikiriria mwegar. Muthikiriria mweaga agiririruo kuonania maundu maya marumiriire:

- a. Guthikiriria na meciria ma ati ciugo cia gucokia cia murunaguo ni ciabata muno; heana meciria mothe- onania ati niuratia undu ucio thiini wa gutiga maundu maria mangi mothe.
- b. Thikiriria na undu wa kuonania ati niuretikia na niwiharirie kunyita.
- c. Thikiriria na meciria ma ati murunaguo ti thu yaku no ni kiheo kuma kuri Ngai.
- d. Thikiriria na meciria ma wendo wa kuigua uria Ngai uya gukoruo akiuga kugera hari murunaguo.

2. *Guthikiriria uguatiirie nikuritu ni tondu andu mari na ngurani thiini wa umwenyi wa ukinyaniria na uria mahotaga kuiyereha wega.* Andu maita maingi ni mari mabataro ngurani, wendi, na itumi cia kuingirira. Muthikiriria abatie kurutira wira haria aigua ati niho ha bata muno. No riri, tungiremuo ni kumenya githimi kiria kia bata muno thiini wa muheani uhoro, uhoro ucio no utume kugii na kuaga kuiguithania. Tungiaga kurora undu uria guo muene, tutingihota gutuika nituahota gukinyaniria na notutume undu ucio uthuke makiria. Kwa mihiano; mutumia waku angikoruo arakuiria iguru ria gutihio meciria ini nawe urore uma wa uhoro ucio tu na nduhote kuingira thiini wa muiguire wake, undu ucio waya gutuma arakare makiria..

3. *Guthikiriria na kinyi—guthikiriria ni undu uri muoyo.* Guthikiriria wega nitubatii gukoruo turi muoyo thiini wa mahinda mari mothe, na ti uhoro wa guthikiriria oguthikiriria. Kuri njira mitheba iigana una itumikaga thiini wa guthikiriria kuega:

- a. *Kuchuthiriria thutha.* Undu muega wa guguteithia thiini wa unyiti waku iguru ria maundu ma mundu ucio ungi ni gucuthirira thutha iguru ria maundu mari mundu ucio ungi akwirite. Undu uyu uteithagia kumenya wega, niundu waku we mwene na nake oro agithiaga na mbere thiini

wa kuheana uhoro wake. Riria urarora na thutha thiini wa maundu maria mundu ucio augite-ri, niwega gutariria ugitumagira ciugo ciaku thiini wa miario yaku kuonania unyiti wa ndumiriri. Guchokera uhoro oro uria uhana ta gathuku ni undu wa kurakaria mundu tondu ni kumuegekia, na gutionanagia unyiti wega wa uhoro uria uri guo. Kuringana na gitumi kia kuingirira na unyiti wa undu uria wa bata, ni hari bata wagucokerithia iguru ria mwena wa muheani uhoro, thiini wa meciria, mathugundire, muonere, merigirira. Ugithii na mbere no uchuthiririe na thutha naundu wa kuruta miario ta : “uraigua _____”; “kuringana na kunyita guakwa-ri _____”; “_____ uguo niguo?,” na mangi maingi undu uyu noutume mundu ucio ungi etikanie na kunyita guaku kana hihhi akurunge na njira ya muthemba uyu, “acha,uria kugaga ni ati _____” thiini wa njira cieri ni ati uhoro wa kuiguithania niuroneka.

b. *Ciuria cia gutitirithia*. Guthikiria thiini wa njira ya gutitirithia. Undu uyu uguteithagia kunyita gitumi kia ndumiriri. No urie kiuria ta giki kia gutitirithia: “uranjira ati _____?” na “ukuendaga kuga atia riria ugire _____?”

c. *Chiuria cia urikiriro*. Urenda kumenya niundu uriku wa bata muno thiini wa mundu ucio, gitumi kiria kia ma kumana na uhoro wake wothe nikiriku. No urie ciuria cia kirikiriria tai chi nigetha ciguteithie kumenya uguo: “thiini wa maundu macio mothe wauga-ri, ni uriku ungienda nyite muno?” kana “ ni undu uriku ubatii kuma kuri nii oro riu?”

d. *Muerekeru mwega*. Muthikiriria mwega aroraga: gitumi nati ciugo tu; kueretheruo kwa maundu na ti machindano ma maundu maria ma mathitaka matari ma ma; ciuria no ti matuiro; kunyita no ti maumirira ma ituiro.

4. Ni kuri na umithio maita maingi wigii guthikiriria uguatairie.

a. ithii othe tuikaga kuringana na munyitire witu. Riri kuri na kuaga kunyitana na gutiri mundu uramenya. Thiini wa guthikiriria na kinyi, angikoruo kuaga kuiguana no kuoneke, nigukumenyeka ororimwe, na uhoro wa ukinyaniria uchokirerio mbere ya kuaga kuiguithania kugii ringi.

b. mahinda mangi mundu abataraga kuiguu na guthikiriria mbere ya mundu ucio ororoitie ngoro na agacanjia murugamo wake.

c. Ni uhuthu mundu guthikiriria na kurora murugamo wa mundu uria ungi riria mundu ucio aramenya ati niarathikiriria na kurora murugamo wake.

d. Niuteithagia mundu kumenya mahitia thiini wa meciria mao riria mamaigua makigweto hatari rucambio.

e. Guteithagia kumenya handu ha gutikaniria nigetha kuria gutari gua gutikaniria kuiguu thiini wa uhoro wa kunyihio na ti kunenehio.

f. Guchuthiriria thutha maundu maria twaigua omundu ouga guteithagia omundu kumenya githimi giake kia ukinyaniria uria uri kuo thiini wa nyumba. Undi ucio uteithagia kurehe maundu thiini wa utheri maria mangihotekeka guthondekeka.

g. Tungihota kunyita muonere wa mundu ucio ungi, no tuhote kumuteithia thiini wa kuona mahitia thiini wa murugamo wake- na mahitia thiini wa murugamo witu.

h. tungihota kunyita wega muonere wa mundu ucio ungi, no tuhote kumuteithia thiini wa kumuteithia kuhonia thina uria angikoruo naguo kana uritu owothe.

5. Meciria makuongerera iguru rigii uthikiriria mwega na wa kinyi.

a. *Ndugacokie macokio oro ma icokio ria ciugo; caria muiguire kana meciria na gitumi gikirite ciugo icio*. Uria kugo kiugite noukoruo tiguu mundu ucio ari na bata naguo kana arenda gukinyaniria.

b. *Horeria wendi waku thiini wa gucokia kiuria oro rimwe*. Maita maingi andu nimoragia ciuria riria mekwenda kueyeretha na matibatarite kuigua macokio.

c. *Menya riria ugutuga gutumira uhoro wa guthikiriria na kinyi*. Riria wamenya ndumiriri ya mutumi-ri, niwega nawe kugia na ihinda ria gucokia uhoro na ndumiriri yaku. Ndugatumire uhoro wa mithikiririe wa ugaciru kuaga kuonanaia murugamo waku.

d. *Ungikoruo niwatakanirwo-ri, na umenye gutiri kindu wanyita, hihhi no umuire ati nduri undu wanyita na umurie kanano uachokere na njira ingi, kan utumire guiciria gwaku kuria kwegu*. Ungikoruo guiciria guaku ni kwa ma-ri, mundu ucio niakumenya nah aria utananyita gakuira.

e. *Guthikiriria na kinyi ni kwa bata muno, na muno riria mundu ari murakaru, kana agatihio kana ari na uritu wa muthemba muna iguru riaku kana ngwataniro iri hakuhi nawe*.

f. *umira maitho na mwiri kuonania ati niuraigua*. Wirigiririe kurora thaa yaku kana kurora andu aria angi kana maundu maria marekika hakuhi nawe thiini wa nyumba. Rora na witire kuri mwaria na uinainie kiongo haria habatarite gutikio. Wimenyerere kuohithania moko maku

niguo ndukoneke ta uri mugaru

g. *Tuika mundu win a than a ndugatue chira.* No ukoruo ugitikia na gutuarana na mundu na muiguire wake kana witikio wake utagutuika niwatahuo na kueherio murugamo-ini waku kana utaguitikaniria biu thiini wa maundu mothe na murugamo wothe wake..

h. *riria wariguo ni wakuga kana guika-ri, geria kunyita wega makiria.* Ndukahiue kuheana icokia; gia na muthithu wa munyitire (na tigetha tu kuona kihonia kia thina no ni kihonia kia mundu ucio muene [ni atia kuri koruo ni we])

Tuika muthikiriria woma. Guthikiriria na gutambura andu aria agi no kuoneke ta gutari kwama, no riri guthikiriria wega, makiria riria kuagia na undu wa kuaga kuigiithanirio-ri, kuoyaga taranda. Ota uria kothi oyothe, guthikiriria wega kuoyaga kugeria Kunene, kuoguo geria maita maingi iguru ria guthikiriria na ugutue kiga giaku thiini wa ukinyaniria waku.

III. Kuigua Tha.

A. *Nikuri na ngurani nenen gatagati-ini ka kuigua ciugo tu na guthikiriria ndumiriri.*

Riria tuathikiriria wega, nitumenyaga uria mundu araigua na ageciria *kuma mwena wake wa muonere.* Uhoro ucio nit a ari guikira kiratu kia mundu ucio, kana kuona na maitho make na guthikiriria kugerera matu make. Muonere wtu no ukoruo uri ngurani na wa mundu ucio, na hihi no tuage kunyitana na mundu ucio, no riri, tuathikiriria ni tunyitaga na tukahota kugia na tha.

B. *Tha ni kii.*

Kuigua thii kuanerethuo tau u, mahinda maingi riria gukuringithanio na mukinyanirie: “Kuigu tha ni uhoro wa uhoti wa kuhota kuingira thiini wa meciria ma mundu ungi na muiguire wake, oro uria maundu mangikoruo. No ti uhoro wa kuigua guthubuka niundu wa tumaundu tunini, ta hihi ruo rua na kiehea kia, no ni uhoro wa kuhota guthoma meciria na muikire wamo gatagati-ini ka andu. Ni uhoro wa uteri na kuigiginyania kuhota kuingira thiini wa kiratu kia mundu ucio, na umenyereki muingi ni getha ndukae kumutihia kana kumuhinga thiini wa njira oyothe , na ukimenya girira muiguire wa mundu ucio. . . .

Kuigua tha gutongoragia mundu thiini wa kuoya thimu na kuira mundu uria uramuiciria na undu uria maragerera, ona riria maundu maku ma muturire mahianaine na make. Kuigua tha gututeithia na gugatutongoria kumenya guthoma migambo na miaririe ya andu na guthoma mothiu mao na maitho mao, nigetha tuhote kumenya uria mangikoruo makiigua kana magiciria. Utumagira “ruthiomi rua maitho” kana mwaririe mwega ta ariyo ndiricha ya kumachuthiriria meciria mao nayo. Na kuigua tha ni gukuhotithagia guika uguo gitumi ni tondu wanjagiriria kuma ohandu haria hakuga ati muonere waku uria urona thi toguo wiki kana tiguu wa ma biu na kuoguo muonere wao ni wa bata muno

Kuigua tha ni uhoti wa kueretha maundu megii ngwataniro. Kwa muhiano, tha ni cikurigagiriria guika undu uria ungitihia meciria ma mundu uria ungi. Tha chituma urume kiromo giaku, gukura uge undu ungutihia kana uturie mundu kana utume aigue ari mumeneku. . . .

Kuigua tha ningi gutumaga ukinyaniria wama uhoteke. Kuaria na mundu ti ukinyaniria wa ma. Ni uhoro wa kumuhe uhoro. Ungikoruo uraria makiria ya ihinda ria 50 hari igana uri wiki thiini wa kahinda kanini, kuu ti kuaraniria. Kuo guitagu kuheana kirira kana kugana rugano, kana guthomera mundu, kana kubundithia mundu, kana guthaitha mundu kana gutawara mundu kana hihi kuiyuria nyumba kuage kugia ihoru. . . . thiini wa kuingirira miario kana kurugirira, mwaria ndambaga gukura eyurie kana hihi kuaria kwao ni mareka undu wa bata kana hihi ni marahingia mabataro mao ene.. tha citumaga uhoro ta uyu kuroruo thiini wa mwaria kumenya riria agutiga kuaria na riria akuanjiriria na kurora kahinda ga guchenjia thiini wa undu ungi mueru..

Kuaraniria kuria kwa ma ni kuri guchayanira iguru ria *muaria* uyu *kahinda* gaka. Tha chigutongoragia kuria mundu uria araigua na kurora kana hihi nimarenda kuingira thiini wa mathungumutho, kanameciria mao iguru ria undu uyu. Menya kurora ihinda tu rimwe na thuhtaini uriganirwo na uthii na mbere utaguika uguo. No riri ubatii guikara okiroraga, na kuria kana hihi kuri undu ekuga, thiini wa mathungumutho.

Gitumi gia kurora nikii? Gitumi ni tondu waya gukoruo ugiita chiugo kuri muthikiriria waku nao matiri na uhoro ona kana matirathikiriria kana magakuroo matari na bata na uria urauga. Ningi uru makiria no mone ciugo ciaku cirri njiru thiini wa njira imwe kana iria ingi Tha cigutongoragia to thiini wa kurora tu no ona thiini wa guturana na uria mundu arouga, nigetha mundu ndakone ati wee ndiramathikiriria na nduri na bata nao. Tha chiteithagiriria kuigie na waraniria mwega gitumi nitondu we niuraheana mwanya wa mathungumutho kuri mundu uria ungi, thiini wa mahinda na mahinda. Tha chiguteithagia na gukuhotithia kuingira thiini wa mathungumutho ma aria ang. . . .

Tha ni kinyitithania kia ngwataniro cia kimiturire. Citumaga ucharie na withubure iguru ria mundu ucio ungi. Itumaga we uhote kuria mathina ma mundu ucio ungi, nigetha gutuma maigue mari na hinya, na ti uhoro

wa kuiyaura murigo waku na kumaigirira makuue.” (Baron-Cohen 2003: 21-25)

C. *Nikuri ithimi ngurani cia muiguire wa tha.*

Kwa muhiano, muthuri uhikanitie angikoruo nanguchanio na ithe, ithimi ngurani cia tha iria mutumia wake angionania ni ta ici:

1. Githimi kia 1—“*Muisho-ini ni gukuhoteka.*” Ichokia riri ritiri na uhoro wa kuona haria muthuriwe ari. Ni uhoro wa kuregana kana gukira hinya. Hatiri uhoro wa kumenya uria muthuri araigua, na hatiri na uhoro ona wa kumenya urikiru wa thina ucio kuri mutumia. .
2. Githimi gia 2—“*Ni muri na ihinda riuru na thoguo.*” Haha mutumia nioneka ari na umenyi munini iguru ria ndumiriri ya muthuri wake, no ndakuenda kumenya uria araigua
3. Githimi gia 3—“*Uraigua uri thi nitondu mutiratarana wega na thoguo.*” Haha mutumia nironania umenyi wa maundu maria mekuo na meciria na uria muthuri araigua. Uhoro uyu niguu uhinguraga mathungumutho
4. Githimi gia 4—“*Uraigua uru ni tondu wa uria thogua ari na funjo, urenda atiganae nawe.*” Haha mutumia nionania niamenya thina muna, na uria muthuri araigua na niamenya ibataro (kwa muhiano, uria muthuri angienda ni ati thina uyu wone kihonia) .
5. Githimi gia 5—“*Uraigua uru ni tondu wa ururu wa thogu, na niuremetwo ni kumukinyira; urenda munine uhoro uyu. Niwega koruo no warie nake.*” Uhoro uyu ni hamwe na uria uri thiini wa githimi gia kana no haha ni hari na ikinya ria guika undu. No wage gukinya githimi gia gatano thiini wa maundu mothe (muthuri no one uria abatii guika riria undu wothe warehuo utheri-ini kuri we).

D. *Kuigua tha ni undu wa kuonania gitiyo na ati niuroya mundu ucio ungi na njira ya kuguatiria.*

Nokuage guteithia muno kwira mundu atiri, “Nindirakenio ni murugamo waku” kana “nindiramenya uria uraigua.” Ni ubatii kuonania na gukoruo ukienda kurehe ukinyaniria thiini wa aria angi thiini wa githimi kiao kia munyitire na meciria. Tuikaga uguo thiini wa kugarura muaririe witu, uria tukuga na uhoro wa guthura ciugo nigetha tuoneke ati niturageria kuona haria mari ihinda riu. Nigetha ugii na uhoro wa mwaranirie mwega na murunaguo, na wonanie tha—ni uhoro wa bata otauria kuri thiini wa “gutuika umwe”” (**Kiam 2:24**) ota uria Ngai abangite iguru ria muthuri na mutumia matuike.

7. KUARIA UMA THIINI WA WENDO: THIOMI ITHANO CIA WENDO

I. Bata wa Wendo.

A. *Paulo areretha njira iria tubatii kuria ma thiini wa Aefeso 4:15 ta “kuaria ma thiini wa wendo”*

1. Kiugo kiria gitumikite haha ni *agape* kiria gikuaga meciria ma wendo wa hakuhi, meciria ma andu aria angi na ugima wao.
 - a. Kiugo giki, gitumikaga maita maingi thiini wa kiyunani, kioiruo ni andiki a gikristiano na gikiyurio na ukritiano muingi.
 - b. Ombere kiugite ati, wendo wa Ngai wonanitia na igongona.
 - c. Niwendo uteri githimi wa uheani.
 - d. Nikuonania uria Ngai ahana tondu “*Ngai ni wendo*” (**1Yohana 4:8**).
 - e. Gitumi kia ma kia wendo wa kibibiria ni uria Yesu ekire mutharaba-ini niundu waku nanii..
2. Tungihota tu kumenya wendo wa kibiniria oriria tungimenya wendo wa Ngai.
3. Kuma muonere wa umundu, wendo uyu, ti wa kuigu, no ni giko, na ti kuigua

B. *Wendo ni kuhingia watho.*

Thiini wa **Mat 22:34-40**, wakiri umwe akiuria Yesu atiri, “*Murutani, riathani riria inene ni ririku thiini wa watho?*” *Yesu akumuchokeria akimwira, “ENDA JOHOVA NGAI NA NGORO YAKU YOTHE NA MECIRIA MAKU MOTHE NA NGORO YAKU YOTHE. Riri nirio riathani riria inene n aria mbere. Na ria keru notario, ENDA MUNDU WA ITURA RIAKU TA URIA WIYENDETE WE MWENE. Thiini wa mawathi maya meri, watho na Unabii niuhingitie.”*

C. *Wendo nimo maumirira ma utarani wa kiatumwo.*

“*Maumirira maitu thiini wa utarani witu ni wendo umanite na ngoro theru, thamiri njega na witikio wa ma*” (**1 Tim 1:5**).

D. *Kuaria thiini wa wendo ni kuaria na njira ya kuonania wiheani waku mwene kuri Ngai.*

Ungikoruo na wiheani wa wendo kuri Ngai, noukoruo na wiheani wa wendo kuri:

1. Mundu wa itura riaku.
2. Ariu na ari a ithe witu thiini wa Kristo.
3. Mutumia kana muthuri waku.

II. Mitugo ya Wendo iigituo thiini thiini wa 1 Akor 13:4-8a.

“Wendo niukiragiriria na n mutugi; wendo nduri uiru; wendo nduri muigatho, ndurimuigambo, nducokagia uru; nduyethagira maundu maguo kiene, nduiguaga ruo, nduiciragia uru, ndukenagira uru, no ukenagira uma, niukiragirira maundu mothe. Wendo nduthiraga.” (1 Akor 13:4-8a)

A. “Wendo niukiragiriria” (NASB) – (“Niuri wetereri” NKJV)

1. Kiugo giki kionanagia iguru ria kugia na roho wa wetereri thiini wa wendi waku.
2. Kuoguo-ri, aria na njira iria itangituma kugie na kuaga wetereri.
3. Riria ukwaria na andu angi, muno kuri murunagu, tiga guteng’erera guathana undu ungirehe guoya wa kuhotuo.
4. No riri, nikuri ihinda ria gutuma andu marute mathabu mao.

B. “Wendo ni mutugi.”

1. Wendo ni mutugi ni uhoro wa kuoneka makiria na wi wa mbere thiini wa ciako.
2. Nikuonania ati mundu ni wa bata na wa gutumika.
3. Aria uma thiini wa wendo ni kuria na njira ya ati ureneana utumike; thiini wa gutuika uteithio wa kihonia no ti gutuika thina.
4. **Luka 6:35** yugaga ati, *“No rir endagai thu cianyu na mumekage wega, na kukombithagie mutaguitia umithio, na igai rianyu ni inene, nainyui murituikaga ariu a Uria Uri iguru Muno ; we mwene ni mutugi kuri aria matari ngatho na andu ehia..”*

C. “Wendo nduri uiru.”

1. Kiugo giki kiumanaga na kio kihui kiria kiri kihutati kia undu. Haha ni mugaru wa undu.
2. Mundu uria utaugaga uiru ti tondu nieciragia ati ni munini kana ni munene kuri ucio ungi.
3. Mundu ucio ndari na meririria ma gutuika mundu ungi kana kuigua koruo nio mari thiini wa undu ucio kanakiheo kiria mundu ungi enakio kana kanya.
4. “Kuaga uiru” ni kuga ati kuagakugian an uiru thiini wa undu oro uriku.
 - a. Uiru maita maingi uhutithanagio na uhoro wa uria mundu ekaga thiini wa ngwataniro yathuka kana ya thira.
 - b. Ni muiguire wa undu utumaga mundu aigue ta unene wake niwathuka na mundu ungi ndabatii awoye kana agie naguo.
5. Ngerekano igiri thiini wa Mandiko gututeithia kuerethera uiru:
 - a. Thiini wa **Atum 7:9** tuthomaga, *“Andu a tene makiiguira Yusufu uiru na makimwendia Misri. No ngai niari hamwe na Yusufu.”*
 - (1) Ariu a ithe na Yusufu maiguire ta morituo ni unene, wendona gitiyo kuma kuri ithe wao.
 - (2) Kuoguari, makimuika uru.
 - b. thiini wa **Atum 17:5** tuthomaga ati, *“No Ayahudi ni tondu wa uiru na mari hamwe na andu angi ikinai kuma thoko-ini, makururungana, na makirehe ngui itura riothe; na magikinya nyumba-ini ya Jason, mendaga kumaruta mamaneane kuri andu .”*
 - (1) Ayahudi maiguire ta marate uhoti wao kuri Paulo na Sira (**17:4**).
 - (2) Kuoguo-ri, magitigira kuonanio ta mari anini kuri uria meciragia thiini wa kueyanda kwao na uthingi wao kiumbe, na makiruta haro.

D. “Wendo nduri mwigatho, na nduigochaga.”

1. Uhoro mutaririe nit a atiri, wendo nduihuhagira ta mubira, kana kuihuha. Kuaria ma gutitumaga mundu eigue kana etiyee.
2. Wendo nduroraga maundu maria mundu ekite na ukagia na mwicharo wa uria we uri mwega kana uria urekire wega
3. Andu aria etii makenaga makiiga aria angi thii, no akristiano mari na wendo makenaga makirugamia aria mari thi.

E. “Wendo nduaragia uru. Nduicaragiria maundu maguo, ndurakaragio, na nduiciragia uru.”

1. Gicunji kimwe kia uhoro uyu kiumite thiini wa uigi wa maundu mabukuini (muhiano., “nduigaga mauru”—NASB).
 - a. Kuaria uma thiini wa wendo ni kuaria utari na muthithu wa mauru.
 - b. Urutagira maundu wira omuthenya kwa muthenya na ukohera na ndurehaga undu ucio ringi.
2. Miraini uyu urauga ati mundu ndabatie gukenera uru wa aria angi.
3. No riri, omundu niabatie guiciria aria angi na ndabatie kugeria kuiyakira munara wake kana uthamaki.
4. Kuaria uma ti uhoro wa gitungatira we kiumbe; ti niundu wa kiria ukugia nakio; ti nitondu wa meciria maku meru kana mibango yaku, tiga angikoruo mibango iyo ni kuenda mundu ucio urariria.
 - a. Maita maingi tugergia kuirigiriria, tugicaria ugitiri witu na bata witu.
 - b. Maita maingi ukinyaniria witu ni uhotomagio ni getha tutume mundu uria ungi etikanirie na ithui.
5. Wendo nduigagira andu aria angi muthithu muru kana kumanyitithania na maundu moru.
6. wendo uciaraga mundu mukinyaniru.
7. Kuaria ma thiini wa wendo ni uthondekaga muaririe niguo uringanena mahinda ma mwaria.
 - a. Thiini wa **1 Tim.5:1-2** Paulo arauga ati, “*Ndugakume muthuri mukuru, no riri mwaririe ta ari thoguo, imuana nini ta ariu a nyukwa, atumia akuru ta ari manyina maku, na atumia anini ta ari ari a nyukwa, thiini wa utheru wothe.*”
 - b. Miario ni ibatii guthonekuo iguru ria mundu owothe, ni getha yagirire.
 - c. Kuri kanitha wa Akorosai, Mutumuo amahatiriirie ati, “*Rekei miaririe yanyu mahinda mothe iyuruo ni wega, na ikaiguo ta ari na chumbi, nigetha mumenye uria muagiriiruo niguchokia kuri mundu na uria ungi*” (**Col 4:6**).
8. Meciria ma gachunji gaka no karikirire thiini wa ati “wendo uthabagia thani igathera”.

F. “[Wendo] ndukenagira thiini wa mehia, no ukenagira thiini wa uma.”

1. Paulo andikite maundu matano mega thiini wa **miraini wa. 6-7**; uyu niguo wa mbere.
2. Uru [waganu] uria urario haha wahota gukoruo ni kuaga uma.
 - a. Kuria ma thiini wa wendo ni kurega kunyitanira na gikeno kia mehia.
 - b. Nduheanaga ngerenwa, ndungitikia, kana guitikiria mitugo itari ya uthingu.
 - c. Riria tuacheneneka, turakenerera thiini wa mehia ma mundu uria ungi (onagutuika njuku icio no chikoruo cirri ciamaa).
 - d. mahinda mangi tukenaga mundu agua nitondu nitukuiigua turi anene.

G. “Ukiragirira maundu mothe.”

1. Mechiria ma gichigo giki ni kuhubira na undu wa gukunika iguru.
2. Kuaria ma thiini wa wendo gutuhotithagia maita mangi kuhitha methugunda mangi thiini wa gukira, tugakiriria oro na uhoreri, kinya riria kahinda karikinya.
3. Maundu mangi mabataraga gukiririo, kuhubiruo, na kurekuo magaragare thii utakuria undu.
4. Paulo aronania meciria maya thiini wa **1 Akor 9:12**, “*Angikoruo andu no makoruo mari na kihoto iguru riaku-ri, niurabataru makiria? No atiriri, ithui tutiatumirire kihoto giki, no nitukiragiriria maundu mothe, nigetha tutigatuika muhinga kuri uhoro wa Kristo.*”
5. “*Rumena rurehaga haro, no riri, wendo uhubiraga mehia maingi.*” (**Thimo 10: 12**).

H. “Niwitikagia maundu mothe.”

1. Uu tikuga ati turi akigu kama ni tuthakiruo meciria.
2. uu ti kuga ati tutiri na murugamo wa uma, kana hihi undu wothe ni uma angikoruo mundu auga ni uma.
3. Uguo nita kuga ati ni turi na kuihariria thiini wa kuamukira uma tiga undu ungi ungikimenyeka.
4. Angi meciragia ati nitutikagie maundu mothe kuma kuri kiugo kia ngai (thiini wa muonere oro wothe)
5. “Guitikia maundu mothe” ti guitikia mucene muru wigii mundu ungi, tiga ungikoruo niutitirithitio wega na ni wa bata.
6. Paulo arauga thiini wa **Afil 4:8**, “*Marigiririo-ri, endwa, undu uria uri wama, undu uria uri wa gitiyo, undu uria uri mwega, undu uria uri mutheru, ndu uria uri wa kwendeka, undu owothe wa ngumo njega, angikoruo nikuri na ukinyaniru na undu ucio ni wa gukumagio, rekey meciria manyu marongoragie undu maundu macio.*”

I. “Wirigagirira maundu mothe.”

1. Kuirigirira ni kugia na uma wa wetereri, na uma wa undu uroka, na ti ohoro wa guiciria hatari na uma wa ma.
2. Muhunjia mukaru wa Puritan, John Gill andikire ati Akristo: “metanyaga maundu mothe; maria mabatie gutanyuo; magatanya iguru ria ukinyaniria wa ciiraniro cia Angi; magatanya iguru ria gikeno giake thiini wa nyumba yake na magongona; magatanya maundu maria matonekaga, maria mari ma matuku maria magoka, maria maritu, no no mahote gukenereruo: magatanya matuini na gikeno gitagathira, iguru ria wega guku thin a riri kuo thuthaini; magatanya wega makiria kuri andu othe, athomi othe a ndini nginya aria ehia, ati nimakuagira na mahere, na athomi aria maakuire, aria maririe iguru ria kuirira kwao, na makimenyithania; turamatanyira wega, ati ni wega na othe ni ega na onaituhi nituri kuruo kuu.”

J. “Ukiragirira maundu mothe.”

1. Kuaria uma thiini wa wendo thiini wa mutugo wa uchamba na ukiririria.
2. Ukiririria ni kunegenana kana gukoruo ukiuga “ui iya wakwa hingo ciothe”.
3. Gukiririria ni kuaria uteri hingo ciothe ugiciria uria ungiama thiini wa thina ucio na njira ya kugeria.

K. “Wendo nduremagwo.”

1. Kuaria uma thiini wa wendo nikwaria ta mundu utangihoteka thiini wa Ngai, wira wake na andu ake, gitumi ni tondu nitubatii kumenya ati Ngai ndagatutiga kana atutiganirie.
2. John Gill andikire ati: “Wendo nduhotaguo. No uhoteke thiini wa kugeria guo muene, ota uria wega uria ungi ungiremwo, no utiguo, no ndungiura; muchamo waguo no unyihe, no uhehe ni tondu wa mehia; no urindwo thiini wa mahitia na muhuho na mabundithio mahitanu, maria mariaga ta memenyi; no uhingiririo ni wendi wa maundu na mitangiko wa maundu mathi; maria mari na uthukia muingi muno thiini wa ndini nyingi iria chiri na wendi wa mwathani na cia bata kuri Ngai, Kristo na endwa: no wega uyu nduthiraga thiini wa watho waguo; ni begu itari ya guthira ya gutura tene na tene; ni ituraga na ikahungura rungu rua magerio maruru, ota thiini wa Petero na ona thiini wa gutiganirio na magerio maria moru muno, no kuri na wendo wa Ngai; Kristo niwe wendetuo ni ngoro iyo; na atheru ni akinyaniru thiini wa thi, thiini wao ni kuo kuri gikeno giake: na niithiaga na mbere thiini wa gutumika, na igitumikaga, riria witikio na wirigiriro ikanina wacio, ona thiini wa thi ingi; gitumi ni tondu witikio ukagaruruo utiuke kioneki, na kuirigirira gutuika gikeno; no wendo ugatura uguo, tiga ugakotruo wi wa njira ingi ya iguru, na thiini wa githimi kinene, thiini wa ukinyaniru.”
3. Nituirituo thiini wa **Agal 5:6** ati witikio urutaga wira kugerera kuri wendo, “*Ni tondu thiini wa Kristo ti uhoro wa kurua kana kuaga kurua kuri kua bata, no ni witikio ukiruta wira kugera wendo.*”
4. Thiini wa **Yohana 13:34-35** wendo wonanagia ati turi arutuo kuna a kristo “*watho mweru ndamuhe, ati muendanage mundu na uria ungi; ota uria ndamuendire, ati ona unyui mwendanage. Thiini wa uguo andu othe ni marimenyaga ati muri akwa, mingiendana.*”

III. Thiomi Ithano cia Wendo.¹⁰

A. Kugua kuingi kwa ihiko nyingi ni ati ni turi na matanya mangi matari ma ma megii wendo

1. Uhoro wa kuigua wendetwo ni wa mbere thiini wa mundu na mabataro make ma kimeciria.
 - a. *Na undu wa muigana mwega wa wendo, mwana niatuikaga mundu mugima wina mitugo. Hatari wendo ucio mwana ucio niatuikaga mwana utagukura wega. Uhoro ucio uthiaga na mbere thiini wa maica ma mundu wothe ona agimara.*
 - b. “*Thiini wa ngoro ya mundu guturaga wiririria wa kuendwo ni mundu ungi. Kihiko githondeketuo gichemanie na ibataro riu thiini wa wendo na ngwataniro ya hakuhi.*” (p.22). Ningi, “wendi wa kuigua wendetuo uri thiini wa ngoro ya andu thiini wa meririria ma kihiko” (p.22).
2. “Kuingira thiini wa wendo” ti undu umwe na wendo wa ma.
 - a. *Gathurumundu-ini, “thiini wa wendo” ni wa gikeno makiria. Tukoraguo tugurukanitie na tukagia na meciria ma ati uyu niwe mukinyaniru. Tutingiona mahitia ma mundu uyu tuendete,*

¹⁰Gachigo gaka kandikituo na muonere wa Gary Chapman uria ari mutarani wa kihiko na maundu ma meciriaa thiini wa ibuku riake iguru ria *Thiomi Ithano cia Wendo* (Chicago: Northfield, 1992). Namba icio ni namba cia maratathi thiini wa ibuku riria uhoro uyu urutituo.

na tugecira ati uria turaigua ugutura tene na tene. Uhoro ucio wa “gukoruo thiini wa wendo” utuheaga undu wa ati murata wakwa ndari hindi akahitiria no matuko mothe niarinjikaga wega na akahingiria mabataro makwa.

b. *Uma ni ati, uturia wa kahinda karaya iguru ria “gukoruo thiini wa wendo” na undu ucio wa kugurukania uikaraga kahinda ta ka miaka iri*” (p.30).

c. *Uhoro ucio wa “thiini wa wendo” ni uhoro wa muigwire wa kuenda uhoro wa gukomania uria uri iguru muno ona guatuika ti wa gutura.* Ti wendo wa ma ona hanini, ni tondu:

(1) ti giko kia winyenederi kama guchagura, ni tondu ithui tutingutuma undu ucio uhoteke mahinda maria tukuenda na andu aria matakubataranika.

(2) Nduri uhoro wa kuirutaniria guitu. Uria wothe tuikaga thiini wa mahinda maya ma “gukoruo turi thiini wa wendo” kubataraga maundu manini muno kana kugeria oro kunini thiini wa muena witu.

(3) Undu uyu ndiri na bata wa ma wa kurehe kiguni kana kurera mukurire wa mundu kiumbe. Undu uyu wa “gukoruo thiini wa wendo” nduroraga uhoro wa guthii na mbere guitu na gukura kwa mundu ucio ungi, no urehaga meciria ma ati nituakinya. No meririria tu mangihota guikara handu ta ahu.

d. *Tungioya meciria ma “gukoruo thiini wa wendo” matuika nimo muthingi wa guaka kihiko gitu namo, tutiri hindi tungihotana thiini wa kihiko.*

e. *No thutha wa kuma iguru ria undu uyu wa “turi thiini wa wendo” uhoro wa meciria ma wendo magoka ringi ni tondu tumbitwo uguo na ni ma bata thiini wa muturire witu.*

Nituabataraga wendo ona mbere ya “kuingira wendo-ini” na nituraubatara thutha wa maundu mothe na muturire-ini wethe witu.

3. Wendo wa ma niuri maundu wanangia ngurani na wendo uria wetaguo “turi thiini wa wendo”.

a. *Wendo wa ma:* “Niwa meciria-ini no ndugurukanagia. Ni wendo unyitithanagia gutumi na meciria. Ubataraga wendi na mitugo, na niumenyaga bata wa gukura kwa mundu. Bata witu munene wa kimeciria ti kingira thiini wa wendo no ni kunendwo thiini wa uma ni mundu ungi, kumenya wendo urakura niundu wa gitumi na itua, na ti meciria. Ndirabatara kwenduo ni mundu onake utuite itua ria kunyenda, uria uri kindu onete thiini wakwa kia bata wa gugiturira.

Muhiriga ucio wa wendo urabatara kuirutaniria na mitugo. Ni itua ria gutumira hinya thiini wa kuirutaniria kurehe umithio kuri mundu uria ungi, ukimenyaga ati angikoruo kuirutaniria guaku ni gugutongia mutrire wao, onawe niukugia na kuiganira—kuiganira thiini wa kuenda mundu ungi. Gutirabatara muago wa “turi thiini wa wendo”. Uhoro wa ma ni ati, wendo wa ma ndungioneka nginya riria mahinda ma”tui thiini wa wendo” mathira. (p.35-36)

b. *Wendo wa ma wonangia mitugo ta ya 1 Akorintho 13.*

B. Kuri na njira ithano iria cia mbere cia kuamukira wendo na kuonania—“thiomi ithano cia wendo.”

“Kuri thiomi ithano cia wendo thiini wa kimeciria—njira ithano iria andu maragia na kunyitana thiini wa wendo wa kimeciria. . . . Undu wa bata ni kuaria ruthiomi rua wendo ruria muruna waku oi. . . . ni mahinda manini muno maria mutumia na muthuri maragia ruthiomi ruhiananiene kiambirira. Tugeragia kuaria ruthiomi ruitu rwa mbere, no tugatukaniruo riria aruna aitu maga kunyita uria turauga. Turonania wendo witu, no ndumiriri ndiroka wega gitumi ni tondu turatumira ruthiomi ruria kurio ni rugeni. . . . Riria wamenya na weruta kuaria ruthiomi rua murunaguo rua mbere rwa wendo, ndi na ma ati ni wa hithuria hitho ya kihiko gia gutura na kina gikeno.” (pp.15-17)

1. Ciugo cia Guikira Hinya. Ciugo iria ciikiraga hinya, cia guaka, kugathiriria ni njira imwe ya kuonania wendo thiini wa kimeciria. “Riera ria kimeciria” thiini wa kihiko nirthondekaguo riria andu matumira ciugo cia guikirana hinya mahinda maingi (mihiano, undu wa gukirana hinya oro muthenya).

a. *Banga mubango ati niuriugaga kaundu ga guikira murunaguo hinya omuthenya rita rimwe thiini wa mweri na akundu ngurani.* Riria tuamukira ciugo ici cia gutuikira hinya turi na uhoti wa guika uria aruna aitu mangienda tuike. Riria tuarora uhoti wa aruna aitu na tuamera uria turakenio ni uhoti ucio, aruna aitu ni mari na uhoti wa kuruta wira na kio makiria nigetha ngumo iyo iture thiini wao na maturio ni uhoro ucio..

b. *Ciugo cia guikirana hinya cirabatara tugii na kuigira tha uruna ainu, tuirute kiria kiri kia bata kuri we, na tuone thi kugerera muonere wake.* Na ciugo cia guikirana hinya ni kugeria tukoraguo tukigeria kurehe ukinyaniria iguru ria ati, “ni njui. Nindiragucaira. Ndi hamwe nawe. Ingiguteithia atia?”. Gutuika mundu wa “guikirana hinya” atirir, mundu ucio no muhaka aigue eririirie guika undu uria uramwikira hinya naguo. Kwa muhiano: “athuri aingi matindikagirira atumia ao kunyihia uritu. Muthuri akauga “ndiramukira hinya” no kuri mutumia araugua ta ari

gutuirwo chira. No riria tu mundu arenda we mwena kunyihia uritu ungimuteithiriria. Nginya riria arigia na wiririria ucio wa kunyihia uritu, ciugo ciaku cigukoruo cihiana ta ari kihunjio. Ciugo cia muthemba ucio itingiteithia muno. Maita maingi ciguikaga ta ari ciugo cia gutuirwo cira na cithondeketuo na gitumi kia kuiguithia mundu uru. Ciugo cia muthemba ucio cionanagia kureguo no ti kuendwo.” (p.44)

c. *Nigetha ciugo ciaku cia guikira hinya ituike cia ma, uria urauga no muhaka uge thiini wa utugi na uhoreri.* Tugithii na mbere ni ati, wendo ni kuria uragia no ti guatha. “Riria woria murunaguo kindu, uramuonia bata wake na uhoti wake. . . . Riria, maita maingi, wathana, uchenjagia kuma gutuika mwendani ugatuika kaburu. Murunagwo ndari hingo akaigua ari muikire hinya no hingo ciothe ariiguaga ari kindu kinini.” (p.49).

d. *No uheane ciugo cia guikira hinyathiini wa kuaria ciugo njega uguru ria murunaguo riria Atari ho (Gutumi ni tondu mundu no arimwira, nawe niurigia na muthithu wa wendo kuma kuri we).* Ningi, niwega kuaria maundu ma kuheithia hinya murunaguo mbere ya andu aria angi.

2. Mahinda Ma Bata. “Mahinda Ma bata” nikuga ati kuhe mundu muonere waku wotho na meciria matari magayukanu. Mahinda maiganu no gukoruo ni hamwe na kurorana na kuaria andu maikaranitie, kana hihi guthii na maguru hamwe, kana kuria hamwe, na kwa njira huthu gukoruo mari hamwe magika undu uria ui murunaguo niawendete.

a. *Gitumi kia mahinda maiganu ni gukoruo hamwe.* Hukoruo hamwe ti oro gukoruo hamwe kimwiri, no ni uhoro wa muonere uteri mugayukanie meciria-ini. “riria ndaikara giti-ini na mutumia kwakwa na ndamuhe ndagika mirongo iri itari ngayanie na mundu ungi nkana undu ungi, nake ageka ota uguo, turaheana ndagika mirongo iri cia muturire gutiri hindi ndagika icio tugaciona ringi; ni kuheana turaheana muturire witu mundu kuri uria ungi. Undu uyu ni ukinyaniria wa magegania kimeciria-ini wigii wendo.” (p.60).

b. *Mahinda ma bata maita maingi ni marehaga miario ya bata—“miiaranirie ya tha riria andu aya eri maragayana maundu mao ma muturire, meciria, muiguire meririria mari thiini wa mjira ya urata, na hatari mundu uramathumbura.”* (65). Muthungumutho ma bata ni ngurani ni ciugo cia guikirana hinya: ciugo cia guikirana hinya cirongoragiria uria *turauga*; mathungu mutho wa bata marongoragiria uria *turaigua*.

c. *Mahinda ma bata no makoruo hi hamwe namaundu ma batas—muhiano., undu uria inyui eri mwendete.* Uhoro wa guikira kinyi ti uria mureka no no gitumi kia mwike undu ucio. “Gitumi kia undu ucio ni ati kuigua undu hamwe, kueherera uhoro wa muiguire wa undu ucio. ‘Mundu uyu nianjayagira. Niendire guika undu uria ungenagia, na ekire na ngoro ya kuirutira’. Ucio niguu wiotaguo wendo, na kuri mundu ungi ni mugambo wa iguru muno wa wendo” (pp.73-74)

3. Kuheana na kuamukira kiheo. Kiheo ni kindu kinguhutio kuonania ati mundu niaraguichiragia. Utiramakania kana kindu kiu kiumite mbecha; we mwene no uthondeke kiheo. Undu uria uri wa bata ni ati niwagia na ihinda ria guiciria mundu uria ungi, na wacharia kiheyo na wonania undu kuri mundu ucio ungi.

a. *Kungikinya kuamukira kiheyo niruo ruthiomi rwa mbere rua wendo wa murunaguo, gutuika muheani wa iheyo ni uhoro mweka wa kuibundithia.* Andika itheyo iria murunaguo anakenio nicio muno thiini wa matuko mariagana una (Kana kiheyo giki kiaheanitwo niwe kana ni mundu ungi, kana murata) uhoro ucio niugukuhe muerekera mwa kiheyo ta kiria murunaguo angikenio nikiu akiamukira. Kungihoteka, bundithia andu a nyumba yanyu aria moi murunaguo, thiini wa guguteithiriria guchagura kiheyo kiega.

b. *Tiga gueterera mahinda ma muanya nigetha uheane iheyo kuri murunaguo.* Angikoruo kuamukira iheyo ni ruthiomi rwake rwa mbere rwa wendo, nita maundu mothe mariamukagiruo na muonere wa wendo. (Angikoruo niararagia kihutati iguru ria iheyo ciaku mahindi mangi, na nit a gutari kindu umuheaga akiamukagira na gikeno, kuaya gukoruo ati kuamukira iheyo tiruo ruthiomo rua mbere rwa wendo kuri murunaguo).

c. *Gukoruo ho na murunaguo thiini wa mahinda ma mathina kana thiini wa mahinda mangi ma bata no gutuika kiheyo kia bata ungihe murunaguo.* Angikoruo murunaguo niarakuria ukoruo nake thiini wa undu muna, oya undu ucio uri wa bata.

4. Mawiko ma Utungata. Mawiko ma utungata ni guika maundu maria uramenya ati murunaguo no ende ukimeka. No makoruo ni hamwe na kuruga, kuhariria metha, guthabia indo, guitar mahuri, gucunjia mwana mathugumo, na guthabia nyumba. Maundu maya mabataraga, mubango, mahinda, wirutiri na hinya. Ugeragia gutungatira murunaguo thiini wa wa kumutungatira we mwene.uguo ni uhoro wa ma angikoruo maundu maria ureka nimo murunaguo abatii niguika we mwene. (Muhiano, muthuri guthabia thani thutha wa irio nigetha onanie ngatho iguru ria irio na wendo kuri mutumia wake).

- a. *Maundu maria tuikaga kuri mundu uria ungi mbere ya kuhikania ti kuga ati nitukameka thutha wa kuhikania.* Mbere ya kuhikania tukoraguo tukuitwo niundu witaguo “thiini wa wendo” na tukagurukania thiini wa kiundu kiu. Thutha wa kuhikania tutichokaga haria tuari, thiini wa undu ucio wa kugurukania witaguo “thiini wa wendo”. Kungikinya ati ruthiomi rwa mbere rwa murunaguo rwa wendo ni mawiko ma utungata, agueterera uthii na mbere na guika mawiko machio ona thutha wa kihoko. Murunaguo no aigue amenetwo riria ungitiga guika maundu macio ma kumutungata.
- b. *Wendo ni itua na ritingiathiruo.* Guchabania na mawatho maria maikaraga gatagati-ini ka andu matirehaga mawiko ma utungata. Murunaguo no eke uria unguimatha, no to muhaka ukoruo ni undu wa kuonania wendo. Uhoro wa kuihoya ni wa bata gukira watho. Ningi, atiriri, wendo ni undu wa guithurira “Omundu niabatarite guchagura omuthenya iguru ria kuenda kana kuaga kwenda aruna aitu. Tungikoruo twathura kwenda, ni hari bata kuwonania na njira ya iria aruna aitu makuigua ihoya riao ni riakinyanira wega thiini wa meciria mao”. (p.107)
- c. *Kuaga gutikaniria nawe kwa murunaguo iguru ria mutugo yaku kuonanagia wega iguru ria ruthiomi rwake rwa wendo rwa mbere.* “Andu mareganaga na aruna ao na hinya muno, thiini wa undu uria thamiri yao iri na ubataru muingi. Kuregana kwao ni njira ya kugeria kuhoya wendo kana guthaithana iguru ria wendo. Tungimenya uguo ni guguguteithia guthondeka kuregana kwao na njira ingirehe umithio.”(p.107)
- d. *No wandike maundu maria murunaguo anakuhoya iguru riamo mahinda ta ma ciumia nini.* Rora maundu macio nigetha umenye kiria kiabata kuri we. Tua matua ma guika undu oro umwe thiini wa kiumia ta uhoro wa kuonania wendo waku. Kana hihi no urie murunaguo akuhe maundu ikumi maria angienda umuikire thiini wa ihinda ria mweri umwe, na amahe namba kuringana na bata wamo. Tumira karatathi kau kubangira “mweri wa wendo”. Kana hihi mahinda kwa mahinda uria murunaguo atiri, “Ingika undu wa utungata kuri we kumia giki, ungienda njike atia?” murunaguo niekumenya maundu macio. Thiini wa guika uguo ugukoruo ukiiyuria “itangi riake ria meciria”. Murunaguo niagukoruo ari mukenu, nake niakuanjiriria guika maundu ma gutuma ukene.

5. Kuhutia mundu. Kuhutia mundu, ni hamwe na kunyita mundu guoko, kumumumunya, kumuhimberia, kumuthathaya, kumuhutia uchithi kahora, na gukomania nake, ni maundu magoro muno thiini wa ukinyaniria wa wendo wa murunaguo. Kuri andu amwe, kuhutio niruo ruthiomi rwa mbere rwa wendo hariwe. Hatari kuhutio, maiguaga, mathuiruo. Riria mahutio maiguaga mendetwo na mari na ugitiri muinganu thiini wa aruna ao.

- a. *Haria mundu aiguaga wega ahutio hamenyekaga thiini wa mwiri wothe; kuhutia murunaguo handu hotheuri na wendo ni kuonanagia wendo muingi.* No riri, kuri kumwe kurehaga mirio kuhutia kuri kuria kungi. Murunaguo niwe ubatie gugutuarithia haria ekuigua wega makiria. Tiga kugeria kumuthing’iriria umuhutie thiini wa njira yaku kana mahinda maku. Angikoruo murunaguo niona njira imwe ya kuhutania ti njega, ungiithi na mbere guika uguo kuonanagia kuaga kumwenda, na undu uyu ukonania ati we ndurachaira meciria make. Ndukanae guiciria ati njira ya uria uhutagio nayo ukaigua wega noyo njira yake ya kuigua murio.
- b. *Kuhutania kimwiri nogukoruo kuri kwa bata makiria thiini wa mahinda ma mathina.* Kurehaga ndumiriri ya urumwe na kunyitana hamwe na mundu uria uri thiini wa mathina.
- c. *Athuri na atumia ni mari mabataro ngurani uguru rigii kuhutio iguru ria gukomania.* Thiini wa atumia aingi, uhoro wa kuiririria gukomania riumanaga na kuigua mendetwo ni athuri ao. Manguaga kuigua mendetuo, maiguaga maita maingi ta ari “gutumiruo” thiini wa uhoro wa gukomuo nao. Uhoro wa wendo gukomania wigie arume ni wohanitio makiria thiini wa meciria— uhoro wa hinya wa mundurume kuiyumba thiini wa muhuko wago: riria muhuko wa hinya wa mundurume waiyura, gukagia na uhoti wa gutindika guitar. Andu aingi nimabatii kumenya maundu macio na ngurani yamo. O riri, ota uria Chapman augaga: “Riria, ha uhoro wa ma, mutumia wake aria ruthiomi rwa mbere rwa wendo, na itangi ria meciria make rikaihura, nake akaria ruthiomi rwake rwa wendo na itangi ria mutumia wake nario rikaiyura, maundu maya mangi ma gukomania merehaga mo mene. Mathina maingi megii uhoro wa gukomania matirehaguo no maundu maria tuonaga, no uhoro wothe na thina wothe uri thiini wa guchemania na mabataro ma meciria.” (p.136)

C. Riria waria ruthiomi ruria rwega kuri murunaguo rwa wendo, kio giaku kia gukoruo na kihiko kiega ni kihotekaga.

1. Kiria gitumaga mundu aigue ari mwendeku kimeciria (kwa muhinao, ruthiomi rwake rwa mbere rwa

wendo) tiguu undu uria utumaga mundu aigue ari mwendeku kimecira. Uhoro uria muritu ni kwaria ruthiomo rwa murunaguo rwa mbere rwa wendo. Uhoro ucio ni wa bata ni tondu thiini wa kihiko, “angikoruo tutiraigua tuendekete, ngurani citu niinenehagio tuanjagia kuona mundu na uria ungi ta ari kihingo thiini wa gikeno gitu. Tukaruiria uhoro wa kuigua uri wa bata na gukuranika, na kihiko gikagaruruka gutuika kiwanja kia haro gukira gutuika handu ha kuihitha”(p.154).

2. Ruthiomi rwaku rwa wendo ni ruriku? Nikii gitumaga uigue wendetwo muno ni murunaguo? Meririria maku manene ni kii iguru ria maundu maria mangi mothe? (No ukoruo na ruthiomi makiria ya rumwe rwa wendo, ona gutuika andu aingi makoraguo na ruthiomi rwa mbere na rwa keru). Chapman aheanaga njira ithatu cia kumenya ruthiomi rwaku rwa mbere rwa wendo:

- Ni kii murunaguo angika kana age guika kiria gigaturagia muno?* Kuhutati kia andu uria ugaturaga muno no ukoruo niruo ruthiomi rwaku rwa wendo rwa mbere.
- Nikii kiu ubataraga kuma kuri murunaguo maita maingi?* Kindu kiu uragia maita maingi no kihoteke gukoruo nikio kiria kingituma uigue wendetuo muno.
- Ni thiini wa njira iriku wonanagia wendo waku maita maingi kuri murunaguo?* Njira yaku ya kuonania wendo no ikoruo iri kionereria kiria kingituma uigue wendetuo.

3. Ruthiomi rwa wendo rwa murunaguo ni ruriku? Wichirii njira iria murunaguo anonania ati biu niagua endekete makiria. Wikire ciuria ici ithatu thiini wa murunaguo. Na angikoruo biu nduramenya ona riu, murie we mwene. Araniriai uhoro ucio. Kumenya ruthiomi rwake rwa wendo rwa mbere ni kugia na njira njega ya kumuiria “ni nguendete”.

4. Kugia na wendo wa kahinda kanene wa gutura thiini wa meciria ni itua. Wendo murikiru no uhote guciarwo ringi thiini wa kihiko, ona thutha wa minda ma miaka maingi ya kurega. No uhote kuihuria itangi ria murunaguo ria wendo wa meciria, riri tu ungimanya ruthiomi rwaake rwa mbere rwa wendo, na thiini wa kuenda wanjiririe kuaria na guika nigetha ukinyanirie wendo kuri murunaguo kugera thiomi icio cia wendo.

8. GUTUIKA KIRATHIMO KURI NYUMBA YAKU

⁸Kunyitithani maundu mothe, giai na urumwe inyothe, kuiguanira tha, uruna, mugii na ngoro ya than a ngoro ya kuinyihia; ⁹ti uhoro wa kuriha uru na uru kana irumi na irumi, no ni uhoro wa gutuika kirathimo; gitumi inyui muitiruo kirathimo. ¹⁰Gitumi,

"MUNDU MWENDI MUOYO, MWENDI GUTURA MATUKU MAINGI NA KUMAKENERA, NO MUHAKA ARIGIRIRIE RURIMI RUAKE KUMA URU-INI NA KANUA GAKE KUARIA MAHANI.

¹¹NO MUHAKA AUME URU-INI NA EKAGE WEGA; NO MUHAKA ACARIE THAYU NA AUTHINGATE.

¹²GITUMI NI TONDU MAITHO MA NGAI MARI KURI ARIA ATHINGU NA AMTU MAKE AKAMATEGERERIA MAHOYA AMO, NO UTHIU WA MWATHANI NI KIHUTATI KIA ARIA MEKAGA URU." (1 Pet 3:8-12)

I. Uria kuri

A. 3:8-12 irikagiririauuhoro uria Petero akoretuo akiaria thiini wa gicigo kiria kihitukite.

“Marigiririo”; “Kirikiriria maundu mothe”; “Muthiururuko wa maundu mothe” thiini wa 3:8 urehaga uma uyu. No riri,ni tubataire kuona uria kuri na njira njega, netha thutha-ini turutithie wira thiini wa muturire wa nyumba citu.

- Uhoro wa mbere wa uria kuri ni **3:1-7**. Petero akoretwo akiririria iguru ria mawira ma atumia na athuri.
- 3:1-7**, thiini wa undu ucio, riu ni ha uhoro wa guika maundu macio matarii ta watho thiini wa **2:11-12** (“wirigiririei kumana na meririria ma mwiri” na “Mwiigei muri na mitugo mikinyaniru”), uhoro uria wambiriirie na gicigo gaka na ningi uhoro-ini wa ngerekano ya Yesu thiini wa **2:21-25**.

B. Petero ruthiomi ruake thiini wa 3:8-12 ni muarii makiria kuhota kuingiria etikia othe, otiga wiki wa maundu macio ni muno iguru ria ngwataniro ya muthuri na mutumia na ciana; uhoro wa mwikire wa kihiko ugekiruo hinya riria tuona kauhoro ga guikira hinya kari na mubangire ota ucio gatagati-ini ka Aefeso 5:18-33 na 1 Pet 2:11-3:12.

- Ichunji ici cieri cirri na (Aef 5:22-33) na (1 Pet 3:1-7) mathungumutho mahinya muno ma Paulo na ma Petero iguru ria mawira ma mutumia na muthuri.
- Muthungumutho maya meri, oro rimwe, mararia iguru ria mwikire wa uria mwinyihanirie wa akristiano uhana, na thiini wa guo, maundu ma muikinyaniru makiria iguru ria uria akristiano mabatii gutura:

- a. Gicigo kia *Aefeso* kiumanaga na mathungumutho ma Paulo iguru rigii njira njega ya muturire wa ukristiano na mithiire yao (*Aef 4:1; 5:1-2, 15*). Uhoro uria uriho wa gutitirithia muno uraumana kuma uhoro wa Paulo kumahatiriria “kuiyurio na Roho mMutheru” (*Aef 5:18*). “Kuiyurio na Roho Mutheru,” thiini wa kuo kuena guatariirio thiini wa maundu mana ma ciiko: “kuaria” (*5:19*); “kuina” (*5:19*); “guchokia ngatho” (*5:20*); na “kuinyihaniria” (*Aef 5:21*). *Aef 5:22* ningi akambiriria iguru ria kurutithia wira uhoro wa kuinyihaniria kuri athuri na atumia
- b. Gicigo kia *1 Petero* otaguo nakio gikonekana iguru ria muturire mweka wa muturire wa ukristiano (*1 Pet 2:11-12*). Uhoro uria mukinyaniru muno umanite na thiini wa ndumiriri ya Petero igii ngombo kuinyihiria athani ao [undu wa muthemba oro umwe na uria Paulo atumirite thiini wa *Aef 5:21*] thiini wa gitiyo giothe” (*1 Pet 2:18*). Petero ningi akaririria uria “Kristo athinikire niundu wanyu, agitutigire ngerekano ya kurumirira thiini wa makinya make” (*1 Pet 2:21*). *1 Pet 3:1, 7* ningi irutithagia wira meciria maya thiini wa atumia na athuri na undu wa gutumira ciugo ciringaine mutumirir-ini (“na-inyui”).

3. Tucigo tweri turikiriirie na murugamo mwarii gukira tu okuheana mawatho kuri athuri na atumia: na guthii na mbere, tucigo tueri ni turi na uhoro wa kugueta mandiko kuma Kirirkaniro Kiria Gikuru.
- a. *Aefeso 5* iguetaga kuma *Kiam 2:24* kuonania kuma umbi gitumi kiria athuri mabatairio kuenda atumia ao, ati mabatii kuenda atumia ao ta uria Kristo endete kanitha, na ningi ikarikiriria na kuga ati uhoro uria uri wa bata muno haha ni “Kristo na kanitha”.
- b. *1 Petero 3* irikagiriria na undu wa kuhinyiriria etikia gutura mari arungiriru “nigetha mahoya manyu matikanahingirio” (*1 Pet 3:7*), na makonania uhoro wa mwito witu wa kurathimana ni getha tuiguatire kirathimo kuma kuri Ngai; akauga uhoro uria uri thiini wa *Thab 34:12-16* kuonania uria Ngai ahana na ngwataniro yake kuri mundu. (kwa muhiano, uhoro wa ati Ngai ari iguru ria maundu mothe, na we niachokagia mahoya ma aria athingu, no we ni kuhutati kia aria ehia).

C. Niundu wa uguo, ihiko citu ciagiriiruo kuonuo cirri cia bata na cia goro thiini wa ngwataniro kuri Ngai na kuri Kristo.

Maumirira ma bata ma kiroho na ma mwikire maumanaga kuma undu-ini uyu:

1. Kihiko giakaguo thiini wa mutaratara wa umbi (*Kiam 2:24*).
2. Ni tondu kihiko kiumbitwo thiini wa mutaratara wa umbi, ni kindu gia bata, na ni gatagati-ini ka umbi uria Ngai augir “ni mweka biu” (*Kiam 1:31*).
3. Tondu kihiko ni kindu kia bata muno hari Ngai, no muhaka tuone kihiko gitu kiri gia bata na ngwataniro ya goro muno—na kuoguo tuheane mahinda, uthikiriria na wirutiri ni getha tuonanie ati nituri na meciria mega iguru ria kihiko gitu na tugagitiya.
4. Kihiko nit a mbicha ya ngwataniro ya Kristo na kanitha wake (*Aef 5:22-32*).
5. Ni tondu kihiko nit a mbicha ya ngataniro ya Kristo na kanitha, kihiko, kuma miri, na kihumo ni ngwataniro ya kiroho.
6. N tondu kihiko ni mbicha ya ngwataniro ya Kristo na kanitha, meciria mamwe kuri, na thiini wa waki, na uria ureka, kuri murunaguo, ha uhoro wa ma, ni mbicha ya uria ngwataniro itu ihiana na Ngai na Kristo na meciria maitu iguru riao.
7. Tondu meciria maitu na ngwataniro kuri aruna aitu ni mbicha ya ngwataniro itu kuri Kristo na Ngai, no toueterere kuona uhoro wa kuruithio kuma kuri Ngai kana kirathimo thiini wa miturire itu, kuringana na uria tuikaga aruna aitu. (*1 Pet 3:7-12*).

II. Gutura Muturire wa Kirathimo Thiini wa Kihiko.

A. Gatagati ka *1 Pet 3:8-12* ni *3:9b*: “Ni tondu muetiruo nigetha mugaithio kirathimo.”

1. Gichunji giki kiraheana gitumi kiria kingituma etikia mature kuringana na mataro ma Petero thiini wa *3:8-9a*. Ni tubatii gutura muturire wa kirathimo gitumi nitondu kiu niko gitumi kia Ngai gutuita.
2. *3:10-12* nigini ikeretha maumirira ma kiroho nama kimwiri ma muturire wa kirathimo kia *3:9b*. Nigetha wamukire kirathimo kia Ngai no muhaka tutuikie kirathimo kuri andu aria angi

B. *1 Pet 3:8*:

1. Petero anjiriirie na kuandika meciria matano maria mabatii kuonania mundu muitikia (na kuonania mitugo ya muthuri na mutumia thiini wa kihiko): “urumue, muiguaniri tha, mwendi wendwa, ngoro ya utugi, mundu mwinyihia thiini war oho.”
2. Maundu maya ni ma na thiinii no nimonekaga kumana na iguru. Uhoro uyu ni kurumanirira na uria

Yesu arimenyithanirie ati mundu wa nathiini niwe kihumo kia mauru mothe ma mundu. Ona, **Mariko 7:14-23**. Uguo-ri, ihiko citu cibatii guakuo thiini wa urumwe wa nathiinii (“nao magatuika mwiri umwe—**Kiam 2:24**), tit u thiini wa mitugo ya nanja mwiagiriru. Maumirira ma undu uyu ni ati muturire wa ukristiano ni uhoro wa kugaruruka kwa muturire no ti guchenjia kwa witikio kana meciria—Mawitikio maitu ti mabata angikoruo matirachenjia uria tuikaraga, na angikoruo tutiri nakio kia kihingia mawitikio mau.

3. Petero aheanite kiongo kia maundu maya ma kimeciria na kiugo “Urumwe”

a. *Kiugo gia kiyunani kiria gitauritwo “urumwe” (kiyunani = homophrones) kiugaga “gukoruo na meciria mamwe; kunyitana thiini war oho, urumwe”* (Danker 2000: 709-10). Uhoro wa urumwe ni *wagutongania*. Thiini wa uma ni atiri, Petero arathana kugie na arumwe kana kunyitana iguru ria kuhe maundu maya mutwe megii mitugo thiini wa kihiko. Ha uhoro wa ma ni atiri, ciugo iria ingi inya Petero atumirite no cioneke ta ari cia gutariria kiugo “urumwe” kana “meciria mahianaine”. Maundu maya mangi ma ciugo ucio ingi mokaga thutha wa ngwataniro kugia na urumwe kana riria andu eri magia na meciria mamwe.

b. *Urumwe uyu/meiciria maya mamwe urehega mihianire wa kiroho wa kihiko*. Ha uhoro wa ma, Yesu tiini wa “ithoya ria uthinjiri riria inene” ria **Yohana 17** ahataniriirie thiini wa bata wa urumwe wa etikia (“ati matuikie umwe, ota uria ithui turi umwe **Yohana 17:21-22**”). Gitumi nitundu kihiko gitu nimbicha ya Kristo na kanitha, urumwe, na meciria mamwe gatagati-ini ka muthuri namutumia ni kuabata, na nikubatii kurimirwo.

4. “Uigui tha” ni kuonanagia iguru ria kuariria “mwuiguire” makiria ya uhoro tu meciria uiguthani.

5. “Mwendi ariu a ithe” ni undu wa bata ni tundu ni ruthiomi rua nyumba. Nyumba nicimenyanagirira mundu na uria ungi. Ngwataniro cia nyumba cinatii gukoruo cirri ngurani, na cia hakuhi, na ciari na wendo muingi makiria ya ya ngwataniro cia andu a nakuo nja. Ngwataniro cia mucii ni ciagiririruo gukoruo na ngurani, gitumi ni tundu nikuri undu thiini wa mucii utangiringithanio na kuhananio ni andu akundu kungi nja. Uguo ni kuga ati Ngai ti undu wa tuhu “kuhonokia” andu ake, no ningi “niamaingiritie” thiini wa nyumba yake. (rora, **Arom 8:14-17; Agal 4:4-7; Aef 1:5**).

6. “Ngoro ya utugi” ni thiini wa gutuarithia meciria ma “kuigua tha” na ma “wendi wa ariu a ithe wao” thiini wa kuonania na giko kia utugi thiini wa gutindikuo ni urumwe na tha. Nandu wa uguo, mubango wa ngai iruru ria kihiko ikagia na uhoro wa kurigicirio ni urumwe wa meciria, muiguire, na mitugo.

7. Gutiri mutugo ona umwe thiini wa mitugo iria tuagute ingionekana hatari na “roho mwinyihia” Winyihia nduri uhoro kuienda kana kwenda gukarira aria ang; no riri, winyihia wethaga wega wa aria ang mberere. Mundu uria wonanagia “roho mwinyihia” niari na roho wa Yesu “uria utokire gutungatuo no okire gutungata aria ang” (**Mat 20:28**).

C. 1 Pet 3:9a:

1. Petero ningi agathii na mberere kuonania meciria thiini wa kihiko marutiithitio wira thiini wa gutiya Kristo aritio uhoro wamo thiini wa 3:8.

2. Uhoro wa kuruta wira kuanangia ngurani nene gatagati-ini ka nguataniro ya umundu (hamue na kihiko) kuringana na thin a ngwataniro ya umumdu (hamwe na kihiko) kuringana na Kristo. Mawatho ma mihianire ino yeri ni ngurani, na ni mugaru kuri umwe na uria ungi.

a. *Mubango wa hti iguru ria ngwataniro (hamwe na mgwataniro cia kihiko) ni kuringana na “uruti wira, kana kuhoteka kwa nguataniro icio”.* Guitikirana gukoruguo thiini wa kuruta wira (“we urute mwana waku; nanii ndute wakwa”); uheani uringanaga na *muigana* wa kiria mundu arathukuma—wendo uheanaguo riria mundu aigua ati *niarabatara* (“akoruo niuguika/kana akoruo nduguika, nanii nani ndiguika/ninguika”), kana nigetha wone kindu kuma kuri mundu; urua mundu *araigua* nikio kindu kiria kimutindikaga. Mibango wa thi uigiiruo guithukia wee mwene na muno ha uhoro wa kihiko gitumi ni tundu:

- (1) nii kuaga uhoti wa guika maundu maria matari ma ma maria njirigiriiruo;
- (2) kuaga kuhota kumenya ati muruna wakwa niruta githimi giake;
- (3) umenyeri wakwa iguru ria kurora uhuthu wa murunawa;
- (4) gukua ngoro guakwa thiini wa muruna wakwa kuria gutumaga uhoti wa kuruta wira ukue.

Maumirira ni, ota uria kuonanitio thiini wa **3:9a**, uhoro wa ngwataniro ya “uru kwa uru” na “irumi kwa irumi” undu uria murugamo wago no thiini wa “maundu makwa” “kihito giakwa” “muiguire wakwa” ngwataniro cia muthemba uyu miri yacio irikite thiini wa kuaga wohaniri na umu wa ngoro. Ngwataniro cia muthemba ucio ciakitwo thiini wa guika maundu na no muhaka marutirwo wira, na kuria mwerekero ni mundu kiumbe (na, uguo, ni hari bata mahnda mothe

“kugia na ngurani” riria onakaundu kanini koneka) (Campus Crusade 1993: 20, 156).

b. *Mubango wa Kristo thiini wa ngwataniro (oro hamwe na ngwataniro cia kihiko) ni mubango wakitwo iguru ria “wega”*. Wakitwo na ukaiguo thiini wa Mwahani we mwene, ukagia na miri thiini wa umbi, na ukonania ngwataniro ya Kristo na kanitha. Ngwataniro ya kihiko kuoguo ni uhoro wa kuinyihaniria na na kuineana na kutungatira mabataro ma mundu uria ungi, na mabataro ma kihiko kiri giothe, wa mbere kumana na wendo niundu wa ngatho kuri Kristo, na keru ni tondu wa wendo kuri murunauo (uria ubatii kuonuo ari kiheo kuma kuri Ngai ku murunawe) thiini wa ngwataniro ya muthemba uyu, wendo, gutikanira, na gikeno ni ciheanaguo tuhu, na ti kuriha, gitumi ni tondu Kristo niambire gutuenda na mundu ucio ungi niabatie wendo wa muthemba ucio, gutikirika gikeno ni tondu tu we ni mwana wa Ngai we ni mwana wa Ngai na ena muhiano wa Ngai. Riria aruna aitu mataneka uria tukuendaga, no tumohere tutakumaribia gitumi ni tondu ona ithui nituoheiruo ni Ngai na tukirehuro ngwataniro-ini riria tuari thu ciake. (**Arom 5:8-10**). Maumirira ni ngwataniro ya “kirathimo handu ha kirumi” iria muonere wayo ni thiini wa Ngai na kiugo giake, arutaga hinya wake ho na na akagia na uhoro wa wega na wohaniri riria ahitirio. Ngwatanio ya muthemba ucio ni ya gutura, gitumi ni tondu ithereraga kuma kuri mitugo na watho wa Ngai mwene. (Ibid.: 157).

3. Kuogu-ri, 3:9a ituiraga “tutige gutura ta uria thi ituraga; tigai gutura kuringana na muturire wa wa thi thiini wa maundu ma ngwataniro—na muture kuringana na uria Kristo aturire na kuringana na uria athaga ngwataniro cikare.” Uria ithui tuikaga (makiria uria tuikaga riria tuthogothuo, tuarumuo, kana tuatwaro mauru-ini) ni kionereria kia nanja gia kuonekana kana hihi ni turi na meciria maria petero augire uhoro wamo thiini wa **3:8**. Iguru ria guthii na mbere kurathima riria tuarumuo na kuonania uhoro wa meciria maria munanitia thiini wa **3:8** kuonania ati turi kirathimo.

D. 3:10-12:

1. Thiini wa miraini ino Petero aratueeretha iguru ria “kuheana kirathimo” (3:9a) kuronekan ta riria uhoro ucio wa rutithio wira na thiini wa kuaria iguru ria “kugaya kirathimo” (3:9b) gichigo kiria arikirie na thiini wa 3:9. Miraini ino yothe niri na undu ihoete kuma kuri **Thab 34:12-16**.

2. Kirathimo kia mucii thiini w kirikaniro kiria Gikuru kiari na maundu matano (rora, **Kiam 17:1-8; 27:26-29; 32:24-32; 48:9-20; 49:1-27**):

a. *Kuhutia kuri na gitumi*. Kumumunya, gukumbatiria kana hihi kuigirira moko kuonanagia uhoro wa guchaira thiini wa ciugo iria cikurumirira; kuhutia kuaragia rugari, gutikirika, na kuiyukania.

b. *Ndumiriri ya kuario*. Ciugo cia wendo, gutikirika, na gukura hinya ni ciabata thiini wa kuaria kirathimo kuri andu aria angi.

c. *Kunyitithania “maundu ma bata na ma goro” kuri mundu uria urarathimwo*. Ciugo cia kirathimo cio nyene no muhaka cionanie ati mundu ucio ni wa bata na ena maundu ma uhoti wa ukuri, kuringana na nuu ucio, na ti thiini wa uria ekite.

d. *Kuonania mbicha ya thutha ini ya mundu uria urarathimwo*. Ona gutuika tutingi hota kurathira iguru rigii irathimo cia mundu uria ungi, no tumekire hinya na tumateithie, tumahe kirigiriro na ugitiri thiini wa kumonithia ati turi hamwe nao na tugukoro nao.

e. *Kuirutira kuri muoyo iguru ria kuhingia kirathimo*. Uyu niguo wira uria urumagirira kugaitia kirathimo. Kuiraguo ati “ciiko niciaragia muno gukira ciugo” no riri riria ciiko ciaku cianyitirira ciugo ciaku na gutuma cirute wira, maumirira ni ma magegania muno—makiria riria ciugo ici na ciiko ni cia kuheana umiriru, wendo, na kirathimo ikiheanwo kuri umwe wa nyumba yanyu. (Smalley na Trent 1986: 21-116)

Nituagiririruo niguika maundu maya nigetha tuonananie wendo na gutikirika kuria turi nakuo iguru ria micii itu.

3. Muhianire wa ma na uria kuri iguru ria “kuheana kirathimo” 3:9a niri na ngurani nini kuma kuri kirathimo kia mucii thiini wa kirikaniro kiria Gikuru, na hihi ni iritu makiria guika. Petero arauga atiri, “nitubatii kueheana kirathimo” riria tuakoruo thiini wa kurumwo kana maundu moru. Ota uria kueretheiruo thiini wa **3:10-11**, “kuheana kirathimo” ni hamwe na thiini wa *miario* itu na *ciiko* na *mathugunda* na *matarania*. Iguru rigii *miario*, nitubataire kuirigiriria kumana na kuaria uru kana kuaria na wara (mihiano, kuaria na wara, maheni, wneji na ukuri ni getha tuhenie aria angi). Iguru rigii *mitugo*, turabatara “kueherera uru na tuike wega.” Iguru ria *gitumi na matanyas*, turabatara “gucharia thayu na kuuthingata.”

4. Matanya ma “thayu” marabatara kuirutaniria—“guthingata.” Gutura muturire wa thayu ti undu muhuthu uthiu-ini wa mung’ang’ano na undu angi maroraga maundu mao maika. No riri, thayu wa

ma—thayu wan a thiini wa gutura, na nigini thayu iria utherraga kuma kuri andu eri aria maratara kuringana na maundu maria mandikiruo thiini wa **3:8** na ni mareka maundu maria mari thiini wa **3:9-11**, maundu mau manyitaga uma wa ngwataniro ya ungai iri na Kristo thiini wayo. Dallas Willard augaga ati: “Riria Mutheru Augustine akinyire mwisho wa ibuku riake ritaguo *Itura Ria Ngai*, anjiriirie kugeria guchokia kiuria kia uria atheru magakoraguo mari na miri itari ya guthira nay a kiroho.’ . . .we akarugamira hari kiugo *thayu* gukieretha na kurehe meciria ma thayu thiini wa uhoro wa *kuona* Ngai . . . Ni thiini wa ciugo thaka muno ati mundu wotha niabatii gucimenya kuma ngoro-ini, akauga, “kuu nitukahuruka na tuone, tuone na tuende, na tuende na tugoche’ . . .na to uguo tu, iguru ria uthaka wao na wega wao ciugo ici kuri nii itironania ta cirahota kuerethre kirathimo kia guchokerio kwa maundu mothe—thiini wa uthamaki guka thiini wa uiyuririru wago, Hurukahanini, iini. Na ni thiini wa uhoreru, na ukiri uhoro wa tene na tene. Ni uhoro wa thayu thiini wa uiyuririru wago, na uiyuririru wa uruti wira ta thiini wa kihuruko no hatari uhoro wa kuga ati gukinya muisho thiini wa ugi thiini wa iguru riothe, na ngwataniro ya uteng’erania wa mutaratara umbitwo uria mahinda maingi ukuhagiriria no ndiri hingo uri wahituka githimi kia wega na unene na ukaru wa Utatu wa Ngai na kihumo kiaguo.” (Willard 1997: 399-400, emph. in orig.) Ni maundu macio Ngai athondekete thiini wa kihiko kio kiene—ngwataniro ya hakuhi muno yonanagia uria we ahana, iria ikinyanagiria thiini wa ugima, ukinyaniru wa muikire wa maundu, na kihuruko thiini wa thi iraria kihutati kia maundu macio—undu ucio niguu utumaga kihiko kionuo kiri mbicha ya maundu matuini ma gutura tene na tene, na ngwataniro iria ene yo no mahote guchama uthamaki wa Ngai guku thi.

5. Petero arikagiriria thiini wa **3:12** na kiraniro na mukana. Wayne Grudem erethaga uhoro uyu atiri: “gicigo giki *maitho ma Ngai mari kuri aria athingu* kuonanagia ati ti ati Ngai onaga tu maria andu athingu mareka . . . no ni ati niaramonera maundu mega, kumamenya na na kumahe ngerenwa ciao . . . Thiini wa ngurani, iguru ria gicunji giki *No uthiu wake uri kuhutati kia aria ehia* ni thiini wa uhoro wa Thaburi 34, uria yonanagia ituiro ria cira, no tondu gicigo kiu githiaga na mbere atiti “kumeheria matikae kuririkanuo guku thi” (Thab. 34:16).

3:8-12 iyothe nibatie kuoyuo ta ari uira wa uhonokio kugera mawiko mega, gitumi nitondu uhoro uyu uraririo aria mari thiini wa Kristo, na ni magite na igai ritari ria guthira maigiiruo mati-ini (1:4). No riri, gachunji gaka, gatirehete uhoro wa kunyita mbaru iguru ria muturire wa uthingu na kirathimo kia Ngai thiini wa muturire uyu. Niundu wa uguo, nikarabatarata uhoro wa kuaga kumenyererwo, thiini wa akristo matari na kuirutira na ngoro ciothe na iguru ria uhoro wa uthingu uria Petero araria iguru riaguo uria akristo mitiiruo (muraini ya. 9).” (Grudem 1988: 150)

E. Uguo-ri, kihiko nikiri na mwerekera wa bata na wa kinyi thiini wa kiroho.

1. Kihiko nikiri na maundu ma bata thiini wa muikire iguru ria muturire witu thiini wa thi. Ngai oyaga ihiko citu na kinyi.
2. Tungioya ihiko citu na kinyi ta uria Kristo oyaga, no tugie na gikeno kiria Ngai abangite gituike ithenya ria kihiko gia gutiya Ngai.

9. UHORO WA KUONANA KIMWIRI THIINI WA KIHICO

I. Bata wa Gukomania na Mitugo ya Kibibiria iguru ria Gukomania.

A. Gukomania ni undu wa bata munogitumi ni tondu undu ucio uthiaga thiini wa gitumi kia umundu witu

Mathungumutho ma Bibiria megii gukomania maigituo iguru rioa mutaratara wa Ngai nindu wa andu na ngwataniro cia andu. Bibiria ndiaragia tu iguru ria maundu marikiru ma uma wa muturire, no ona niaragia iguru ria maundu ma gokomania. Angokoruo mataro ma bibiria marumiriruo, nokugie na ihiko cia mageganania na cia gikeno thiini wa akristiano.

B. Andu makoraguo mari na uhoti wa umundu maita meri no thiini wa wiki wa maundu magakuruo magika mari wotho.

1. “Uhoti wa umundu” nit a uhoro witu wa gukoruo tukiruta wira kana tugitura kana uria tuturaga na uria tuikaga.
2. Kuga mundu ni ari na maundu meri anyitithanitia nimo maria marutaga wira mari hamwe ta ati: *Mwiri wa kuoneka* (mwiri uyu tuonaga), na githunji kingi *gitari kia mwiri wa kuoneka* (meciria , muoyo na roho). Mumbire uyu wa maundu meri kana ciiga igiri wonanagia ati guti kindu “kiuru” kana “kia wihia” iguru ria mwiri. Mwiri na huta wago ti kindu kibatarite kuraganuo nakio kana “guchindithio”. No riri, uhoro wa ma ni ati mwiri wombiruo ni Ngai. Uhoro wa nyota wago (hamwe na nyota wa

gukomania) ni uhoro wa mutugo na niubatie kunyotoruo, thiini wa njira ya ungai na uria athanite (thiini wa kihiko).

3. Kuga ati andu marutaga wira thiini wa ugima, nikuga ati thiini wa maundu maitu mothe ma muturire maria tuikaga tumekaga thiini wa urumwe wa ciiga: undu wothe uria ungikika mwiri-ini witu athuburaga muoyo witu na oro undu umwe. Thiini wa kumenya uria mundu arutaga wiora , gutumenyagirira iguru ria meciria ma ati mwiri uri na ngurani na ithui ene ni ni kindu tu gia kuhuthira, ona kana hihi meciria nomo mabata muno gukira mwiri, na kuoguo hatiri bata wa kumenyerera mwiri. Angikoruo undu ucio ni wa m, uguo ni kuga ati (andu angi meciragia) notukiingirie thiini wa undu owothe tutari na thiina wa guitigira maumirira. Ningi, turabatara kuruta wira thiini wa njira oro iria Ngai aheanite..

C. *Bibiria niheanite mutaratara wa mutugo wa gukomania.*

1. Ngai athondekire andu makomanagie, thiini tu wa kihiko kia mutumia umwe kuri muthuri umwe gia gutura.

a. *Bibiria itagutigithiria niheanaga muhiano wa Ngai wa kurumiriruo.* Ngwataniro cia gukomania cibataritio tu gukoruo thiini wa ihiko cia muthuri umwe na mutumia umwe iria cirri cia gutura (roro, **Kiam 2:24; Mat 19:4-6; 1 Akor 7:1-2, 8-14, 36; 1 Tim 3:2; 5:9, 11, 14; Tit 1:6; Ahib 13:4**).

b. *Muhiano wa Ngai wa kurumiriruo iguru ria gukomani ni thiini tu wa kihiko kia muthuri umwe mutumia umwe niguo uhoro uria wonanagia mubango wa Ngai iguru ria mundu.* Thiini wa **Kiam 2:18** Ngai akiuga, “Ti wega mundu uyu aikare ari woika.” Ni tondu wa uguo, agithondeka mutumia kuma kuri mundurume atuike muteithia waganiriruo nake (**Kiam 2:18-23**). Ni tondu wa uguo, “mundurume niagatiga nyina na ithe na anyitane na mutumia wake, nao matuike kindu kiwme” (**Kiam 2:24**).

c. *Uhoro wa “kuaga gukinyanira” kwa muthuri kana kwa mutumia hatari na uria ungi urehaga unyitithania thiini wa urumwe wa uriti wira wa mundu thiini wa kugia naukinyaniru wa kuoneka thiini tu wa kihiko kia mundurume umwe na mutumia umwe.* Muthomi wa ukritiano J. Budziszewski augaga ati: “tuthondeketwo undu wa miri itu na ngoro citu kuruta wira hamwe. Ithui turi andu nituri mutaratara, na uguo ni uhoro wa ma—ti uhoro wa mubire tu, no ni uhoro wa muiciririe, muikire na mubango wa kiroho muhiano wa mundu ni gitumi kia kuonania umundu wa tene. Njira ingi cia muturire niconanagia mutheba witu. No njira ingi itionanagia. . . Uhoro wa uka na urume umbitwo gukinyaniria mundu na uria ungi. Uhoro wa wagi wa undu uyu wa ki-ungai kuri andu metaguo abia kana wamwari, uguo ni kuga ati nikuri kindu kiasite thiini wa mundurume ucio, kiria kingiheanwo ni mutumia, na kindu kiasite thiini wa mutumia kiria kingiheanuo ni mundurume. Thiini wa umwe, gutiri mukinyaniru mundu ari wiki; nigetha matuike akinyaniru, marabatara kunyitithanio utingiaru uyu ni kirathimo kia goro, gitumi ni tondu undu ucio utumaga umundu abatara uria ungi na kugia na meciria maguika uguo. Kiheo kia uumwe gitumaga mundu amukire kindu kuma kuri mundu ucio ungu atangiona we wiki. Uma wa ati, “nimatigite aria angi othe” nota uria kuri ha uhoro-ini wa mihitwa ya ruguru thini wakihiko kia unduire; umanaga uhoro-ini wa kiheyo. We ndungiheana ta kiheyo nuthu, nitondu we ndungigayukana; njira iria unghota kuiruta na kuiheana uri ta kiheyo ni kuiheana uri wothe. Ni tondu kiheyo ni kigima, nikirabatara kuiheria kindu kingi oro giothe, na angikoruo uguo gutikikite, nikuga ati uhoro wa kuiheana ta kiheyo hatiri.

No tuhote kuaria ona makiria iguru ria kiheyo giki ni tondu, ngwataniro ya mwiri wa andu amhikanitie ni uri namakiria ya kionereria kia mwiri; mwiri wonanagia uria mundu ahiana, na unyitithania wa mwiri urehaga mumbire wa mundu na unyitithania wao. Ni muhiano urutaga wira thiini wa, na ukaruta mutaratara wa undu uria wa ma wonanagia iguru ria; ngwataniro ya mwiri umwe ni ruthiomi rua mwiri rwa muoyo wa muturire umwe. . . . Uhoro wa kuiheana biu, na muiciririe wa hinya iguru ria mundu na kunyitithanio, gikeno kinene, na uturi wa muturire ungi maundu mau mothe mari thiini wa mundu umwe thiini wa gitumi gikinyaniru. Angikoruo ni ma ati maundu mau mothe amri thiini wa umundu, uguo ni kuga ati tungigeria kumateithurana, ni kugeria guitarura ithui ene.”(Budziszewski 2005: n.p.) Kuoguo-ri, no ngataniro ya kihiko kia gutura tene natene kia muthuri umwen amutumia umwe kihingagia mubango wa Ngaiiguru ria mundu (meririria maitu megii maundu makuoneka na matari makuoneka).

d. *Thiini wa kuongerera uhoro wa gukinyaniria mubango wa Ngai thiini wa umundu, kihiko kia andu eri githondeketuo kionanie uhoro wa uma wa kiroho.* Ni undu uria wa ma muno thiini wa

kuonania muhianire wa Ngai; thiini wa kihiko muthuri na mutumia onamatuika magutura mari omundu, “gutika mwiri umwe” (**Kiam 2:24**), Ota uria kuri na uingi thiini wa Ngai na nmgwataniro ya ungai (amemba a Utatu mari na umundu ngurani, ni ni Ngai umwe). Kuongerera kihiko kia muturire wothe kia muthuri umwe na mutumia umwe kionanagia ngwataniro gatagati-ini ka kanitha na Kristo (**Aef 5:28-32**). Ota uria Kristo ari wa muhiki umwe, ari wa kanitha kanitha (rora, **Kug 19:7; 21:2, 9**), uguo noguo mundurume abatii kugia na mutumia oro umwe. Na ota uria Kristo ndari hingo agatutiga kana atute (rora, **Ahib 13:5; Arom 8:35-39**), uguo noguo tutabatie gutiga atumia aitu kana kumate.

e. *Uhoro kiroho wa kihiko na gukomania ni wonanithio thiini wa uma wa ati umaraya ni mbicha ya uhoi wa mihianano wa kiroho.* Bibiria iringithanagia kana kuiganania uhoro wa uhuri maraya na undu wa gutiga Ngai na guitha ngai ingi na maundu matari maungai (rora, **Yer 3:6-10; Ezek 16:15-22; Hos 2:2; 4:12; 1 Akor 6:15-20; Yak 4:4; Kug 2:18-22; 14:817:1-5; 18:1-3; 19:1-2**).

f. *Ona gutuika andu aria yene amwe nimagiire na atumia aingi, undu ucio nduari mwikirire. Kuongerera, uhoro ucio nduatariirio thiini wa bibiria, no niwagwetetuo.*

(1) Uhoro wa kuroruo ni atiri, mundu wa mbere kugia na atumia aingi etaguo Lameki, mundu uteri na ngumo njega na mundu wa mitugo ya ngui na haro (**Kiam 4:23-24**).

Uhoro wa kuoya airitu eri a nyina umwe umahikie kuari kigirie thiini wa Kirikaniro Gikuru (rora, **Alawii 18:18**). Kuhikia atumia aingi kuarehaga mugayukano mucii na uhoro ucio ni wari na muandu matari mega ona hamwe na kuaga wihokeku hari Ngai (rora, **Kiam 21:9-11; 1 Atham 11:1-8**). Uhoro wa ati kuhikia atumia aingi ni mugaru na mubango na ngerekano ya Ngai ya kurumirira, ni mugaru na uria kihiko kihiana mwena-ini wa kiroho ta ari mbicha ya Kristo na kanitha, na kuonekaga ati, nigetha mundu akoruo ari mutongoria wa kanitha, mundurume abatii gukoruo ari wa “mutumia umwe” . (**1 Tim 3:2; Tit 1:6**).

(2) Uma uyu umanaga na thiini wa muturire-ini wa umundu. Rhoads augaga ati, “uhoro wa kuhikia mutumia umwe ni wendetuo kuri uhoro wa kuhikia atumia aingi, gitumi ni tondu kuhikia atumia aingi gutigaga arume aingi matari na atumia na uguo gukarehe thina gatagati-ini ka arume makiruiria atumia.” (Rhoads 2004: 146). Muregani umwe wa uhoro wa atumia aingi akiongera ati “” andu aria Atari mahota kugia na uhoro wa mutumia umwe muthuri umwe, ni mari thina wa guthondeka uhoro wa uruti wira kana manyariraga utonga. Gutiri andu marina athuri anini thiini wa micii mangigia na urungiriru thiini wa muturire na muathanire. Andu aria matangihota gukoruo matari na atumia aingi no kuhoteke ni mari maundu maingi makiria mangiremwo nimo.” (Tucker 1993: 38).

2. Uriti wira wa umindu uringaine na mitugo ya mikomanirie.

a. *Thiini wa 1 Akor 6:12-20 Paulo arathungumutha iguru ria uruti wira wa mwiri iguru ria kuira na gukomania.* Iguru rokonii uhoro wa kuonana kimwiri akauga: ¹⁵*kai mutoi ati miri yanyu ni ciiga cia mwiri wa Kristo? Kii ingikiruta kiga kia mwiri wa Kristo ni ndugitue gia kuhura umaraya?. Kuruaga gutuika uguo!* ¹⁶*Kana hihi mutiui ati uria unyitanaga na mumaraya matuikaga miri umwe nake? Gitumi augite atiri, "ERI MAGATUIKA MWIRI UMWE"* ¹⁷*No uria winyitithanagia na Kristo matuikaga roho umwe.* ¹⁸*Urirai uhuri maraya. Mehia maria mangi mothe mundu ekaga mari nja wa mwiri, no mundu mwaganu ehagiria mwiri wake mwene.*

b. *Thiini wa gichunji giki, Paulo aronania turi andu manyitanite.* Gutiri undu tungika na miri itu na wage kuhutia maroho maitu. Undu uyu ni ma kuri andu othe, muno makiria akristiano. Gitumi ni tondu ni tunyitithanithio na Kristo kimwiri na kiroho (ithui turi mwiri wake—**1 Akor 12:12-27**). N tondu wa uguo, riria tuaingira thiini wa maundu waganu wa gukomania, nit a ari turatuma Kristo aingire thiini wa maundu macio. James Davis thiini wa utariria wake iguru ria gichunji giki, igitaukaguo uu; “kuri akristiano amwe , kumana na wiathi wa kuria makigia na wiathi wa guika maundu oro mothe ma gukomania thiini wa umaraya. Kuri Paulo, uhoro uyu ni muru guo mwene na maumirira maguo, gitumi ni tondu maingiragia mwiri wa muitikia na mecoiria make na uhoro wake wa kiroho mari mothe thiini wa undu uria unyitithanianiagia akristiano (aria mwiri wao ni wa Mwathani[muraini wa 14] na uhoro wa ma ni ati niunyitithanithio na Kristo [muraini wa 15,17; 12:27]) thiini wa hinya wa utharia ” (Davis 1989: 970)

c. *Bibiria kundu kungi nimenyaga ati meciria nimathumburaga mwiri (uruti wa wira wa ugima) thiini wa kuregana na meririria mamaciria ma waganu na ohamwe na ciiko cia waganu.* Ciiko

cia waganu ciumanaga na meciria ma waganu (Rora, **Thimo 6:24-33; Ayub 31:1; Mat 5:27-30; 15:15-20; Mariko 7:14-23; 1 Athes 4:3-5**). Uhiana tau ma makiria wa mubango wa Ngai ati kihiko kia andu eri, gutuika ni kio gia kuiganira uhoro-ini wa gukomania, andu no omaiguaga magiicuka na kuigua thoni riria maruta mitugo ya waganu.

3. Mutugo wa kibibiria iguru ria gukomania ni: wihokeku thiini wa kihiko; kuirega nja ya kihiko.
 - a. *Ni tondu wa itumi ici—mubango wa Ngai thiini wa umundu na muhianire wakiroho wa kihiko—bibiria hingo ciothe yaragia iguru ria wihokeku thiini wa kihiko (Ahib 13:4), na ibataraga kuima nja wa kihiko (rora, Mat 19:11-12; 1 Akor 7:7-9; Kug 14:4).* Bibiria niregana na mitugo yothe ya waganu (**1 Akor 6:18; 2 Akor 12:21; Agal 5:19; Aef 5:3; Akol 3:5; 1 Athes 4:3-5; Ahib 13:4**). Maya ni hamwe na: gukomania kwa aria matahikanitie (**Gucokerithia Mathani 22:13-21; 1 Akor 7:2, 8-9; 1 Athes 4:3**); gukomania gatagat-ini ka andu mahikanitie na andu matri atumia ao (**Tham 20:14; Alawii 18:20; 20:10; 1 Akor 6:9-10; Yak 2:11**); umaraya (**Alawii 19:29; Gucoke 23:17-18**); Arume kwa arume (**Alawii 18:22; 20:13; Arom 1:26-27; 1 Akor 6:9-10**); gukoma na nyamu (**Alawii 18:6-17; Gucoke 27:20, 22-23; 1 Akor 5:1**); kunyita mundu kiahinya (**Gucokerithia 22:23-27**); na gukoma na nyamu (**Thama 22:19; Alawii 18:23; 20:15-16; Gucoke 27:21**).
 - b. *Tikinyita na kurumirira Bibiria, uhoro wigii wihokeku thiini wa kihiko nakuima nja ya kihiko ni uri na maumirira maingi thiini wa kiroho na kimwiris: (1) wihokeku thiini wa kihiko gutuma kugie na ngwataniro na Ngai iria itangihingiririo ni mehia kana kuhorio. (rora, Isa 59:2; Mal 2:13-16; 1 Athes 5:19); na (2) wihokeku thiini wa kihiko urigagiriria mirimu ya kuguatanio na njira yakuonana kimwiri, hamwe na Mukingo (rora, Thimo 3:1-8; 5:1-11; 7:1-27; 1 Akor 7:34).*

II. Gutumi kia uhoro wa gukomania kiringana na Bibiria.

A. Guciarana kwa mbari ya mundu—Kiam. 1:27-28.

1. Ngai aheanire uhoro wa gukomania irio njira ya mundu guciarana thiini wa thi. Uhoro wa guciarana ni guo undu uria wa mbere thiini wa gukomania. Thiini wa maundu maria mangi ma uruti wira wamwiri wa mundu (kuona, kuria, guthii, kuaria, kuigua, guthii kioro) no mwiri ume ubataragwo kuruta mawira macio mothe. Uhoro wa guciarana niguu undu urua wa bata muno uria gutiri mundu umwe ungiuruta ari wiki thiini wa muturire. Uhoro wa ngurani ya ciiga cia arume na atumia ciumbitwo iri na meciria ma guciarana, na hinya wa gukomania uria uri na uhoti wa guciarana na wagiriire thiini wa undu ucio..
2. Mubango wa Ngai wa gutuma iguru kugii uyuru noguo mubango wake wa gutuma guku thii kuiyuruo. Gitumi kimwe kia gutuma kuiyurio thi niati mundu omborwo na *muhianire wake Kiam 1:27*. “Muhianire” (*tselem*) werethaguo ta ati, “mundu, muhiano wa Ngai, muhianano wa Ngai, nitakuga ati we ni murugamiriri wa Ngai, kana muira gatagati-ini ga ciembe” (Koehler na Baumgartner 2001: “*tselem*” 2:1029). Uguo, muhiano wa Ngai ti kindu tu turi nakio, no niguu turi ithui ene. Meciria ma mundu ari we muhiano wa Ngai “gutuiraga ati ombaguo ahiana ta gicicio gia *kuonania* uruia Ngai ahiana na *kumurugamirira*” (Hoekema 1986: 67). Ni tondu gitumi kia ngai ni “*kuiyuria thi*” (**Kiam 1:28**), Muhianire wa Ngai na riri wake ubataire kuiyurra na kuaragana iguru ria thi yothe riria aria mamurugamirira manthikira uge ucio wa kuiyuria thi.
3. Kugera kuri gukomani, ciana nicionekaga, na thiini wa ciana kuonekaga, ngwataniro, mawira ma uciari na maisha ma mucii. Ota uria kuri ma thiini wa kihiko, ngai athondekire andu ni tondu wa muturire wa mucii. Budziszewski erethaga atiri: “Ithui tutiumbitwo ta guppie iria gwatanagira gua ihinda inini. Ithui. Uhoro wa uciari ubataraga ngwataniro ya gutura gatagati-ini ka andu eri, muthuri na mutumia, aria mari na gnurani no ni mari na njira cia kuiyurania. No undu uyu ubataraga ati ngwataniro ndigakoruo iri na gitumi kingi, iguru ria wiathi wa guciarana, no riri yumanaga thiini wa guciarana na guthondeka njira ya uria tungiciarana.

Muciaru wa muhiriga weri ni abataranitie thiini wa ureri wa mwana, na kuruta mwana. Thiini wa kumutura eri no mabataranagia gitumi ni tondu mutumia arutaga itumbi, nake mundurume akarihe mbegu, nake mutumia akarikomera kihiana kiongero. Kumurera, eri nimabataranagia nitondu mundurume niombitwo thiini wa ugutiri, nake mutumia kurera. Kumurera eri nimabataranagia nitondu niakubataraga ngerekano ya kurumirira ya muhiriga wake, na muhiriga uria ungi thiini wa ngerekano ya ngwataniro ya muturire. Mami na baba manyitithanitie matingitigithanio. Ngwataniro yao ya uciari ndigathira ona riria ciana ciakura gitumi ni tondu nimarabatarania kumateithirira kuambiriria nyumba ciao njeru.

Muthomi wa maundu ma muturire Sara S. McLanahan na Gary Sandefur maugaga thiini wa ibuku riao ritaguo, *Gukura Uri Na Muciari Umwe* ati ‘tungiruo tuthondeke njira ya kurumirira nigetha maundu na mabataro ma ciana ni makinyanirio, hihi no tukire na undu uhianaine na ngerekano ya aciari eri.’ Ha uhoro wa ma—ni tondu uthondeketuo, no tiithui tuthondekete.

Muthomi ungu oro wa kimuturire witaguo, René König, erethaga thiini wa *Ibuku ria uringithania wa mawatho ma ciana ria kimabururi* ati ciana, twana tinini makiria, tukuraga thiini wa micii ya ciana cia ndigwa gukira micii ya gitagati-ini, thiini wa gitiyo giothe, mutugo, utheru, uhoro-ini wa kurigitwo, kimeciria, na kimathomo.

Maundu maya mothe marehaga gitumi kia kunyotera urumwe wa wendo na kuonania ati niko gaturio gaitu ka maundu.kuaga undu uyu ni kuonania ati uciari wa unyitaniri no ukoruo uta kuirigiruo kuhotana thiini wa njira iria mabataire gukiririria ni getha marehe micii mirumu.” (Budziszewski 2005: n.p.)

4. Ota uria kihiko kiri, mucii onaguo niuri gitumi gia kiroho. Mucii ni mubango utumagiruo ni Ithe witu wa iguru kuerethera ngwataniro itu nake. (roa, **Arom 8:14-17; 2 Akor 6:18; Agal 3:26; 4:1-7; Aef 1:5; Ahib 2:9-17; 1 Yohana 3:1-2**).

B. Gukenera na Gukuria Wendo wa Andu eri—Kiam 2:18-25.

1. Ngai niwe wombire uhoro wa gukomani. Kiambiriria 2 yonanagia Adamu na Hawa ni makenagira uhoro wa gukomaniambee ya kugia ciana ona kana mbere ya kuihia. Kirathi kimwe kia andu gutuika “*mwiri umwe*” (**Kiam 2:24**) ni thiini wa gukomani. Uguo-ri, gukomania ti mehia.ngai arongoreirie undu ucio niundu wa gukenia thiini wa ciumbe ciake. Thiini wa mubango wa Ngai, murutire wira wa mwiri wa mundurume na wa mutual ni hamwe na mwana wa mwiri uria utumaga mundu agii na gikno. Riria miri ino yuarahuruo ngwataniro ya mari “*njaga na mataguchonoka*” nikuri na gikeno kirikiru thiini wa ngwataniro kiumanaga na mundu na uria ungi thiini wa wendo.

2. Uhoro wa kuringithania uria Paulo araruta kuma thiini wa 1 Akor 6:12-20 gatagati ka irio na gukomania kuonanagia gitumi kia Ngai guthondeka mubango wa gukomania niundu wa gukenia na guaka ngwataniro citu cia kihiko. Frederica Mathewes-Green aragia uhoro ucio akauga ati: “Gukomania nikindu kiega kio kiene. Ni uhoro wa guciarana. Kindu giothe kiri muoyo kiri maundu meri magitongoragia: wambere, guturia muturire wakiumbe kiu (thiini wa gucharia irio, giikaro, na ugitiri) na keri, gukinyaniria muturire ucio kuri ruciaro rweru. Ciumbe ciciarana thiini wa njira ngurani, no andu na nyumu mithemba imwe iciarana thiini wa njira ya kuonana kimwiri. .

Nigukuonania ati gitumi kia uhoro wa gukomania ukoruo uri mwega nigetha tuwende, na tuhote guthii na mbere thiini wa guciarana na kurehe ruciaro rueru. No uhoro uringaine na irio: gitumi kiria michamire itu ya irio iiguaga chama wa kindu na ururu wa kiria kingi ni getha turie irio iria cituagariire na njega kuri ithui na gutigana na iria chingituthukia

Michamoo ino yonanagia kindu gia guciaruo naki; ti uhoro wa guthoma. Atuiria maugaga ati mangiongerera chama munini thiini wa mai maria maumaga thiini wa mutumia mwana Atari muciare no amanyue naihenya. Tuthondeketuo kuenda theremende, ni nguiciria uguo nikio gitumi kiria giutumaga aciari aitu atene matindaga magithii rungu rwa mutunda uria wachuhitie matunda manguitua na njira ya huthu.

Uguo noguo kuri na uhoro wa gukomania: ni undu uiguithagia wega uguo ni tuiguaga wega guciarana. No nikuri njira ya ngurani thiini wa andu na nyamu, ona kuri iria cikuhaniiririe nao. Kuri andu uhoro wa gukomania ni mwega thiini wa mahinda mothe. Nyamu iria ingi cionanaga kimwiri thiini wa mahinda ma kwenda guciarana.

Uhoro makiria niati, atuiria meciragia ati no thiini wa andu mutumia anngihota gukinya gathurumundu ka murio. Uhoro ucio nduri na undu wa kuoha nda; na ti undu ukonainie na rugari wa mwiri kana mahinda ma mutumia ona hanini. Wonanagia ta ariguo gitumi kia uhoro wa gukomani, gitumi ni tondu gukomania kwa andu ni makiria ya guciarana. Uhoro ucio no uwone thiini wa irio. Kuringana na uria njui ni ati, nyamu ciriaga kira cienda, ni tondu wa guaka mwiri. No andu mariaga ni tondu wa itumi mitheba maingi. Turiaga keki cia muthenya wa guciaruo, gikombe gia kahua, tukahumbuta ngundi cia ndore tukiona thinema. Turiaga nitondu wa gitumi kia muikarire, kana ni tondu wa gukenia kana tondu wa mutugo. Tutiriaga no tondu wa kuiyaka mwiri tu. Uguo noguo kuri thiini wa gukomania, tutikomanagia niundu wa kugia ciana tu.” (Mathewes-Green 2005: n.p.)¹¹

¹¹Uhoro wa uria andu angii matuaraga atumia kurua thiini wa ruthiomi rwa kingeretha undu ucio witaguo (aka, female genital mutilation—the removal of the clitoris) uhoro ucio ni kuingirira na guthukia mubango wa Ngai iguru ria kira aheanite kuri mundu thiini wa gukomania. Thiini wa undu ucio atumia nimabatii kiririkana ati mubango wao wa uria

3. Uhoro wa ati gukomania guthondeketwo na gitumi kia guaka kihiko ni wonekaga thiini wa ati no andu aiki thiini wa nyamu ciothe ciothe aria magiiaga na uhoro wa kuonana kimwiri uthio kwa uthio kana maroranate. Mathewes-Green aroraga akauga ati, , no tondu wa njira aria maita maingi andu matumagira gukomania nayo, “uhoro wa kuonana kimwiri ni wa mwanya kuri andu gukira uria uri kuri nyamu ciothe, ni uhoro wa kuigia na unyitithania wa mundu na uria ungi. Uhoro wa kunyitana kuu ti thiini wa mwiri tu no ni thiini wa meciria na umundu wotho. Nikuonekaga ati gutmi kia uhoro wa gukomani ni getha kuigie na gwataniro ya thiini ya mundu na uria ungi, thiini wa wendo, wihokeku na guthondeka ngwataniro ya gutura tene na” (Mathewes-Green 2005: n.p.).

4. Gikeno kia ma, thiini wa uritu wa iguru muno wa ciugo, ni kurehe bata thiini wa uria urendwo. Bibiria irehaga uhoro wa gukomania thiini wa uma ite kuhithirira undu. Ngai akirire thiini wa Bibiria ibuku ria **Ruimbo Rwa Sureimani**, ruria ari rugano rua gukenera wendo wa mundu, hamwe na uhoro wa gukomania thiini wa kihiko. Undu uria wa mbere Bibiria ikiraga hinya ni ati uhoro wa gukomania kuo kuene ni kwega na ni gutheru. Uhoro wa kuigua kuenda gukomania thiini wa mundu owothe ni kwa Ngai, na gutiri kindu gia kuigua mundu abatii guchonokera. Ngai ekiraga muhuri wake wa kunyita mbaru iguru gukomania thiini wa kihiko. Gukomania ni kiheo kuma kuri Ngai na nikibatii gukenereruo. Niundu wa uguo, uhoro wa ngwataniro njega ya gukomania ni ya bata muno. Muthuri na mutumia nimabatii kwihariria, na guthoma kuma kuri murunawe, kubundithania, na mundu eke haria hari hake nigetha arahure uria ungi na atume agie na kuiganira ota uria kuahoteka. Ngai hihi ndangiongereire ibuku ria **Ruimbo Rwa Sureimani** nigetha tuthomage angikoruo gukomania kuri undu wa guchonokagiruo ni andu aria mahikanitie.

5. Ngwataniro cia gukomania ni cirri ugwataniri na ni chiri itumi nyingi:

- a. *Ni njira ya guchokia ngatho*, thiini wa njira iria andu mangichokaniria ngatho nitondu wa gukoruo ho kwa oro umwe wao;
- b. *Ni ruthiomi rwa kirigiriro*, thiini wa undu uria andu mangihota kuonania ati mundu ni wa bata na niarakeneruo na ati nomende gutura hamwe matuku mothe;
- c. *Ni njira ya guchokaniriria*, thiini wa undu uyu bara ni ihoragiro na ikaninwo;
- d. *Ni yo njira iria njega muno ya guichokaniriria thiini wa uthuri waku kana utumia waku;*
- e. *Ni njira njega ya kunyitana mbaru iguru ria umundu wa murunaguo;*
- f. *Ni njira iria uhoro wa gutura, kuhonio na gukura cihotaga guikirwo hinya;*
- g. *Ni njira ya gukira hinya ngwataniro ya gutura.* (Dominian 1982: 96)

6. Undu mwega guguteithia kumenya na gukenera uhoro wa gukomania thiini wa muonere wa Ngai: Rora, Ed Wheat na Gaye Wheat, *Warongoreirio Niundu wa Mwago:Njira na Uiyuririru wa Gukomania Thiini wa Kihiko kia Akristiano*, 3rd ed. (Grand Rapids, Mich.: Revell, 1997).

III. Murutire Wira wa Itumi cia Kibibiria Iguru rigii Gukomania—1 Akor 7:1-5.

A. Gukomania kwega thiini wa kihiko kugitagira mururo na waganu.

¹*Riu iguru ria maundu maria mwanyandikiire, niwega mundurume kuaga kuhutia munduwanja.* ²*No ni tondu wa waganu, omuthuri niarekuo agie na mutumia wake kiumbe” (7:1-2).*

1. Thiini wa 7:1 Paulo arauga ati uhoro wa gutuika mundu ari wiki tiuhuru na ni undu mwega. Uguo noguo araria thiini wa **7:7-8, 26**, na **40**. No riri, agathii na mbere na agekira hinya ati aria mari oiki no muhaka merigiririe kumana na maundu ma gukomania, na mature mari atheru (“*ni wega ati muthuri ndakahutie mundu wa nja*”).

2. Thiini wa 7:2 Paulo amenyaga ati waganu wotho na magerio mothe, uhoro wa arume kwa arume na mangi maingi mari thiini wa akristiano. Kuoguo, “*nitondu wa waganu,*” muhiano., nigetha kuhotithia andu aria mathikanitie gutharia na aria mahikanitie kuhura umaraya, arume na atumia nimabatii mahikanie na magie namukomanirie mwega na wagitiyo muturire-ini. Kiugo “*kugia*” thiini wa **7:2** ni uhoro wa gukomaniakwa muthuri na mutumia wake. Uhoro wa gukomania mwega wa muthuri na mutumia wake utumaga maitho mao matikarore kundu kungi ni tondu nimahunitio wega. .

3. Niundu wa gitumi giki, gitumi kimwe kia kihiko ni kueheria waganu. Onagutuika undu ucio no woneke uri muhuthu na wa kuhuthia kihiko, ni gitumi kiega angikoruo mibango ya gikristo no irumiriruo na ithingatwo. Ha uhoro wa ma ni ati Paulo araruta uhoro ucio ringi thiini wa **7:8-9**.

4. 7:2 ni ibundithitie muonere mahinda meri ona guatuika ti muonere wa kuoneka wega:

mombitwo ni Ngai, thiini wa guteithia na gukenia muthuri, ariguo utungata wa mbere na wa bata. Arume nimabatii kuonia atumia ao aria aruu wendo. Mabatarite kuonio wendo, makiria thiini wa gitanda, na undu wa ciugo cia wendo, kumiririo, na gutumira mahinda mabata akimuhutia, kumuthathaya, kumuhabata, na kumuhutia na wendo.

a. *Muthuri umwe mutumia umwe, na ti muthuri umwe atumia aingi.* Paulo arauga, *muthuri oro wothe* abatii kugia na *mutumia wake* mwene na *mutumia oro wothe* agie na *muthuri wake kiumbe*". Menya ati watho uyu wa Paulo ni: (1) *umwe* (mihiano., ni mutumia umwe kana muthuri umwe marario uhoro wake); na (2) *Ugayani* (gutiri mundu wina rutha kugia na aruna eri).

b. *Uhoro wa kuigania thiini gukomania kumanaga na mundu ucio ungi.* Uhoro wa kurigiriria gukomania mbere ya kihiko na kigia na andu aingi, ni umndu kugia na muthuri kana mutumia kugia na muthuri wake. Aria mahikite kana makahikania matibatii kuiririria muthuri kana mutumia wa mundu ungi. Uhoro uyu ni thiini wa mutumia kuiganiria na gukinyaniria muthuriwe na muthuri nake taguo. Thiini wa kuga ciugo ici Paulo arauga ati andu aya mabatii gukoruo nio indo cia wendo cia kuiriraniria. Na thiini wa guika uguo, kurehaga uhoro wa utumia thiini wa ngwataniro na muthuriwe. Thiini wa muturire wa Aroma, mutumia onaguo ta ngombo. Tiga uhoro wa kugia ciana na mutumia wake, muthuri muthuri niathiaga hekaru-ini ya ngai cia Aphrodite niundu wa gukomania. Paulo aragiria undu ucio na akauga ati tubatii kuigua na kuihunja meririria maitu thiini wa aruna aitu ene.

B. Aria mahikanitie nimari na wira wa kuonana kimwira wakuhingania.

"Nake muthuri nahingagirie mutumia wake mabataro make, nake mutumia otaguo kuri muthuri" (7:3).

1. Uhoro wa gukomania ti wa kuiguithania gikeno thiini wa kihiko tu no ni wira wa kihiko. Muthuri ari na thiri wa mutumia wake. Haha kiugo *wira* ni uhoro wa mutumia kama muthuri kuhingiria uria ungi uhoro wa mwiri. Ota uria thiini wa 7:2 wira ni uiganaine na kugayana wira (ciugo cihianaine thiini wa gichigo giki na ningi thiini wa ciugo *nainyui ni undu wa gutuma undu ucio weretheke*)
2. Uhoro wa kumenya mawira ma hamwe megii muthuri na mutumia guchemania na mabataro ma mundu na uria ungi wa gukomania kurabatara kuona ngurani cia miendere wa mutumia na muendere wa muthuri thiini wa kuonana kimwiri iria cingikoruo kuo.

a. *Muthuri abataire kuirutira we mwene, ota uria Kristo endire kanitha (Aef 5:25).* Kuirutira kwa mutheba ucio ni hamwe na kuhingiria mutumia mabataro make ma mwiri. Uguo ni makiria ya guika undu ucio tu. Thiini wa mutumia uhoro wa kuigania thiini wa kuonana kimwiri ni thiini wa meciria makiria kuri uria muthuri akoraguo. Kuoguo, muthuri abatii kugia na kahinda na mutumia wake. Abatii kumuthikiriria. Abatii kumugitira. Muturire wa kuonana kimwiri wa mutumia wohanitio na meciria make na mabataro make no muhaka athubukiruo na kumenyereruo mbere ya aiguite kuiganira thiini wa gukomania. Ningi mutumia onekaga ta oyaga kahinda kanene kuarahuka kuri arume. Kuoguo, muthuri arabatara kugia na mahinda ma guthaka mbere na kumuhabata na guthaka. Uhoro wa gukomania ota uria Paulo auroraga ni uhoro wa kiheana, na ti kuoya.

b. *Uguo no taguo, mutumia abatie kuinyihiria muthuriwe ta ari Mwathani (rora Aef 5:22).* Winyihia ucio ni hamwe na kuhingia mabataro ma muonana kimwiri. Ni getha eke uguo no muhaka agie na undu wa kuihariria meciria ini, abange mahinda meke thiini wa munthenya wa mawira maingi na atigie mahinda make makuhingia bata wa muthuri wake na ciana. Arume nimari wiririria muingi thiini wa wendi wa kuonana ki mwiri gukira atumia thiini wa meciria mao. Atumia mabatii gukenera undu ucio thiini wa arume. Arume aingi mangiaga kuhingirio mabataro mao mathiaga guetha gua kuhingirio, na magatuika andu matari muerekeria riria maundu macio maga kuhingio. Uhoro ucio no utume maiguo mari arakaru muno

3. Uhoro wa gukomania ti undu wa guikania tu na niwakuingiruo riria mundu aigu akienda, no ni kuri uhoro wa mitugo ya kiroho na mawatho. Wihokeku thiini wa kihiko unghotu rira atumia na athuri mamenya ati kihiko ni undu wa thiri wa mutumia kuri mundurume na mundurume kuri mutumia. Guita uhiki kadarathi no kuoneke ta gutari uhoro wa wendo munono uguo niguo mandiko mawonaga. Gukomania ni wira, na ni wira wa gikristo ta uria ari wira wa guthoma Biblia na kuhoya na githii kanitha, kana kuhunjia. Kuremwo ni kuriha thiri wa gukomania kuri aruna aitu ni mehia..
4. Kuaga wihokeku ni kwa mihianire maingi. Kuri muhianire wa kuaga kuagana uria wagaga gitiyo iguru ria kihiko. Wendo thiini wa ukristiano n iota uria uri thiini wa meciria kana wa wendi no taguo kuri thiini wao. Thiini wa muruna umwe kugaruruka, nake uria ungi akarituhia maundu. Kuaga kurorana iguru ria mabataro ma gukomania, kurehaga ngayukano nenegatagati ka muthuri na mutumia. Athuri na atumia aria matamenyaga ati guchemania na mabataro ma kimwiri ma murunawe ni wira wa kimuturire na watho, ni ehia thiini wa mutheba uyu wa kuaga wihokeku na hatari waganu .
5. Uhoro wa gukomania ni unyitithanitio na mithiire itu ya kiroho na Mwathani Yesu Kristo. Muturire wa muthuri na mutumia wa kiroho niunyitithanitio na gikeno thiini wa muturire wa kuonana kimwiri.

Wendo mukinyaniru thiini wa gikeno ni urehaga gikeno thiini wa kihiko, ha uhoro wa ma, uhoro wa ngwataniro guitu ni mbicha ya mgwataniro wa wendo thiini wa Kristo.

C. Aria mahikanitie (mahikite) nimari na kihoto kiigananine iguru rigii kuonana kimwiri.

“Mutumia ndari na watho iguru ria mwiri wake, no muthuri miwe uri naguo; nake muthuri ndangihota kuiyathira mwiri wake, no mutumia niwe uri na kihoto kiu” (7:4).

1. Bere ya kihiko, mundu akoraguo na kihoto kia uria mwiri wake ugutumirwo iguru ria gukomani. Mundu abataire atiye mwiri ta ari yo hekaru ya Ngai na kuuiga uri mutherunkuma na uhoro wa gukomania. No thutha wa mahinda maria mundu auga thiini wa kihiko “ii ni ndetikira” mwiri utuikaga wa mundu ucio ungi wamuhikia/ahikira. Kuma mahinda mau mundu atigagauhoro wa ihoto ciake iguru ria mwiri wake, na agacineana kuri murunawe thiini wa kihiko.
2. Ota uria thiini wa 7:2 na 7:3, uhoti uria uheanitwo kuri mwiri wa mundu uria ungi ni wa kugayanuo, na uiganaine, na wa andu eri. Uhoro ucio ni kurumanirira na uhoro wa ati eri matuike “mwiri umwe” (**Kiam 2:24**), na eri mari thiini wakuinyihaniria thiini wa witigiri Ngai” (**Aef 5:21**).
3. 7:4 ndiugite ati aruna nimari na kihoto gia guitia na hinya ihoto ciao, no riri kuiyaura ihoto ciao nigetha mahingie ihoto cia aria angi. Uyu ni watho wa kiroho wa muturire—kuirega gutumaga mundu agie na muturire. Undu uria tu unghota kuhingirio mabataro maku ni thiini wa kuhingia mabataro ma mundu ungi. Na thiini wa kuirutira thiini wa gukenara murunaguo na kumuhe gikeno ota uria wahota, no ugie na gikeno giaku. Uguo ti kuga muri ngmbo mundu nauria ungi, mundu akibatara undu wake na kihoto giake. No riri, uhoti wa gutuma murunaguo agie na uiyuriruru uri thiini waku na thiini wa guika uguo mabataro maku no machemanio namo. Kugia na meciria ta maya kurakubatarata kugia na wendo wa mutheba wa mundu mugima. Meciria ma mwana thiini wa wendo ni kuamukira, no ma mundu mugima ni kuheana. Kuri na ihoko nyingi cia wana thiini wa matuku maya riria andu agima metuaga ta ciana. Bata wao thiini wa kihiko ni kiria marona kuma kuri kihiko, no mationaga kihiko ta ari njira ya kuigithia muthithu thiini wa mundu uria mendete. No riri, ngurani ya kuamukira na kuheana ni ngurani nene muno gatagati-ini ka wendo na thuthi cia mwiri. Wendo wa gikristo maita mothe ubataraga kurora kiguni kia mundu uria ungi, na ti uhoro wa kuihunira guo mwene tu
4. Kuri na mahinda gutangihotekeka kuhingiria murunaguo mabataro make ma mwiri. Riria murunaguo ari muruaru, kana mwiri nduri na hinya, kana nimunogu muno, kana niarahoya thini wa kwihinga, itumi ichi no citume kuage kuhoteka. No riri, ungiaga kuhingiria murunaguo bata wake wa mwiri Mwambiririo wa kiumia ni tondu niurario ni igege, wakeri ni tondu niuraturuo ni mugongo, Gatatu ni tondu wa guturuo ni igege, na wagatano ni tondu wa guturuo ni kiara, ucio ni thina ungi; na ukuoneka ta ari wa kiroho, uria wagiriiruo gukinyirio Ngai. .
5. Uhoro wa kugua gwa ihiko nyingi no woneke thiini wa nyumba ya natiini ya gitanda-ini. Gitumi ni tondu Yesu ti Mwathani thiini wa nyumba ya toro. Ndigano yukaga riria tuabatara kuheo muno gukira kuheana. Tubatii kumenya ati Ngai atumbire turi na uhoti wa gucemanina na mabataro ma mundu uria ungi thiini wa kuonana kimwiri. Nikio gitumi kia kuaga wendi na uhoro wa uhehu thiini wa kihiko urehaga uhoro wa meciria na gukagia na mwanya. Ngai niatuhete uhoti wa kuheana kiheyo na kuiyukia mundu uria ungi, na gikeno gia guika uguo nikio githondekaga mwago wa wendo wa gukomania thiini wa kihiko.

D. Nadu aria amhikanitie matibatie kuimana uhoro wa gukomania.

“Tigai kuimanaga, tiga riria muiguithaniirie thiini wa kahinda ga kuhoya muchoke muchokanirire nigetha Shaitani ndakamugeria ni tondu wa kuaga kuirigirira” (7:5).

1. Maundu maya meri “kuimana” na “guchokanirira” thini wa muraini uyu mararia uhoro wa gukomania. Kiugo “kuimana” kiugite “kuiya” kana “kuhenia”. Akristiano matiri na rutha rua kuimana uhoro wa gukomania na kuhinganiria gikeno kiu. Angikoruo ihoto cia gukomania ni ciaga, mukristiano niaratunya murunawe kiria kimwigii thiini wa ihoto ciake.
2. Muthuri na mutumia no marikanire kugia na kahinda ga kuaga gukomania ni tondu wa itumi cia kiroho—kuingira thiini wa mahoya kuri Ngai. Kiugo “kuiruta” kiugaga gukenara na kuaga gukoruo thiini wa wira na makenere thiini wa kuineana. Uhoro wa kuaga gukomania gukoraguo nigetha andu meheane thiini wa gikeno kia mahoya na kuihinga, matari na guthumburuo. No riri uhoro wa kuihinga gukomania kuringana na Paulo ni kuabata angikoruo tu: a. ni kuri na kuiguithaniria; b. tigua gutura no ni gwa kahinda kanini; na c. niundu wa gitumi gia kiroho.
3. Mihari uyu wonanagia gitumi kiria maita maingikireha thini thiini wa kihiko—uhoro wa mwena umwe kurega kuheana kiheyo kia gikeno kuri uria undu. Kungikinya ati nimwetikiraniria iguru ria kwihinga gukomania gua kahinda kanini, mutikae gutuarithia mahinda muno nigetha Shaitani ndakae

kuona kamweke, na magerio marahauke, na kugie na kuaga kuiguithania kana kugie na waganu
4. Gachunji gaka ningi nigatuiraga nuu uri na hinya thiini wa uhoro wa kugayukana kwa ihiko nyingi—
Shaitani we mwene. Shaitani ehariirie guthukia akristo na ihiko cia akristiano. Nikio gitumi tureruo
thiini wa mandiko ati tuihuge ngungo cia uria muru (rora, **Aef 6:11**). Menya ati Shaitani atumagira
uhoro wa *kuimana mundu na murunawe* ari yo njira ya kugeria andu kurakara, kwaga kuiguithania, na
kuaga wihokeku. Ni tondu wa uguo, Paulo akamenya ati to kuaga wihokeku thiini wa gukomania uri na
mwikire wa kiroho no ona uhoro wa gukomania kwegu ni uri uhoro wa kiroho..

10. URERI WA KIBIBIRIA

I. Mucii Niguo Chukuru wa Mbere Wa Guthondeka Muturire.

Ngai amurire mucii thiini wa mugunda wa Edeni. Mucii wa uma wa gikristiano niguo ichokio kuri
mauru maria marikuo thiini wa muturire uria uthukite.

II. Mihinga ya kugia na mucii wa ki Bibiria.

A. Kurumirira muonere wa uti/umundukana kurega kurumiriramuonere wa ukristiano.

1. Muonere wa ukristiano ugaga ati kuma oro kiambiria Ngai ombire andu mature thiini wa ngwataniro.
2. Ngai niwe wathondekire ngwataniro ya kihiko, na mucii, uhoro wa gukoma na ona mawira ma kimucii.
3. Murugamo na muonere uteri wa kibibiria niuthukagia maundu maya ma ngwataniro na mawira.

B. Meciria thiini wa “wendo wa iguru-iguru”

1. Gukoruo na wendo wa iguru-iguru kuri mwendwa waku ni undu wa bata na wa magegania.
2. No rir, riria muthuri na mutumia mechiria mari oiki iguru wa wendo wa mthemba uyu, muonere ucio uthukagia wendo wa kugayana na uhoro wa ngwataniro ya gutura tene na tene.
 - a. Uhoro wa muonere uteri muega wa kihiko wambaragia maundu maria makuona na maitho ma andu aya magatuika ati nimo muthingi wa ngwataniro yao guthii na mbere.
 - b. Mawira maria makurutuo hamwe na mabata maria mabataranagia thiini wa kihiko gia gutura ti thiini wa “wendo wa iguru-iguru”.
 - c. *Kuoguo, riria wendo wa iguru-iguru wahoha, uhoro wa ndigano na kueheranira ukaga ni tondu wa:*
 - (1) Uru wa meciria;
 - (2) Ngurani itangucikererika;
 - (3) Kuaga kuingirana; na
 - (4) Itumi ingi.
3. Mahinda maingi thiini wa thinema iria cia gukenania cionanagia uhoro wa ndigano kana gutharia ta aria muhiano wa wiathi. Ndigano ni nyingi muno thiini wa mabururi wa ruguru na ni irongerereka muno thiini wa mabururi maria mangi.

C. Meciria ma gukenia wemwene (Colson and Pearcey 1999: 322).

1. Meciria maya maugaga ati gikeno kia mundu kiumbe ni kio kiabata muno na kiambere—maundu macio mangi, kana ni iguru ria murunaguo kana ciana mokaga mari ma keru.
2. Meciria maya nimatumite atumia aingi na athuri aingi mone micii ta ari murigo.
3. Thiini wa muonere uyu wa thi athuri na atumia hamwe monaga ati mawira mao thiini wa ngwataniro ta uria unduire wao uhana nimo magiragia makinyanire haria mabatii thiini wa uhoti wao wothe.

D. Meciria ma kuiganana thiini wa mucii.

1. Kuringana na Bibiria andu othe thiini wa mucii kana nyumba imwe ni maiganaine thiini wa maroho mao.
 - a. Ngi niahete muthuri kana ithe wa ciana gutuika kiongo kia mucii (**Aef 5:22-23**).
 - b. Mutumia na ciana mabatii kuinyihiria muthuri (**Aef 5:22-23**).
 - c. Ngurani thiini wa mawira matirehaga ngurani thiini wa maroho.
2. Athuri na atumia angi maigaga mari na uhoro wa “kuiganana” kana hihii “mirongo itano kwa mirongo itano” thiini wa ngwataniro.
 - a. *Thiini wa nyumba ya muiciririe wa “kuiganana” undu othe thiini wa nyumba iyo makoraguo mataiganiire na kuaga gikeno thiini wa mawira mao.*

- (1) Muthuri na ithe wa ciana ndari na uma wa wira wa utongoria uria akuoya, na akagia na guoya wa kuaga guika uguo.
- (2) Mutmia na nowwe nyina wa ciana onake ndari na ma, wa angikoruo uguo kugite kuinnyihiria muthuri na kana hihi ni gukoruo ari rungu rua wathani wa muthuri wake.
- 3) Ciana cigikura thiini wa riera riri matikoraguo na mundu wa kumahe mawatho na matiri muhiano wa kurumirirwo.

b. *Mwako ta uyu nduri murugamo gitumi ni tondu gutiri hindi kungikoruo na mwathanire maita meri na andu eri thiini wa wathani—thiini wa mahinda ka ngui, umwe no muhaka enyihie.*

E. Guiciria nyumba citu ta “inyuiro cia maguta.”

1. Nyumba ithondeketuo thiini wa njira ya kugia na kahinda ga guchemania na kugayana na aria angi a nyumba.
2. No rir, andu angi makoraguo na muonere wa mucii ta ari ohandu ha guka na kuria na guthii (kuihuria) na gukoma, handu ha guiciria mucii ta hari handu haria wendo, gukoruo uri wakuo, na uhoro wa ukinyaniria utongagia mundu nauria ungi thiini wa muturire ta nyumba.
3. Riria mucii andu meciria ati undu wa bata muno waguo ni gukoma, kuria na kuihumba, gitumi kia Bibiria iguru ria mucii gitingihingio.

III. Mithemba Ina Ya Uteri (Smalley 1984: 49).

A. Uteri wa Kuhinyiriria.

1. Aya ni aciari makoraguo na ithimi cia iguru muno na merigirira megii ciana ciao.
 - a. Undu uyu no ukoruo uri mwega, no aciari aingi matiheaga ciana ciao hinya wina urugari.
 - b. Thiini wa kuongera ni ati, maheaga ciana ciao uhoro wa kumerethra munini muno iguru rikonii mawatho mao maruru.
2. Thiini wa maundu maingi monekete, aciari aya monekaga makigia na ciana iria cirri na mitugo itari miagiriru—unyitia wa mawatho no une roho wa mwana.
3. Maundu ma mawatho namikire ya aciari aria a kuhinyiriria no makoruo mari:
 - a. “Ndurabataru kumenya gutumi, we ika uria ndauga.”
 - b. “Ni maita maigana nguirite undu ucio utige, ingira thiini kan riu niukumenya.”
4. Mitugo ya ciana cia aciari aria akuhinyiriria no cikoruo ciri:
 - a. Matiri mitugo miega.
 - b. Aregenyuki, na aremi.
 - c. Kuenda ciana iria ingi iria ciremagera aciari acio na mari mitugo miuru thiini wa itura.

B. Aciari aria matiganageria.

1. Aciari aya monekaga matari na wendo na urumbuiya wa ciana ciao.
2. Monanageria undu wa kuaga kumenyerera na kurumbuiya ciana ciao na uhooro wa kuaga kugimara.
 - a. Mahinda mangi, matengerageria ciana riria maikio kana marakara.
 - b. Matiendaga ngwataniro ya ciana na makaga kuhe ciana ciao undu uria wa bata muni thiini wa muturire—gukinyirika kimecira.
3. Kuri na itumi inya iria ciratuma ciana citiganirio thiini wa thi umuthi(Gangel 1972:11):
 - a. Uhoro wa ndigano kuneneha.
 - b. Kuongereka kwa aciari thiini wa uruti wa mawira.
 - c. Kuona makiria TV na wongerereku thiini wa gutumia komputa (muno thiini wa mabururi ma ruguru).
 - d. Uhoro wa wongerereku thiini wa guthama.

C. Aciari agutikiria.

1. Aciari a gutikiria, monekaga mari na rugari, mekiranaga hinya, no matihotaga guikira mawatho ma kurigiriria ciana ciao.
 - a. Thiini wa undu uyu ciana nicionaga ta ari ihinda riega ria guika uria mekwenda ka maundu mao.
 - b. Ciana nicigiaga na undu wa kuigua ciendetuo angikoruo aciari no magie na undu wa kuaria na githimi na kugia na mihaka na kumahe muoroto wa mitugo miega.
2. Aciari a gutikiria no makoruo mari aheani muno, akuigua muno na mari na uhoro wa kuhoreria kuri ciana ciao.

- a. Aciari acio magiaga na uhoro wa ati “ciana ni ciana na igutura cirri ciana.”
 - b. Na nimaheaga ciana kanya ga kuonania meciria mao na mathugunda.
 - c. Mahinda maingi maugaga ati o ni arata ega kiri ciana ciao gukira gutuika aciari.
3. Mathugunda thiini wa muciyari uyu no moneke mari makuiriririo, no ni tondu wa undu wa wana wa ciana, na mitugo ya wendi, na mehia ma nduire, ciana cibataraga gutongorio:
- a. Ciana cirereiruo thiini wa riera riri no magie na uhoro wa ati o nio marugamiriire
 - b. Handu ha kurehe ugitiri no urehe guoya na kuaga ugitiri.
 - c. Ciana nochithome ati ni tondu gutiri na watho murumu, no cihote kueheria maundu na kumatuara uria mekwenda.
 - d. Uhoro wa guitikiranania ungituaruo kuraya muno, no urehe mitugo itari miega.

D. Aciari a Wendo na Arumu.

1. Aciari a wendo na arumu monanagia watho wa ki bibiria iguru ria ureri.
 - a. Aciari a wendo na arumu monekaga kugia na kuiganania uhoro wa kuhinyiriria na guitikiria.
 - b. Mahinda mothe marumagirira mawatho maria manene thiini wa Mandiko—kuenda mundu uria ungi.
2. Aciari a wendo na arumu ni mari maita maingi mawatho, na mihaka na ithimi kuri ciana ciao.
 - a. Ni magiaga na kahinda ga guthomithia ciana ciao kunyita na kumenya mihaka yao.
 - b. Maheanaga mukana ukuiguika iguru ria maumirira ma kuna mirugamo yao.
 - c. Maheanaga hinya na guteithania kugerera thiini wa maundu ma kinyitithia mitugo thiini wa wendo akoruo nikuoneka kuagiriire.
3. Maumirira ma aciari a muthemba ucio no monanie maundu maya thini wa ciana ciao:
 - a. Ciana nicirionanagia gitiyo.
 - b. Ciana nichiguaga chiganiire riria ciamenya kuinyitia.
 - c. Ni kuri na igitiri munene na roho wa ciana ukahingika na ti kuhingika.
 - d. Ngwataniro ya muaranirie agutura iri njega na aciari ao.

IV. Uhoro wa Kunyitithia Mitugo.

A. Nikuri na muhari mucheke gatagati ka kunanga wendi wa mwana mung’ahitia na kunanga roho wa mwana.

1. Kuaga kumenya ngurani ya maundu macio meri kurehaga “roho mihinganu” (Smalley 1984: 19).
2. Gitumi kiria kinene gia kuaga urumwe thiini wa micii no gikoruo kiri roho muhinganu.
3. Aciari aria mageragia kuna wendi wa ciana ciao marikagiriria na kunanga roho wa ciana ciao

B. Aciari ni mabataire kuheana mitugo wega thiini wa kugeria kunanga mitugo ya wiyendi thiini waciana ciao.

1. Aciari no muhaka marute ciana ciao mitugo, uhoro uria uri wa ati kuiga mihaka na kumimenyithia wega iguru ria mucii wao.
2. Kunyitithia mitugo mahinda mothe kubatii guikuo thiini wa wendo, na ti thiini wa marakara na abataire gukoruo wina githimi kia miaka ya mwana, na mawira make, namuhianire na unene wa mahitia. (Rora, **Thimo 19:18; 22:15; 23:13-14; 29:15; Ahib 12:5-11**).

C. Muonere mukinyaniru wa kunyitithia mitugo.

1. Watho umwe werethaga mitugo thiini wa njira ino: “thiini wa uhoro wa ureri wa cian, kunyitithia mitugo ni *kubundithio* mwana thiini wa meciria na mitugo kumuhotithia atuike, mundu wa kuinyitia we mwene na mundu wa kuihokuo thiini wa muturire wa andu. Undu uyu ubataraga kii? Uhoro wa kunyitithia mitugo ni hamwe nakubundithia kugerera undu owothe wigii ukinyaniria. Kumuonereria na undu wa muhiano kana ngerekano, na miario, kumueretha, kumuandikira, kumuariria na njira ya kumuihoya, kumuthomithia, na kumuthondekera njira ya guthoma nakuiruta maundu. Maundu maya ni maingi biu.

Ii, uhoro wa kuherithia wi hamwe na maundu macio, no ni umwe wa njira nyingi na niguu wa umithio muru na uteri mwege.” (Campbell 1977: 87)

2. Kunyitithia mitugo nigutarainie na wendo. As Campbell augaga: “ni getha ugie na mwana uri na mitugo miega . . . *Gutuma mwana aigue ari mwende ni kio kindu kiria kia mbere na gia bata thiini wa kumunyitithia mitugo miega. . . . Kunyitithia mitugo ni kuhuthu riria mwana ombere amenya ati ni mwende na wendo wa ma.* Gutumi ni tondu no ende kuimenyithania na aciari, na anghota guika uguo

oriria angihota kuigua ari mwendeku na agetikirika. Ningi niahotaga kuiyukia aciari na utongoria wao Atari na nguchanio kanauremi.

Angikoro mwana ndaragua endetuo na njira ya mana agetikirika, uguo, niakoraguo na uritu muingi muno wa kuhota kuingirana na aciari ake na ithimi ciao.” (Ibid.: 86-88, *emph. in orig.*)

3. Ha uhoro wa “ruthanju” uria waritio thiini wa tucunji tutu, aciari mabatie kuririkana ati: “Ruthanju rwa muriithi ruria ruraririo uhoro waruo thiini wa Mandiko ruatumagiruo maita maria maingi kuonereria no ti kuhura ng’ond. Muriithi atongoragia ng’ond. Muriithi atongoragia ng’ond na guchigata, muno tugondu, na njira huthu ya kinyita ruthanju na kuruiga ruhinge njira iria atarenda ng’ond igere, na thiini wa uhoreri gucinereria njira iria arenda igere. Koruo ruthanju ruari okiambirira ruri rua kuhura, nii nongie na kahinda karitu muno na Thaburi 23 “ruthanju ruaku na muthigi waku ni chihoreragia”. (v. 4, KJV).” (Ibid.: 93)

D. Thiini wa kunyitithia ciana mitugo aciari matibatii:

1. Gutindikiriria ciana ciao kurakara. “*mutikathingate ciana cianyu thiini wa marakara, no mumarere thiini wa mataro ma Mwathani*” (Aef 6:4).
2. Gutumira ciugo njiru. “*Mutikagie na undu wa kureka ciugo njuru ciume kanu kanyu, no iria tu ciaguakana*” (Aef 4:29).
3. Murumaniririe uhoro wa kunyitithia mitugo. “*Mundu wa kuiga ruthanju thi, ni kumena mwana wake, no uria umwendete ni mwirutaniria*” (Thimo 13:24).
4. Gutuma maigue matakubatarania. “*Mabundithie atumia anini kuenda athuri ao na ciana ciao*” (Tit 2:4).

V. Ichunji Cia Mandiko ma Bata.

Mandiko maria manene thiini wa Kirirkaniro Kiria Kieru iguru ria ureri ni Aef 6:1-4 na Akol 3:20-21.

A. Uhoro wa Ki-Bibiria iguru ria ciana na ureri.

1. Kiugo kia Ngai kiugagag wega ati ciana ni kirathimo kuma kuri Ngai (Thaburis 127: 3-5).
2. Riria Ngai etire Ahibirania matuике andu ake athure, wira wao wari gukinyaniria uhoro wa ma wa Ngai na kuakinyiria ciana ciao (Gucokerithia mathani 6:7).
3. Aciari mabatarituo ni kuria iguru ria maundu ma Ngai mahinda mothe nigetha ugi na wendo utuике njira ya muturire thiini wa mucii. (Gucokerithia mathani 6:7-9).
4. Ibuku ria Thimo riyyuire uma wa gutongoria aciari iguru ria kubundithia ciana ciao (rora, kwa muhiano, Thimo 1:8; 13:1; 15:5, 20; 17:25; 19:13; 20:20; 22:6; 23:22, 24).

B. Aef 6:1-4—¹“*Ciana athikagirai aciari anyu thiini wa Mwathani, ni tondu niko kihoto.* ²“*tia thoguo na nyukua,*’ tondu nirio riathani ria mbere riri na kuraniro: ³“*nigetha maundu maku magacire na ature matuku maingi guku thi.*” ⁴Nainyui Maithe, *mutikae kurakaria ciana cianyu, no mumarere thiini wa kumabundithia thiini wa Mwathani.*” (NKJV)

1. Mubangire wa Aefeso 6:1-4.
 - a. **6:1-3** irarora iguru ria wathiki wa ciana.
 - b. **6:4** irarora iguru ria mawira ma aciari.
2. Uthathauri wa Aefeso 6:1-3.
 - a. “*Ciana athikagirai aciari anyu.*”
 - (1) “*Ciana*” (*techna*) hatairi uhoro wa kugueta tu ciana nini no ni uhoro wa ciana ciothe kana ruciaro.
 - (2) Ciana cia arume na airitu aria mari rungu rua nyumba ya aciari ao.
 - (A) “*Athika*” (*hupakouo*) uguo nit a kuga “*kuigua uri rungu rwa.*”
 - (B) “*Athika*” nikuga ati ciana cibatii guthikiriria na muthikiririe wa kunyita na guika uria ciaigua.
 - (3) Kuoguo, ciana cibatii kwiiga rungu rwa ciugo cia aciari ao.
 - b. “*Thiini wa Mwathani.*”
 - (1) Undu uronania uhoro wa gukenia Mwathani niundu wa guathikira aciari
 - (2) Ciana ciarabatara guathikira aciari kuonania wathiki wao kuri Mwathani
 - (3) Uhoro uyu niuroneke uri mutheru ati “*thiini wa Mwathani*” kuraria uhoro wa “*gutia*” na oro undu umwe na “*guathika*”
 - (4) Aciari ni aramati a Ngai—thiini wa ati, marugamaga mwanya-ini gatagati ka Ngai na ciana.

(5) Undu uria tu utangihoteka iguru ria ciana guathikira aciari ao ni riria cieruo ciake maundu ma guthahia Mandiko.

c. “*Ni tondu giki nikio kihoto.*”

(1) Undu uyu niguu gitumi kia mbere gia ciana guathikira aciari.

(2) “Uthingu”nduringanaga na uturia wa meciria, itiyo cia umundu, kana mawitikio, no uringanaga na murugamo wa Ngai na matua make we mwene.

(3) “*Kihoto*” (*dikaion*) ni kiugo kiaragia iguru ria undu uria mwagaiririru—muhinao., uria ubatii gukoruo.

d. “*Tia thoguo na nyukua.*”

(1) Undu uyu uraria iguru ria meciria thiini wa wathiki wa ciana kuri aciari ao.

(2) Kiugo kiria kirugamiriire “*gutiya*” (*tima*) kiugaga uhoro wa “kuonera kiene .”

(3) thiini wa mutumirire na na kihumo gia kiugo uria gitumirituo ta kiugo gia wutigiri thiini wa gitiyo, goro thiini wa bata na gitiyo kio kiene.

(4) Riria Ngai arutire mawatho make mandikituo thiini wa mawatho ikumi, mwena wa mbere wari iguru rigii ngwataniro cia andu kwari. “Tiya thoguo na nyukua, nigetha matuko maku maingihio thiini wa bururi ucio Mwathani Ngai wanyu aramuhe”

(Thama 20:12).

(A) Ucio niguu watho uria Paulo achokerete thiini wa riandiko riri riake.

(B) Norio riki thiini wa mawatho ikumi rihutagia mucii biu.

(5) Watho uyu wa wathiki uringanaga na gitiyo riria warumiriruo, nimuiganu kurehe ngwataniro ya ma kuri ciana na aciari.

(A) Gitiyo kuri aciari kubatarite guikuo thiini wa wendo na kuirutira—uhoro ucio no ukuroo hamwe kumateithia na mbecha mahinda ma ukuru wao.

(B) Ciana nicibatie kubundithio gutiya aciari acio—uhoro ucio ndukaga oro uguo tu kuri ciana iria iciarituo thiini wa mehia.

e. “*Nigetha maundu maku mathii wega na muture matuku maingi guku thii,*”

(1) Gachigo kau karoneka gakiuga ati hihi ciana igutura nigetha kuoneke ati wathiki ucio ni kuri wega wao.

(2) Thiini wa uhoro wa gutikirirka, watho wa gutiya aciari aku niguu watho uria munene thiini wa ihoto ciothe cia ngwataniro cia kimuturire.

(A) Mundu uria ukuraga ari na meciria ma gitiyo niagiaga muthingi wa gitiya wathani na atongoria aria angi na ihoto cia andu aria angi.

(B) No kuhoteke uhoro ucio werethagira gichunji thiini wa **Aefe 6:2**, “*triri nirio riathani ria mbere riri na kiraniro.*”

3. Uthathauri wa Aef 6:4.

a. *Muakire*—Watho wa mukana (“*Maithe, mutikai kurakaria ciana cianyu*”), ubuatituo ni watho wa guikira hinya (“*no mumarere thiini wa kumabundithia na morutani ma Mwathani*”).

b. *Uhoru wa gitene.*

(1) Thiini wa muturire ya Aroma wendo wa mucii nduonekaga maita maingi kana hihi nduonekaga ona hanini; maithe ma ciana mationanagia wendo kana ngwataniro.

(2) Thiini wa watho wa Aroma wa *patria potestas*, ithe niari na uhoti wa gutura kana gukua , to kwa ngombo ciake, nginya iguru ria nyumba yake yothe.

(3) Paulo kuerethera maithe ni kumaruta kuma kuri unduire uria maturaga, gitumi ni tondu, tiga thiini wa andu a Kiroma, **Aef 6:4**: “nikuri na watho wa maithe guika maundu ma na meciria mega ma ciana ciao. Ningi, igatha ati itiyo na meririria ma cian ciroruo, ha uhoro wa kumatuma marakare ungiimana na maithe maithe kumaherithia na guthahithia cioneki na meririria mao, riria maguika kuringana na meciria ma muiiro wa ati nimo mega iguru ria mucii na gitiyo na kuoguo kuhinyiriria ciaga iria huthu ari cio ciana ciao [ota uria guekaguo thiini wa unduire wa Aroma]. No handu ha kurutithia wira mirugammo yao na njira iyo, maithe marabatara kubundithia ciana cao thiini wa njira cia Ngai, undu ungi wa kuririkanio maithe wigii uramati, na uhoro wa kuruta gitumi kuri Mwathani Yesu Kristo.” (Gombis 2005: 328-29)

c. “*Maithe*”

(1) Kiugo “*maithe*” (*pateres*) kiaragia iguru ria muciaru mundurume no maita maingi kiaragia thiini wa aciari othe hamwe.

(2) **Ahib 11:23** niikiraga hinya meciria maya gitumi ni tondu kiugo giki nigitumirituo

Musa “*aciari kuhitha.*”

(3) Ni tondu Paulo akoretwo akiaria iguru ria aciari eri thiini wa mihari iyo iri iguru, aciari onao matibatii “gutuma ciana ciao irakare”

d. “*Mutikarakarie ciana cianyu.*”

(1) Uhoro uyu uronania uhoro wa gucokeruo na mutaratara wa gutumiruo guika maundu.

(2) Maundu ta maciomatumaga guakike marakara maikarite thiini wa mwana na rumena maita maingi rutherukaga kuonania uremi.

(3) Ciiko iria cithukagia, igathahithia, kana igatuma ciana cigie na marakara ni ta:

(A) Kuhinyiriria ciana thiini wa kuaga kumetikia na gukoruo na wathani mukiru.

(B) Mahinda mothe kugia na kiuria iguru ria matua mao

(C) Kugia na kimenyano (muhiano, Isaaka akenda muno Esau nake Rebeka akenda muno Yakobu gukira Esau)

(D) Mahinda mothe kuringithania mwana umwe na aria angi, na kuiria mwana umwe “ahiane ta muru na mwari wa nyina”.

(E) Kuhinyiriria mwana ucio, mbere ya tuana turia tungi

(F) Gutindika uhoro wa muikire wa maundu makiria ya githimi kia mwana ucio (mihiano, makiria ya uhoti na wendi wa ciana).

(i) Aciari (muno maithe) no marehe uhoro wa iroto thiini wa githimi kia uhoti wao kugerera mithako ya imwana ciao.

(ii) Aciari (Muno manyina) no marehe uhoro wa iroto cia meririria mao cia wira utangikinyirika kugera njira ya uthaka na miturire ya airitu ao.

(iii) Ciana imwe ciguaga citingihota gukinyaniria merigiriro ma aciari ao.

(G) Ciana no cikue ngoro muno cingiaga guikiruo hinya, kugathiririo, na kunyituo mbaru.

(H) Kuhinyiririo no kuonekane naihenya riria ciana ciaigua citarabatarania—ciana nocigie ta ciangiriire mibango ya aciari na gikeno.

e. “*No mumarerage thiini wa murutanire namubundithirie wa Mwathani.*”

Kurera ciana thiini wa murutanire na mubundithanirie wa Mwathani ni hamwe na:

(1) Kuiga Kiugo kia Ngai, mierekeria ya Ngai, na njira cia Ngai mbere ya ciana mahinda mothe (Gucokerithia Mathani 6:6; Thimo 22:6).

(A) Thiini wa nguataniro cia mucii na mahoya.

(B) Thiini wa kumenya ni mari na mahinda mega kanitha-ini.

(C) Thiini wa mithiire na miaririe (mihiano wa Kristo).

(D) Thiini wa kumabundithia bibiria na uria Bibiria itumikaga thiini wa maundu ma mururire.

(2) Kuhoera ciana ciaku ni hamwe na kuhoeraiguru ria:

(A) Kihonoko na thutha mature muturire wa witikio urakura.

(B) Uhoro wao wa ugima wa mwiri, muoyo na roho.

(C) Magie na gitumi na meririria ma maundu mega magukenia Ngai.

(D) Uhoro wa kugia na ugi ni tondu, “*guitigira Ngai ni kiambiriria kia ugi.*” (Thimo 111:10)

(E) Ugitiri kumana na mitino, uguati, gutihio, nduari, guikuo uru niaria angi, na ukoroku na uhahami kumana na thiini.

(F) Hinya wa gutoria magerio kuma kuri mwiri, thi, na Shaitani.

(G) Aruna ao a kihiko aria makagia nao.

(H) Mawatho ma ungai mabundithio ciana ciao.

(I) uhoro wa gutumira iheyo ciao guteithia kanitha na undu othe nja ya kanitha.

(J) Uhoro wa gutungatira Ngai mutuku mothe ma miturire yao.

C. Akol 3:20-21—²⁰“Ciana athikagirai aciari anyu thiini wa maundu mothe, tondu undu uyu niukenagia Ngai muno. ²¹Maithe, mutikae guthubura ciana cianyu nigetha matikoruo ni hinya.” (NKJV)

1. Mauma matatu ni marariririo thiini wa 3:20:

a. *Ciana cirabatara guathika mahinda mari mothe.*

(1) Undu wa bata muno “*guathika*” (*hypakouete*) wonanagia ati guathika ti undu wa

guchagura.

(2) Utumiri wa mahinda maya wa kiugo giki wonanagia ati wathiki ubatii gutuika mutugo.

(3) Muanauria wathikaga ni uria wiigaga rungu rwa watho wa aciari ake.

(4) Mwana athikagiriria mataro ma aciari, nake ageka uria eruo, Atari na kunugunika kan uremi.

b. *Wathiki ubataire gukoruo kuri aciari eri.*

(1) Ningi kiugo giki kiruguritu “*maithe*” maita maingi kihutagia aciari eri.

(2) Angikoruo maithe na manyina ni maheana mawatho ngurani, ni undu wi hinya mwana kuingira thiini wa umenyi wa undu uria wa bata muno wa kiungai.

c. *Wathiki utuarithagio “kuri maundu mothe.”*

(1) Uguo ni kuga hamwe na muturire wa omuthenya, kana ni wira, mithako, kanitha, kana mawira ma muingi.

(2) Ota uria tukuonete hau kabere, undu uria uteri ho thiini wa “*maundu mothe*” no ukoruo nita riria aciari mangienda kana mathe mwana guika undu uteri wa kingai kana mugaru na uria Mandiko maguuritie iguru ria wendi wa Ngai.

b. *“Gitumi undu uyu ni wa gukenia Ngai muno.”*

(1) Aturia aigni maiguaga ati undu uyu wonanagia muno muhano wa nyumba ya akristiano.

(2) Kuri angi, meciragia ati ruthiomi ruru ruaritia ruri na meciria ma aciari a gikristiano.

2. **3:21**—*“Maithe, mutigathinie ciana cianyu nigetha matigakue ngoro.”*

a. Uhoro oro uria waritio thiini wa **Aef 6:4** ni wikirituo hinya thiini wa **Akol 3:21**.

b. Mukana uraheanuo kuri “*maithe*” (aciari) thiini wa undu wa bata mmuno (uguo ni kuga, ni watho)

c. Aciari matibatii guturithia ciana ciao.

VI. Mataro ma Kuongerera Hari Aciari.

A. “Thiomi ithano iria cia wendo” no citumiruo kuri ciana ciaku, na nginya kuri murunaguo (Chapman 1992: 177-86).¹²

Aciari nimabatii kuonania “thiomi ithano cia wendo” kuonania wendo wao kuri ciana na thogora wao, na gutikirika kwao thiini wao. Thiomi ici ni:

1. Cigo cia kunyita mbaru ciana ciao.
2. Kugia na mahinda maiganu na mabata na ciana ciao.
3. Kuhe ciana ciao iheyo cia bata (iheyo to muhaka ciume goro).
4. Kumatungatira.
5. Kumahutia thiini wa njira ya kumonia wendo na ugitiri.

B. Guturia Uhoro mwega wa ukinyaniria (kuaraniria) na ciana ciaku.

1. Mwandiki umwe iguru ria ngwataniro ya aciari na ciana augaga ati: “maitho kurorana ni kuabata to thiini wa uhoro-ini wa kuaraniria kwega na mwana waku, ona thiini wa kuiyuria bata wake wa kimeciria. Tutakumenya, tutumagira maitho maitu thiini wa gukinyaniria ndumiriri ya wendo, muno kuri ciana. Mwana atumagira maitho kuri aciari ake (ona kuri andu angi) iguru ria kuihunia thiini wa meciria. O uria aciari marora caina cao maita maingi na undu wa gucionia wendo, noguo mwana ucio aiyugaguo ni wendo na itangi riake ria wendo wa kimeciria. . . ni undu muhuthu wa aciari kugia na mutugo wa gutumira maitho mao tu kurora mwana riria tu marena kuga undu makiniririe, na makiria undu uteri mwega. Tunaga ati mwana agiaga na undu wa kuihariria guthikiriria riria tuamurora maitho thiini. Maita maingi tuikaga uguo riria tukuheanan mawatho, kana kuheana mukana kana kumenereria. Riri ni ithani inene muno . . . Ririkana ati maitho kurorana nikuo muana ahunagiria thiini wa kimeciria. Riria aciari matumira uhoti wao wothe iria mari nago, thiini wao na njira ya uru, mwana ucuo ndangitiiria kuaga kuona aciari ake thiini wa muonere muru okimabiriria. Onagutuika undu uyu niwonekaga ta urehaga maumirira mega riria mwana ari munini, mwana uyu athikaga na agekunja ni undu wa guoya. O uria arathii na mbere na gukura, guoya weheragira marakara, rumena, na kuhinyiririo

¹²Thiomi ici ithano cia weno ni citariirio makiria thiini wa ithomo ritagu “**KUARIA MA THIINI WA WENDO: THIOMI ITHANI CIA WENDO.**”

kwa meciria. . . Njira citu cia kuonia wendo kuri ciana itibatii kumana na ati kana nimatukenetie kana magaturakaria. . . Undu uria tubatii kumenya kahinda gaka ni ati aciari mabatii kuiruta gutumira maitho mao mahinda mothe injira ya kuhe ciana ciao wendo , na ti njira ya kuruithia.” (Campbell 1977: 42-44)¹³

2. Ni undu wa bata guturia ngwataniro ya mirio thutha wa cian ciangira thiini wa miaka kuma ikumi na itatu na guthii na mbere. Miaka iyo ni mahinda maria ciana cibataire gutuma witikio wao utuike wama kuri oene. Mahinda mothe magergia “mihaka” iria makurite makimenyaga, na maita maingi makagia na matua matari mega riria maraingira thiini wa mawira ma kirathi kia iguru thiini wa miturire yao na maundu mao. Thiini wa matuku maya ma bata, angikoruo ciana no cimenye ati nociendetuo, no mahote gucokerera witikio na miturire miega gukira koruo aciari ao nimamateire na marege kumariria ni tondu wa matua maria ciana icio ciature na mitugo yao na maundu maria mekaga ona aciari makiregaga.

C. Tumira kahinda kega na ciana ciaku mahinda maingi.

Wongerereku munini wa kahinda thiini wa mahinda maingi gakuneano kuri ciana ni ka bata muno, na gateithagia gukuria ngwataniro yaku nao, gukira mahinda monekaga thutha wa mahinda maraya muno. Watho wa mahinda kwa mahinda ni marutaga wira thiini wa muturire. Gukuria na guturia ngwataniro njega ya mundu na uria ungi, mithako, kuiruta ruthiomi rugeni, kuiruta guthaka kinanda, kana kuiruta undu mweru maundu macio mothe mabataraga kuirutira mahinda maku maita maingi urumaniriire guika undu ucio. Aciari othe mari maundu maingi ma guika. Kihinda kimwe kinene thutha wa mahinda maraihu matingohota kuriha uhoro wa kurumaniriria mahinda manini maita maingi maria ungitumira na ciana ciaku, ona angikoruo mahinda maria uratumira na ciana ciaku guika maundu kaingi kaingi ni manini, ni ma bata makiria. Giki niko gitumi tuagiriruo guatha mahinda maitu, no ti uhoro wa mahinda maitu kumatumira thiini wa muhari wa maundu tuitaga ma naihenya. Gitumi kiu niko kiratuma aciari mabatare nikubanga mahinda ma gukoruo na ciana ciao maita maingi. Guika uguo kuonagia muana ati, ona thiini wa maundu maingi, mwana ni wa bata thiini wa mawira ma muciariri. Muciariri angionania uguo, nake mwana aumenye, ngwataniro igukoruo na muthingi murumu makiria na no ihote kuhohia makumbi maria uhoro wa kuneneha na kueheranirio na mucii kungirehe..

11. UBANGI WA UCIARI

I. “Ubangi wa Mucii” ti undu umwe na “kubanga uciari, kana kurigiriria” kana Uhoro Wa kurigiriria Muigana Wa Micii no ni Uhoro Wira witu Wa Uramati Kuma Kuri Ngai ta Aramati.

A. Ngai niatuhete uramati iguru ria maundu mothe maria matuigii, hamwe na micii itu

1. **Kiam 1:26-28** icuthagiriria kiambiria kia uramati mundu iguru ria umbi.²⁶ *ningi Johova akiuga, "Rekei tumbe mundu thiini wa mihianire witu; kuringana na uria tutarii; nao mathage nyamu ciothe cia maai-ini na nyoni cithe cia riera-ini, na nyamu ciothe na iguru ria thi yothe, na iguru ria kindu giothe gitambaga guku thi."*²⁷ *Ngai ombire mundu thiini wa muhiano wake, thiini wa muhianire wake akimumba; mundurume na munduwanja akimomba eri*²⁸ *Ngai akimarathima; na akimera, "muciarane na muongerereke, na muiyurie thin a mumitorie; na muthamakire nyamu cia mai-ini na nyoni cia riera-ini, na kindu giothe githiaga thiini wa thi"*

a. Watho wa Ngai uria athire Adamu na Hawa maita maingi witaguo “riathani ria uthamaki” (ni tondu mundu erituo athage ciumbe) kana “watho wa wira” (ni tondu eriruo aiurie thin a amitorie).

b. Uramati wa muturire uria Ngai aheire mundu waheaniruo iuganaine kuri muthuri na mutumia (**Kiam 1:28**).

c. “*Kuiyuria thi*” na uma wa ati uramati waheaniruo kuri muthuri na mutumia kuheanaga uhoro wa ngwataniro thiini wa uramati witu. Thiini wa ciugo ingi ni ato, turi arori kana aramati a maundu ma thi, na ningi turi aramati a andu aria turi a ngwataniro nao.

2. **Ta aramati a Ngai nituritaragiruo ni Ngai uguru ria urua tuekire thiini wa uramati witu** (rora, **Mat 25:14-46; Luka 12:35-48; 16:1-13; Ahib 9:27-28; 2 Pet 3:7; Kugu 20:11-15**).

B. Uhoro wa bata makiria thiini wa uramati witu ni uhoro wa kubanga na guika maundu ugitumira meciria thiini wa miturire itu, na hamwe na micii itu.

1. **Uhoro uma nikuikaine ati “mundu kuremuo ni kubanga, ni kubanga abangaga kugua.”** Andi aingi

¹³Nyongera cia muonere wa ukinyaniria mwega ni uthungumuthituo na irikuru thiini wa ithomo riria riri thiini wa ibuku riri ritagu “UKINYANIRIA: KUNYITA; GUTHIKIRIRIA; NA KUIGUA THA.”

matiri na mubango wa kumatongoria. Andu othe makoraguo na mahinda maiganaine thiini wa muthenya umwe. No riri, tungiaga gutongoria muthenya, muthenya niugututongoria. Mbeka citu tutangicitongoria, nicigututongoria. Tungiaga kubangira mahinda maitu na ciako citu turikoraguo rungu rua tha cia andu aria angi n amundu. Andu aria matoretie (aria matoreti na kugacira thiini wa undu oro wothe, hamwe na kiroho, biacara,muturire, na maundu ma muikarire) ni mari na mibango, mierejera, makarongoreria undu, thutha wa uguo makauritira wira na kuurutithia mubango wao wira. Riria tueka uguo tuonaga ati ni undu wa gutuikira hinya. Riria tuarugama na kuoya murugamo witu thiini wa miturire itu maundu mothe nimacenjagia na makagira

2. Kuhota kubangira maundu maria mangi mothe na kuremuo kubanga iguru rigii micii itu ni uru na ti gutuika aramati ega. Tubangaga maundu ma omuthenya. Tugiaga mibano ya mawira, tukabanga iguru ria mirugire na maundu maria mangi mothe. Kuaga kubanga maundu megii micii itu—undu uria ari guo uri thiini wa ngataniro ya bata makiria tungigia nayo muturire—ini wothe—hamwe na kubanga muigana wa unene wa mucii witu, ni gutuika andu matari kihariro na uhoro uyu ndungithahuruo na njira oyothe.

3. Muhinire wa “ubangi wa mucii.”

a. *“Ubangi wa mucii” niwira gatagati ka mawira maitu ta aramati na thiini muno utaranitie na uhoro wa thogora wa muturire.* “Ubangi wa mucii” uringaine na muthemba wa muturire uria tungienda ciana, aruna na ithui tuikare thiini wa thi ino turi. Ubangi wa mucii ni hamwe na uhoro wa kuibanga we mwene na kubanga niundu wa nyumba yaku yothe. Kubanga ni uhoro wa guiciria kabere, na gucariria nyumba yaku. Kubanga ni uhoro wa *“guthondeka nyumba yaku wega” (1 Tim 3:4)*. No muhaka turirikane ati ni tubatarite, kiwatho na mbere ya Ngai iguru ria mwana owothe tuaciara kumenya uhoro wake.

b. *Maundu mothe ni mari maumirira mamo na uru wamo.* Kuria muno, kunyua muno, guika undu wothe makiria, ni kuri maumirira matari mega. Ni tondu ithui othe ni tui uguo, nituibangaga wega. Undu ucio no wa ma ona thiini wa kugia ciana—uguo ni kuga, ciana tutangihota gutungatira wega, kurera, guthomithia, na guciharirira thiini wa gutuika agima na njira ya guikara muturire mwega. Nitubatii kugia na undu ucio meciria ini, na tubange wega.

4. Riria tuabanga iguru ria micii itu—hamwena kubanga muigana wa unene wa mucii—nitubataire kurora maundu matiganite. Maundu maya ni hamwe na:

a. *Uhoro wa kiuteti na uhoti wa kimbeka wa bururi witu.* Thayu, ugaciru, utonga, mieke ya mawira ya andu angi na bururi wothe. Kwa muhiano, mutumia muganda wa gitagati—ini agiaga gatagati ga ciana 6-9 (December 2000). “Ithabu riri riongagirira uhoro wa gukura kwa ithabu ria andu iri iguru kuri githimi kia GNP . . . guciara tunua tuingi makiria ya uria turaciara kana kurehe uhoti wa utonga wairio” (*The Daily Monitor*, Feb. 16, 2002). Gutura nyumba nene thiini wa undu wa muthemba ta ucio, wahota gukoruo ni giko kia wiyendi, kiria kirehaga kuaga hinya thiini wa andu, thina, ngaragu na mathina mangi.

b. *Uhoti witu wa kugura mugunda, na githimi kia nyumba itu.* Ungikoruo ndungihota kugia na nyumba ya kuigana gucemia na kuhingia mabataro ma ciana iria uri nacio, uguo ni kuga ati nduri na mitugo thiini wa guciara ciana.

c. *Uhoti witu wa kumathira ciana, hamwe na uhoti wa kumahe urigiti na kumarihira githomo, na gucemia na mabataro mao makiroho na mabataro maria mangi.* No muhaka umenye hatari nganja ati niurahota kumenyerra ciana iria winacio riu, na ugie na utonga ungi mbere ya gutua itua ria kuongerera ciana ingi..

(1) Guciara ciana ningi uremwo ni kumarihira githomo, onanginya kirathi kinene gia gatandatu (form six) ni kuga we uramendera na kumaingiria thiini wa kioho kia mawira maria moru, thina, miri miuru, na kuaga mieke ya mawira.

(2) Guciara ciana na kuremwo ni kugura neti ya ruagi kana maundu maria mangi ma bata ni kumoha kioho kia muturire wa kieha.

(3) Guciara ciana na kuremuo ni kumathukumira mbeka ni mehia manene muno. Ha uhoro wa ma, Paulo arauga atiri, *“mundu awothe angiremwo ni kuhe nyumba yake irio, na muno andu a nyumba yake kiumbe, we niaguite, na nimuru gukira mundu utetikitie” (1 Tim 5:8)*.

(4) Guciara ciana no gukoruo nduramonera mahinda maku, ni kumagithia thiini wa mabataro ma kiroho, uhoro wa kuigua mari hamwe thiini wa kimeciria, uhoro wa gukura, na umenye uhoro ucio Ngai niagakuria.

d. *Miaka na ugima wa mutumia.* Niaraugo thiini uguati wa kugia ciana nyingi?

e. *Miaka na ugima wa muthuri.* Athuri aingi mathiaga na mbere guciara ciana nginya riria makurire muno na matingihota kugia na ngwtaniro njega naciana ciao, kana ona riria

matangihota kuruta wira na guteithia ciana ciao. Athuri a muthemba ucio meikiraga uguatiini wa gukua na gutiga ciana ciao cirri nini. Guciara ciana thiini wa mahinda ta macio ni kuonania uhoro wa wiyendi munene. Uhoro ucio ningi uingiragia mutumia na ciana thiini wa kioho gia gutura muturire wa guthia thina.

f. *Uguati kuri ciana*. No gukoruo na uhoteku wa mirimu ya gutambanio kuma micii gi thakameini?

II. Muonere wa Gikristo Iguru Ria Ndawa Cia Kuhinga Uciari.

A. Kurigiria uciari ni undu waragirio thiini wa thin a ugekuo, na ukanyituo mbarau ni thirikari imwe.

1. Thi ni iratumira uru uhoro wa ndawa cia kunga uciari na gukugia na waganu kugera kuri cio.
2. Kanitha niubatii kuaria kana ruciaro ruru ruage kirigiriro na rurire thiini wa waganu wa kuonana kimwiri

B. Gutiri gachunji onakamwe kareganaga kana gakaria uhoro wigie gutumira ndawa cia kurigiria uciari.

1. Bibiria ndiaritie uhoro wigii kuhinga uciari.
2. Riria Mandiko mataugite wega iguru ria undu, uhoro ucio wethagiruo kirikiriro kiaguo thiini wa mawatho kana mirugamo ya Bibiria maumanite na muturire wa mundu, kihiko, na uhoro wa gukomania.
3. Ni tondu mandiko matiaritie wega kana uru wa gutumira njira ici cia kuhinga uciari, ti uhoro uri thiini wa mitugo.

C. Ichunji ingi na mirugamo ni cirri na uhoro wa gutarania na maundu megia irigiria wa uciari; cionanagia atiBibiria ndigiritie andu aria mahikanitie matumire ndawa cia kubanga uciari.

1. Watho wa ati “Ciaranai, na muongerereke na muiyurie thi” (Kiam 1:28).

a. *Hah hatiugite iguru ria guciara ciana nyingi ota uria kwahoteka kana gutiri handu hangi thiini wa Bibiria haugite undu wa mutheba ucio*. Gachunji gaka gatiugite ni nginya ha andu magiriiruo ni guciarana; kan kuiyuria thi yaku ni nginya ha, uguo gachunji gaka gatigiritie utumiri wa kubanga uciari kana gutumira ndawa cia kubanga uciari.

b. *Riria watho uyu waheaniruo kuri Adamu, gutiri mundu ungi waturaga.*

(1) **Thiini wa watho uyu Ngai ndaugire “muiyurie thi na andu ota uria mungohota”** ningi riria watho uyu waheanaguo Adamu na Hawa mari na warii wa mugunda (thi yothe) na utonga wothe wa thi, nikwabataranitie ciana nyingi cia gutungata maundu macio mothe..

(2) **Rui, atiriri, watho ucio niuhingitio**. Muigana wandu ta birioni ithathatu mari kuo. Ni mahunjite iguru ria thi yothe.

(3) **Kugii na mbere, andu aingi maturaga thiini wa muturire wa kihihinyana, thina, kwaga utongo,, na kuaga mianya ya mawira, maundu maria ari ngurani ya uria guakoraguo hindi ya Adamu na hawa**. Andu aingi maturaga thiini wa tuthunu kana manyumba manene, na matiri na uhoti wa gutungatira cian nyingi. Ti uhoro wa utauri mwega wa kibibiria kuaya riathani riu ria Adamu ta ari riaku umuthi kana “ria mundu kiumbe” kuri aria mahikite na makahikania magii na ciana nyingi.

c. *Bibiria ituonagia ati andu ngurani mari na muthemba ngurani wa micii na ngurani ya ithabu ria cian.aria mari na ciana nyingi gutiri rugochi maheiruo “ati nio a kibibiria muno” kana “oni ehokeku muno”gukira aria mari namiciiina ciana ninii*. Mihiano ya ngurani ya andu mari na micii ngurani ni hamwena:

(1) Bibiria ndituirite ni ciana cigana micii miingi yari nacio (kwa muhiano atumwo othe ni mari na atumia, no mandiko matiugaga nimari na ciana—**1 Akor 9:5**).

(2) Andu angi thiini wa Bibiria mari na micii nyumba nen (muhiano, Ishmael—ihii 12 **Kiam 25:12-16**; yakubu—ihii 12na kairitu kamwe, **Kiam 29:31-30:24; 35:16-18**).

(3) andu angi thiini wa Bibiria mari na nyumba nini (muhiano, Yusufu—ihii 2, **Kiam 41:50**; Nuhu—ihii 3, **Kiam 5:32**; Loti—Airitu 2, **Kiam 19:30**).

2. Watho wa “gutoria thi” (Kiam 1:28).

a. Mundu niahetuo wathani iguru ria maundu, hamwe na rutha rua gutumira uhoti uria ahetu ni Ngai niundu wa gitumi kia ugoci wa Ngai na kumuguna we mwene.

b. *Gutiri handu Ngai athire andu “gutuika ngombo cia muturire” (ugo ni kuga atiri., nduri na rutha rua gutumira maundu ma tekenorogi guthukia muturire)* Kwa muhinao wa maundu maria tuikaga ma gutoria thin a muturire ni maya:

(A) Arigitani matumagira ndawa ya toro nigetha mathinje mundu;

- (B) Arimi nimatinagia hia na makahakura ng'ombe ciao;
- (C) Arimiri mithabibu nimamichehaga;
- (D) Ene micii nimarengaga nyeki;
- (E) Athuri na atumia nimenjaguo njuiri na makenja nderu.
- (F) Iria niriigaguo rithondeketuo; ndawa nicithondekaguo; mimera na nyamu niciciarithanagio; thabini niuthondekaguo; na thahabu na mahiga me goro makenjuo na magathondekuo gutuika indo ingi, ni tondu ma ugima wa mundu, na wagirirun akiguni.

c. *Gutiri gitumi kiiganu gia kuga ati ndawa cia kubanga uciari ni njuru nicithukagia mumbire wa Ngai, makiria ya uria ungiuga ati maundu maria mangi ma gisayansi na gitekenorogia nimathukagia kana makaingirira mubango wa umbire wa Ngai.* Ha uhoro wa ma angikoruo ni mutugo muru kurigiriria uhoro wa kurehe muoyo, ni uru makiria kuhonokia muoyo na gutuma muoyo uthii na mbere kugera guthinjuo, mathibitari, kana ndawa, iria ciunaga watho wa kinduire.

3. Uhoro wa Onan uria “waitaga uciari wake thi” (Kiam 38:8-10).

- a. *Uhoro wa gicigo kiu ni thiini wa watho wa tene wa Aisraeli iguru ria “kihiko gia guthabia” (Gucokerithia mathani 25:5-10).* Watho wabataranagia atimundu ahikie mutumia wa muru wa ithe angikoruo muru wa nyina ucio akua atiri ciana (kihiko gia guthabia) mwana wa kahii wa mbere thiini wa kihiko kiu, kuringana na watho, oyaguo ari mwana wa ucio mukuu, nigetha magitire muhiriga wao, na uhoro-ini wa ugai wa indo.
- b. *Thiini wa uhoro wa Onani, muru wa nyina Er akuire Atari ciana. Er ari mwana wa mbere wa Yuda, na kuoguo niangiagaire maita meri ma igai riake(ota uria mwana owothe uria ungiaciariruo kugera uhoro wa mutumia wake guthabio kurungana na watho).*¹⁴ Onani akigia na wara: agitikira kuoya murigo wa guciarira muru wa nyina mwana, na agakomaga na Tamari na makonana kimwiri. No riri we mwene akimenya ati gutiri mwana akareka aciaruo kumana na gukomania kwao. Thiini wa guika uguo (uhoro wa kuruta wira wake wa kiwatho no ti thiini wa ma) we eiraga na akerigirira kugia na igai ria muru wa nyina na hamwe na ciake. Ruitho na wendi nicio cia mutongeretie..
- c. *Ngai agituirira cira Onani ni tondu wa mitugo yake na ruitho ruake na kurega kuhingia watho wa kirikaniro kia guthabia mutumia wa muru wa ithe, na ti ha uhoro wa gutumira njira ya kubanga uciari ta uia andu aingi mangitua.* Gichunji giki gitiri na uhoro wa kubanga uciari kana kurigiriria.

4. Uhoro uria ugite ati Ngai niathuire “moko maria maitaga thakame itari na uru” (Thimo 6:16-17).

Nikuri na ngurani nenen muno ona ya kimitugo gatagati ka kurigiriria kuoha nda na kuruta nda:

- a. *Kurigiriria kuoha nda “gutitaga thakame.”* Kurigiriria kuoha nda ni uhoro wa kuhinga njira ya muoyo mueru guturika. Undu uyu ndueheragia muoyo uria uturikite.
- b. *Kuruta nda “guitar thakame itari mehia.”* Kuruta nda ni kueheria muoyo wa mundu uri muoyo na uratura. Kuoguo, kuruta nda ni kindu githuku na ni mehia na Bibiria niregete. Kurigigia kuoha nda ti mutugo ungiringithanio na kuruta nda.

5. Uhoro wa ati mundu “niarabara kumathira aria mari ake na muno aria mari a nymba yake mwene” (1 Tim 5:8).

- a. *Andu a mucii ni mari na kihoto gia gutungatanira mundu na uria ungi thiini wa mabataro ma mwiri, maundu-ini, na ma kimbeca. Riria ciana cirareruo, uhoro wa uramati ukoraguo moko-ini ma aciari. uramati wa muthemba ucio ni hamwe na gucemanina na mabataro mao ma mwiri, maundu na ma kimbeca megii ciana. Maundu maya ni ma bata muno ati kuaga gucemanina namo ati aciari “nimaumite na makarega witikio na ni makiria ya aria matetikitie.”*
- b. *Angikoruo ni kuri undu, na muno thiini wa ati nikuri ngurani nene muno ya maundu maria makoraga andu umuthi makiringithanio na maria mari kuo matuku ma Adamu na Hawa, 1 Tim 5:8 uma ni ati maundu mau “matoragia” kana magatuarithia Kiam 1:28, no ti gutuarithio kana gutorio.* Angikoruo andu nimari na mbeba na migunda na maundu maiganite kugia na nyumba nene, niwega magii nayo. No riri, mangikoruo matari na mbeba, migunda na uhoti wa kugia na nyumba nen, ti wega kugia nayo.

6. Gitumi gia Kihiko.

- a. *Giciarana tokio gitumi gia kihiko oan kan gukomani.* Ni tondu wa uguo, watho wa **Kiam 1:28** “guciarana na kuongereka na kuiyuria thi” gutingihota gutuika gwa gutuatha kana “gutukinyangiriria” kana kuhota maundu maria mangi ma Bibiria maringaine na kihiko na ciana

¹⁴Mundu uria wahikagia mutumia wa ndigua etaguo muthambia kuma kuri uhoro wa guthambia kihiko.

(rora mathungumutho maya makonii **Kiam 1:28**).

b. *Itumi ingi cia kihiko ni hamwe na ngwataniro (Kiam 2:18), Urumwe (Kiam 2:24), gikeno (Kiam 3:16; Koheretho 9:9; 1 Akor 7:3-5), ugitiri kumana na waganu (1 Akor 7:9), na uhoro wa guthii na mbere wa utheru (Aef 5:26).*

(1) Adamu na Hawa nimaiguithanagia na makagia nangwataniro, gikeno, urumwe thiini wa gukomani mbere ona ya kugia ciana.

(2) Mutumuo Paulo ekiraga akristiano kugia na muturirie mwega wa gukomania, gitumi ni tondu ucio ni wira wa aria mahikanitie, na agitarana iguru ria uguati wa mahinda maraihu ma kuihinga uhoro wa gukomania. **(1 Akor 7:1-5)**. Undu uyu no utume tuge ati Paulo naira nyita mbaru uhoro wa gukomania ni tondu wa gikeno nakuiganira.

Angikoruo uguo nima, uhoro wa kurigiriria uciari niwagiriiruo gutumiruo nigetha andu mathii na mbere gukomania marimire uhoro wa ngwataniro numu thiini wa kihiko.

(3) Nitondu gikeno, ngwataniro, na urumwe nimo maundu maria ma bata thiini wa kihiko, mubango wa uciari no uteithie maundu maya. No citeiothia kihiko kumana na kugia ciana mahinda maria matakubataraga kana thiini wa mathina ma kimbeca.

III. Mithemba Ya Njira cia Kurigiriria Uciari.

A. *Maundu ma guiciria na kurora.*

1. Njira ya kurigiriria uciari ya gisayansi ibati gukoruo iri:

a. *Itakunuha kana guthukia.* Gutbatii gukoruo na uhoro wa gutihio kwa mutumia, muthuri kana ciana.

b. *kurigiriria.* Njira ya kurigiriria uciari no muhaka ikoruo iri na ugitiri mwingi namuiganu wa kurigiriria; niguu ndiaga tume mundu agie na wagagu niundu wa guoya wa kuoha nda.

c. *Gutumika na uma.* Njira ino no muhaka itikirike kuri andu eri, na gukoruo na uma wa gutumika na uma wa kuruta wira, na uhoti wa kugura.

2. Gitumi kia ithomo riri ti kiariria iguru ria mauru na mawega ma njira cia kurigiriria uciari no ni kuhota kuingira thiini wa maundu ma kimitugo na makiroho makonii njira cia kurigiriria uciari.

3. Ungibatara mathungumutho ma njira cia kiriu cia kurigiriria uciari, ubatii kuaria na Mutungatiri waku/ kana ndagitari waku. Uhoro wa maundu ma kiurigitani megii wega na uru wa gutumira njira cia kurigiriria uciari ni maundu ma arigitani maria abatii kuaririria. Arutithania wira na thirikari amwe ni mari uhoti wa kueretha uhoro ucio.

B. *Mithemba ngurani ya kurigiriria uciari hatari uhoro wa kuraga mwana uria uteri muciare.*

Nikuri njira nyingi cia kurigiriria, hamwe na, no ti nini kuri ici tuaritie haha. Andu amwe nimabataraga mutaratara wa njira ya kurigiriria uciari, angi matibataraga. Njira ici itithukagia itumbi riria rikomereirio ta uria njira ingi ciikaga , (ta, ndawa ta, “ndawa cia uguati” “ndawa cia rucini thutha [kuonana kimwiri]” na kuruta nda). Ni tondu wa uguo, gutionekete gitumi kia ki bibiria kugiria gutumika kwa njira icio. Angikoruo mathugunda na mikire ya andu acio ni ya kiungai na mawatho ma ngai..¹⁵

1. Kuiima. Kuima kuma uhoro wa gukomania niurigagirira kugia nda, no uhoro ucio niurehaga mathina maingi makiria thiini wa kihiko. Undu uyu uhotaga mubango wothe wa kurimira wendo wa kimwiri thiini wa kihiko. Kuaga kuonana kimwiri ni uhoro uteri mukinyaniru ni tondu ni kuaga kuruta wira waku wa kuhingia bata wa murunaguo wa kimwiri. Ona gutuika kuiima gw kahinda kanini ni kuabata niundu wa bata wa mahoya na kuihinga, thiini wa uiguithanio, uhoro wa kuiima biu gutiikirituo mukonde ni Bibiria **(1 Akor 7:3-5)**. Atumia aingi a ki Afrika meimaga ni tondu wa guoya wa kuoha nda matakunda. Nao athuri magathii nja guetha uhoro wa gukomai na ni mehia..

2. Guita Thi (coitus interruptus). Riria muthuri aigua ari hakuhi guitar, arutaga mwiri wake kuma kuri mwiri wa mutumia. Na agaita thi. Undu uyu woyaga kugia na mitugo Kunene muno. Mutumia angikoruo ndagikinyite mwisho muthuri no amuiguithii uguo na njira angi thutha wa muthuri kuruta na guitar nja. Ni njira irutaga wira wega angikoruo ni hari na uhoro wa guitikiraniria gutumira njira iyo mbere. Gatagati ini ka andu a kirathi gia nduire, 27 hari igana magiaga mahu thiini wa mwaka wa mbere wa kugeria njira ino. Uhoro wa kuruta ungitumirwo na njira njega na ya kurumiriria, no atumia 4 hari igana mangigia nda na mahitia.

¹⁵Uhoro ukonii njira 2-11 thiini wa gacigo gaka umite thiini wa uhoro witaguo “kurigiriria uciari: we uthurite njira iriku?” yonekete thiini wa <http://www.advocatesforyouth.org/youth/health/contraceptives/index.htm> (waroriruo 27 Mweri wa Ikumi 2008).

3. Wimenyi wa mahinda ma urugari (Njira ya kumenya mahinda ma kuiguta). Wimenyi wa mahinda ma urugari ni njira ya kumenya muthiururuko wa mutumia thiini wa kurora na kuandika imenyithia cia uhoti wa kuoha nda. Cionereria ici nicio ciugaga kana no ohe nda muthenya muna. Mutumia akoraguo na uhoti wa kuoha nda thiini wa ihinda rimwe thiini wa mahinda mana muthiururuko wa mweri mugima. Njira ino ni ya magegania muno gitumi ni tondu niteithagia mutumia kumenya uhoro wa mwiri wake, no ndinginyituo mbaru thiini wa kuhuthiruo ni andu a miaka kuma ikumi na itatu nginya ikumi na kenda. Cionereria ithatu cia mutumia ati no ohe nda ni iriku? Ni urugari wa mutumia riria arahuka rucini; mai maumaga ta kimira kuma njira-ini yake ya uciari (kuma nyungu-ini); na uria mwiri wake uhiana. Wimenyi wa mahinda marugari thiini wa mutumia mamuteithagia kumenya thiku ciake cia uguati nigetha ndakagie na uhoro wa gukomania akoruo ndarenda mwana. Gatagati ka atumia aria matumagira njira ino, githimi kia aria managua kana managia ciana ni githimi kia atumia 13-20 hari igana no aria manatumira njira ino na kinyi no atumia 2-3 hari igana managia ciana matengenda.
4. Mibira ya arume (Mibira). Mibira miega ithondekaguo kuma kuri latex kana polyurethane. Mubira uteri muhuthire uhiana ta mbaruni njeke. Igiragiriria maim aria maumaga mwiri matigatukane riria andu marakomania. Mubira uyu wikiraguo mwiri-ini wa mundurume, mbere ya muiri kuingirio thiini wa mwiri wa mutumia, kanua, kana njira ya kioro. Gatagati ka andu a kawainda aria matumagira mibira, atumia 15 hari igana ni magiaga nda kwa mutino thiini wa mwaka wao wa mbere. Angikoruo mibira no itumiruo maihinda maingi na wega, no atumia 2 tu mangioha nda matekwenda. Mibira niirutaga wira wega riria yatumirwo hamwe na kindu kingi ta ngawa cia *pills* kana *form*.
5. Mibira ya atumia. Mibira ya atumia kana (FC) (mahinda ma tene uroikaine ta *mibira ya ma*) ithondekaguo na naironi itaguo *polyurethane*. Ino ti mutheba wa *latex*. Mubira uyu wikiraguo thiini wa njira ya uciari ya mutumia. Muthia umwe ti hingure na mwena uria ungi ni hingure. Mithia yeri niri bête iria irigagiria ndikoume. Gatagati ga atumia a kawainda, atumia 21 hari igana nimagiaga mahu ma mutino thiini wa mwaka wa mbere. No mibira ino ingitumirwo maita maingi na njira njega, atumia 5 hari igana nio mangihia mahu.
6. Diaphragm (ya atumia) na maguta metaguo spermicidal jellies na foams. Diaphragm ni kanyamu mutumia ekiraga thiini wa mwiri wake getaguo *latex disc*. Kagiriiruo guikara mwiri-ini wake wa thiri thiini wa mahinda ta ma mathaa 6 na ti makiria ya mathaa 24 thutha wa kuonana kimwiri. Kanyamu gaka karigagiriria mbegu cia mundurume kuingira thiini wa nyungu ya mutumia. (njira ya guthii nyungu-ini) Spermicide ingikiruo iguru ria diaphragm yuragag begu cia mundurume. Cieri hamwe cirigagirira begu cia mundurume citikaingire matumbi-ini. Aria matumagira mithemba ini atumia 16 hari igana magiaga mahu thiini wa mwaka wa mbere. Njira ino ingitumirwo maita maingi na itumirwo wega no atumia 6 tu mangioha nda.
7. Kiraka (Patch). Njira ino ya kurigiriria uciari ni kiraka kia uritu munini, gaceke, gatari maundu, ka rangi wa banji. Kari na ngothi ithatu: ngothi ya nja, ngothi ya kugiririria ya borithita; ngothi iria iri na ndawa; na ngothi iria ya ngamu kan ya kunyitithia, na gakohi kangi karia kirigagiriria na kugitira na nikeheragio bere ya guikira kiraka kiu. Kiraka giki nogikiruo nyama-ii ya na thutha, kana ndaini, kana githuri ini (na ti nyondo-ini) kan nja wa guoko kwa urio. Kiraka okimwe giikaraga thiku mugwanja. Atumia macenjagia iraka icio thutha wa wiki thini wa wiki ithatu, thutha ucio makagia na thiku mugwanja mataguikira iraka, irumiriiruo ni kahinda kao ka mweri. Thiini wa kahinda ka utumiri, atumia 8 nimagiaga mahu, na thiini wa gutumira wega, thiini wa atumia 1,000 no atumia 3 magiaga mahu.
8. Mbegu (implant). Uyu ni muthemba wa kabegu gekiraguo iguru ria guoko kwa urio. Thutha wa mutumia kuheo ndawa cia ruo, gakenjeruo rimwe kwa rimwe, ndagika nini. Maita maingi gatituraga. Begu irutaga wira thiiniwa njira njega thiini wa atumia. Gatagati ka atumia 1,000,aria matimirite begu ino 3 no mohire nda. Thiini wa mwaka wa mbere.
9. Cindano. Cindano cirugamagia uhoro wa matumbi kurekererio na maundu mangi maingi mekikaga. Cindano iria itumikaga muno itaguo Depo-Provera. Iheanagwo thutha wa mwieri itatu. Gatagati ka atumia aria matumagira cindano 3 hari igana nimagiaga na mahu thiini wa mwaka wa mbere.
10. Intra-uterine device (IUD). Gaka ni kanyamu kanini gekiraguo thiini wa mwiri wa mutumia. Thiini wa bururi wa murimo (US) ni kuri na mithemba iri yonekaga na ni ya muthondekere wa hinya muno. Mithemba ino itaguo: Copper T IUD na LNG-IUS. Thiini wa mithiani ya guoko kwa Copper T 380A IUD ikoraguo ni mututu wa chuma ya copper. IUD irutaga kana kurekereria mututu ucio wa chuma iyo thiini wa mwiri wa mutumia njiraini ya uciari. Undu uyu wikaga maundu maiganauna. Undu wa bata muno, urugamagia begu cia mundurume itikaingire nyungu-ini ya mwana. Gatagati ka andu aria matumagira njira ino 1% nimagiaga nda ya mutino. Thiini wa mwaka wa mbere wa gutumira. Nayo LNG-IUS ikoraguo na nyamu ciitaguo *levonorgestrel* thiini wa guoko kugarii. Hinya uyu wa mwiri no undu umwe na uruia wonekaga thiini wa atumia thiini wa kahinda ka mweri wao. Okiumia iitikaga

thiini wa mwiri githimi ta kia imwe kana igiri cia ndawa iria itaguo *minipills* atumia matumagira. Njira ino itumaga mutumia agii na maim aria maumaga hindi ya rugari mari ta imira mata muno, undu begu ya muthuri itangiturikania. Gatagati ka atumia 1,000 aria matumagira njira ino no mutumia umwe ingioha nda thiini wa kahinda ka mwaka wa mbere

11. Ndawa cia kubanga uciari (pills). Ndawa ino itukanitio na *hormones*, igiri na *estrogen* imwe na *progestin* imwe. Cirutaga wira na njira ya kurugamia kurekererio kwa matumbi na gutuma muthiire wa begu cia mundurume cithii kahora. Gatagati ka aria matumagira *pills* a kawainda atumia 8 hari igana ni magiaga na mahu thiini wa mwaka wa mbere. No cingitumirwo wega, thiini wa atumia 1,000 no atumia atatu mangioha nda.

12. Guthatio (kuhakuruo). Na ruthiomi rua Ngeretha kuri arume itaguo *vasectomy* na kuri atumia itaguo *tubular ties* na nicio njira iria nguri muno cia kurigiriria uciari. Hari mundurume—athinjaguo na akarutuo kega mkamwe karia gateithagiriria gukua begu kuma thegi wacio niguo *testicles*. Undu uyu ndurehaga maumirira moru thiini wa uruti wira wa mirigo ya mundurume thiini wa gitanda. Kuri atumia—mathinjaguo na micibi iria inyitihanitie kuria matumbi maumaga guthii nyungu ya mwana igakundikuo nigetha matumbi matigacemanie na begu. Nikuri maundu ma uguati ma kinduire thiini wa njira ino. Njira ino ndiri cokera! Nakuogu tinjega na andu matahikite kana kuhikania kana kugia ciana na mangi maingi..

IV. Matarania na Mathugunda Ma Muicho Iguru Ria Kurigiriria Uciari.

A. Wiathi.

1. Kubanga uciari na matua ma gutumira kana kuaga gutumira ni kuri na maumirira ma bata thiini wa mucii na kuri mundu kiumbe. Uhoro uyu ubatii guikuo thutha wa kugia na mataro kuma kuri arigitani na roho wa mahoya na ugi na wega wa Ngai.
2. Ni tondu Bibiria ndiheanite mukana wa gutumira kan kuaga gutumira njira cia kurigiriria uciari, ni uhoro wigii thamiri ya mundu. Akritiano ni mari na wiathi wa gutumira njira ya kubanga uciari ya kiriiu kana ya kinduire.
3. Wiathi ti rutha rua kuihia. Onagutuika angi no matumire uru njira ici cia kubanga uciari cia kiriu ni tondu wa itumi cia kuyienda, undu ucio ndungithahia uhoro wacio wa uteithia cingitumirwo wega.

B. Ciana.

1. Ciana ni kiheyo na kirathimo kuma kiri Ngai (**Thab 127:43-5**).
2. kurega kugia cianana undu wa njira ya kuyienda guthukagia na kuregana naroho wa kiugo kia Ngai.
3. Mubango wa uciari uteithagia kugia na gitithio gatagati ka mwana na uria ungi, na ti kuaga guciara.
4. Ubangi wa uciari uteithagia aria mahikanitie magie na ciana iria marenda na riria marenda na nimahotaga gucienda na gucibundithia thiini wa kiugo kia ngai.

C. Kuoya Mwana kuma nja (Adoption).

1. Ngai thiini wa njira ciake cia uheani maita mangi ndahotithagia andu angi kugia ciana. Ona thiini wa uhoro wa muthemba ucio mucii uri na gikeno no woneke. Kuoya ciana kuma kundu kungi niguo undu uria ungi koruo uri wa kiguni muno kungikinya andu nimaremwo kugia ciana.
2. Kuoya ciana kuma nja no guikuo ona thiini wa mucii wa andu marahota kugia ciana ciao ene.
3. Kuoya ciana ni undu wa bata na niucemanagia na mabataro ma kinduire thiini wa andu. Undu uyu uteithagia kugia na unyihia wa thina na uingi. Nikuri na ciana makiri cingibatara kuoyuo na kuingirio thiini wa micii iri na wendo nay a gikristo.
4. Kuoya mwana wa nja kuonanagia wendo wa Kristo kuri “tutu tunini” (Mat 25:40, 45). Kuoya mwana kuma nja ni uma wa “ndini iria theru na itari thahie” (**Yak 1:27**). Ngai niatuoyete na agatuingiria thiini wa nyumba yake (**Arom 8:15-17; Aef 1:5; Agal 4:5**). Kuoguo, kuoya mwana kuma nje thiini wa mucii wanyu ni guika giko kia ungai.

D. Ubangi wa uciari na andu matahikanitie/kuhika.

1. Bibiria niregaga uhoro wa gukomania kuri andu aria matahikite/kuhikania. Uguo ni kuna watho wa ngai iguru ria mitugo. Niundu wa uguo, andu matari na aruna ao matiri na gitumi kia kubanga aciari. Kana gutumia njira ona imwe ya icio.
2. Ndawa cia kubanga uciari itibatii kuheo andu matahikanitie/kuhika thiini wa kueheria guoya wa kuoha nda nicitumaga kugii na umaramari.
3. akristiano aingi mouigaga thiini wa githimi kiao kia mawira ma umundu makauga atiri, “thi nirakinya

ihinda ria kuheana rutha rua uhoro wa gukomania na wiathi na uhoro uyu nikurehe ciana nyingi itarabatarania thiini wa thi; kuoguo-ri, nitubatiire kugitira ciana citu na gucihe ndawa cia uciari.” Andu aria meciragia na mwiciririe wa mutheba uyu ni mari na mahitia ma kunyita mbaru waganu namakuaga kureka andu mathuburuo ni maumirira ma mitugo yao ya mehia.

12. URIA MANDIKO MARUTANAGA IGURU RIA NDIGANO

I. Ngai Niathuire Ndigano.

A. Utaririo wa ndigano.

Ndigano ni undu wa githirikari, wa kiwatho, umanaga na mundu umwe kana eri mahikanitie, kuohorana ki watho, na kunina kihiko kumana na ihoto na mawira iguru ria mundu uria ungi na kumahotithia kuhika/kuhikania kuri andu angi.

B. Muonere wa Ngai iguru rigii ndigano.

1. Thiini wa Mal 2:13-16 Ngai onanagia ati niathuire ndigano: ¹³ "Undu uyu niungi muikaga: muhumbiraga kugongona kia Mwathani na maithori, na kurira na kigiriko, ni tondu ndaheaga gitiyo magongona manyu, kana akamamukira na na guitikirirka kuma moko-ini manyu.. ¹⁴ "Na mukoria, 'Niundu wa gitumi kiriku?' Gitumi ni tondu Johova niwe muira waku na mutumia wa unini waku, uria uriririre ng'uru, ona gutuika ni murunaguo na mutumia waku naundu wa kirikaniro. ¹⁵ "No gutiri mundu win a Roho wa matigari wikite uguo. Nake ekire atia riria ethaga ciana theru cia ungai? Mwituirie unyui ene thiini wa maroho manyu, na mutige kurianira ng'uru iguru ria mutumia ucio wa unini waku. ¹⁶ "Gitumi Nii ni thuire ndigano," uguo niguu Jehova ekuga, Ngai wa Isiraeli, "nake uria wikunikaga na uru ta nguo" uguo niguu Mwathani munene wa Ita ekuga. "kuoguo mwituirie ngoro cianyu mutige kurianira ng'uru".

2. Rora mwaririe mururu muno uria Ngai atumirite iguru ria ndigano. Maita matatu etite ndigano "ng'uru"; akawita "uru" na akauga ati "niathuire" ndigano.

C. Ndigano niri maundu ma kiroho.

1. Thiini wa Mal 2:13-16, Ngai arachakaya iguru ria uria Aisiraeli andu a Ngai, metikirire murugamo wa andu athi aria matari ahonoku, na nimateaga atumia ao nigetha mahikie atumia a nduriri, matari ahonoku,atumia a Nduriri. Aisiraeli nimaririga na magachakaya kigingona-ini kia Ngai ni tondu ngai ndamarubuyagia. Nimendire kumenya gitumi nake akimera nitondu wa ndigano.

2. Ta chuthiriria uhoro wa maundu ma kiroho thiini wa uhoro ucio uri hau iguru:

a. Ngai "niahutatiire mahaki manyu na akaga kumaiyukia kuma moko-ini manyu" (2:13).

Ndigano ihutagia ngwataniro itu na Ngai ya kiroho na ikamithukia uhoro uyu na meciria maya nimonekete thiini wa **1 Pet 3:7** iria ibunduthagia athuri muno thiini wa gutiya atumia ao "nigetha mahoya manyu matikae kihingirirrio."

b. Ndigani ni guthahia kirikaniro kiria Ngai ari muira na umwe wa kirikaniro kiu (2:14).

Kuoguo, ha uhoro wa ma nia ati gutigana na murunaguo nit a uhoro wa gutigana na ngwataniro yanyu na Ngai. Uma uyu umanaga thiini wa meciria ma ati, kuringana na **Aef 5:22-32**, kihiko ni urugamiriri na ngwataniro ya kristo na kanitha. Nakuoguo kuma miri, kihiko ni gia kiroho— *ninyumba ya kiroho*. Ngai atuiraga ati "ndikamutiga, kana ndimukane" (**Ahib 13:5**). Uguo, riria muthuri mukristo na mutumia matigana, makoraguo *makiaga kurugamirira Kristo na njira iria ya ma thiini wa thi*. Ndigano iteithuranaga kiria Ngai anyitithanitie (**Mat 19:6**), na ni muhiano wa kugayania mwiri wa Kristo.

c. Ngai akuga wega ati "gutiri mundu wikite uguo [gutigana na muka] wina matigari ma Roho" (2:15). Maita meri akafundithia andu "menyererai maroho manyu" (**2:15, 16**). Uguo, thiini wa njira itari na kona ni kuga ati Ngai arauga ati ndigano nit a gicicio gia kuonania uria muturire wa mundu wa kiroho uhiana.

3. Uhoro wa ma na utauku wa kiroho iguru ria ndigano wonekaga thiini wa uma ati Ngai aroraga kuaga wihokeku thiini wa kihiko ta mbicha ya uria Aisiraeli thiini wa kirikaniro kiria Gukuru uhoro wa gutungatira ngai ingi. Thiini wa **Yer 3:8** Ngai augire ati "nitondu wa utharia wothe wa Aisiraeli matari na witikio [aragiria uthamaki wa rugongo, ta uria wari ngariuko na uthamaki wa kianda wa Yuda], nindamatete na ngamndikira marua ma ndigano."

4. Murugamo wa Ngai na muhiano ti ndigano. No riri, tuturaga thiini wa thi nume ya mehia, thi iguite na ndigano nicionekaga. Ngai ni kionereria gitari mehia, no mehia mari kuo na no mekikaga. Riria

uhoro wa ngigano woka(uria uri nja ya wendi mukinyaniru wa Ngai) no muhaka tuiharirie kuurora na njira ya kimandiko, na ya gukoruo ho gua Kristo. Akristiano nimabatie kugia na kihonia, na utungata wa ukuri kuri aria magereire maundu maya ma ndigano. Nitubatii kuonereria andu kuri muhonokia wao uria ungimohera mehia mao, amehererie kuimena kwao, na amahonie kiriho na kimeciria nigetha mature miturire mirungirirru maitho-ini ma Ngai muthingu. Niundu wa uguo, Yesu hamwe na Paulo nimarutanire uhoro wagii ndigano na uria ikonainie na miturire itu.

II. Marutani Ma Kristo Iguru Ria ndigano—Mat 19:3-12.

A. Magerio ma Afarisayo (19: 3): “*Afarisai amwe magiuka kumugeria. Makimuria atiri, “Niwega muthuri gute mutumia wake niundu wa gitumi ogiothe?”*

1. Gikundi kia Afarisai aria metikitie iguru ria itumi cia ndiganomagiuka na gitumi gia kugeria Yesu iguru rigii ndigano. Mageragia kumunyita nigetha atue matua iguru ria meciria meri maria makoraguo matuku-ini macio megii ndigano gatagati ka Afarisai na andu.

a. *Chukuru kana ithomero ria Shammai mari na nguthi muno na metikitie ati ciugo iria cirri thiini wa Gucokerithia Mathani ciugaga “caria kaundu gatari kega iguru riake[mutumia]” thiini wa Gucokerithia Mathanit 24:1-4 ati ciugo icio ciaragia uthari tu..* maiguaga ati gitumi kiria kingituma mutumia ateo no utharia na undu ucio wiki niguo ungiaunire icoki ria kihiko.

b. *Chukuru kama Ithomero ria Hillel marutanaga ati ni kihoto muthuri gute mutumia wake niundu wa gitumi oro giothe.* Mutumia angiacuririe mugate kana agire muthuriwe thoni kana kumuconorithia muingi-ini, undu uyu niwaiganite ateo. Muonere ucio niguo wari iguru muno matukuini wa Kristo; uria mundurume abataraga guika ni kuandika marua ma ndigano kuri mutumia wake niundu wa gitumi ogiothe.

2. Afarisayo nimamenyaga ati Kristo niarutanite iguru ria ndigano thiini wa ngwataniro yake thiini wa ithomo ritaguoria Kirimaini (Mat 5:31-32). Thiini wa ithomo riri, Kristo niareganire na muonere wa Afarisayo iguru ria mawatho ma Kirikaniro Kiria Gikuru na kurehe njira yake ya uma ya gutaura watho.

B. Kihiko Gia Kionereria (19:4-6).

“Kai mutathomete,” agicokia, “ati kuma okiambiriria Mumbi amombire mundurume na mundu wanja’ na akimera, ‘Nitonde wa gitumi giki muthuri niagatiga nyina na ithe nake anyitane na mutumia wake nao eri matuike mwiri umwe?’ Kuoguo oti eri ringi no ni umwe. Kuoguo kiria Ngai anyitithanitie gutikagie mundu angigiteithukania.”

1. Thiini wa icokia riake kuru Afarisayo, Yesu aramatuara kuru mubango uria wa mbere wa ma ukonie kihiko. Thiini wa kihiko kia mbere kia Adamu na Hawa, mubango wa Ngai, meririria na murugamo wake wari muthuri umwe ahikie mutumia umwe tene na tene mari hamwe.

2. Murugamo wa Ngai iguru rigii kihiko ni wa iguru muno. Meririria make iguru ria andu niati magie na kihiko kia gutura mahinda mothe; undu uyu urehaga kirathimo kia muanya kuma kuri Ngai.

3. Ndigano ni mehia. Ndigano ni kuna watho wa Ngai wa kimitugo.

C. Igerio ria Keri kuma Kuri Afarisayo (19:7).

“Nikii giatumire,” makiuria, “giatumire Musa atuathe ati mundurume ahe mutumia wake irua ria ndigano na amuingate?” Afarisayo nimaiguite ati nimanyita Kristo, tondu angikoruo ngerekano ti ndigano, nikii giatumire Musa aheane rutha ruu thiini wa Kirikaniro Gikuru? Mendaga kugeria Yesu nigetha arie uru wa watho wa Musa. Undu ucio niungia munyihirie maitho-ini ma andu.

D. Gitumi kia Musa gutikiria Ndigano (19:8).

“Yesu agichokia ‘Musa ametikiririe gute atumia ao notonde wa umu wa ngoro cianyu. No gutiari uguo kuma kiambiriria.’”

1. Afarisayo meciragia tondu Musa niametikiririe uhoro wa ndigano ati Ngai niaminyitire mbaru. Uguo ti uhoro wa ma. Musa amaheire rutha rua gute atumia ao kumonia uhoro wa umu wao uria wari mehia. Ndigano ndiri thiini wa mubango wa Ngai na wendi wake, ona gutuika ndigano nitikirirtio thiini wa wendi wa Ngai uria wa gutikira witaguo “*permissive will.*”

2. Ndigano yetikiriritio ni tondu wa umu wa ngoro cia Aisiraeli. Kiugo “*umu*” kiugaga uhoro wa uremi na uregenyuki. Uguo ni kuonania ati Musa etikiririe aisiraeli gute atumia ni tondu wa *kuaga wathiki* kwao.

3. Yesu akiuga. “gutiari uguo kuma okiambiria.” Uguo ni kuonania uhoro wa Adamu na Hawa, uriguo

muhiano wa ngerekano. Ningi, mubango wa ngerekano ya Ngai ti ndigano, gitumi muthuri na mutumia matuikaga mwiri umwe thiini wa ngwataniro itangieheranio. Ndigano niitikiritio ota uria mehia maria mangi meheanituo rutha thiini wa mubango wa keru wa Ngai (permissive will) no atiriri, ndigano ndiari ndiari gatagati-ini ka mawatho ma kihiko ona mbere ya wa mawatho ma Musa guka.

E. Kristo Nietikiririe Ndigano iguru rigii Utharia na Waganu wa Kuonana Kimwiri (19: 9).

“*Ndamuire atiri kuri inyui uria ungiingata mutumia wake, tiga oniundu wa utharia, na akahikia ungi niatharitie.*” Athomi a gikrito aingi ni mari mawoni ngurani iguru ria kiugo “*utharia*” [Kingiliki = *porneia*].

Kuri na meciria matatu megii muonere wa kiugo giki (*schools of thought*):

1. Muonere wa 1: *porneia* kiaragia iguru ria mitugo ya Kiyahundi thiini wa kihiko. Athomi amwe metikitie ati Yesu arutanire ati gutiri uhoro wa ndigano niundu wa gitumi oro giothe ona utharia. Metikigia ati kiugo *porneia* kiumanite na uhoro wa kuaga kuihokeka thiini wa kahinda ka kurania, kana kihiko kia andu mari amwe, kana kihiko kuri andu matetikitie a nduriri. Murugamo uyu niguu unyitituo ni kanitha wa Gatoriki wa Kiroma na makanitha manini ma Ki *protestants*.

2. Muonere wa 2: *porneia* yaragia iguru ria utharia wiki.

a. *Kiyunani nikiri kiugo kia utharia gitaguo (moicheia), na mahinda mangi kiugo porneia, no kiuge utharia. “reke eherie murorere wa utharia (moicheia) kuma uthiu ini wake na kuaga wihokeku [porneia] kuma gatagati kama nyondo ciake” (Hos 2:2, LXX).*

b. *Ibuku thiini wa mabuku ma Apocryphal ritaguo Sirach riugaga. “uguo noguo kuri mutumia uria utigaga muthuri wake na akeyethera mugai kugerera utharia [porneia]. Thiini wa matuku maingi ma tene, kanitha wa Roman Catholic ucio niguu murugamo wao.*

c. *Thiini wa AD 413 Augustine andikire atiri, “Ona gutiukaine kuma Mandiko-ini iguru ria muthuri uria ungitiga mutumia wake nitondu wa utharia, na ni undu uria ahetu rutha rwa guika, kana we mwene ni mutharia angihikania ringi.”*

d. *Muthomi wa witikio wa ki Jesuit witaguo Theodore Mackin, thiini wa ibuku riake ritaguo Ndigano na Kuhikania ringi, augire: andiki a gikristo iguru ria uhoro wa utharia, uhoro wa ndigano na kuhikania ria keru, kuambiria mahinda-ini ma keru gatagati na guthii na mbere nginya hindi ya Agostino, matietire andu aya mari haha itharia: (1) Muthuri uhikanitie ringi thutha wa kuingata mutumia githaria; (2) Muthuri uhikanitie thutha wa gutiguo ni mutumia wake; (3) Na mutumia uria ungihikio ni mundurume wa githemba kiu kieri.*

e. *Kanitha wa Irathiro wa ki Orthodoxmanyitire mbaru kiugo porneia kiugagage utharia na magithii na mbere iguru rigii kuruta nda kana kugerera kuruaga.*

f. *Akristiano metaguo Reformers magitikia ati utharia no witanio na ritwa (porneia) ta muthingi wa ndigano na kuhikania ringi. Mugire wa witikio wa atungatiri a ruguru (The Westminster Confession of Faith) ugaga atiri; “ona gutuika uru wa mundu ni munene githimi kia ati niugiaga na uhoti wa kuaririra maundu nigetha kuhota gutigithukania kiria Ngai ohanitie thiini wa kihiko: no riri, gutiri kindu kingi tiga utharia, kana meririria ma mundu kuma we mwene, gutiri undu ungi kanitha inginyita mbaru, kana acirithania a thirikari, gutiri gitumi kiiganu gia kuhota kuohora mabengu ma kihiko: gukoruo ni, uhoro wa muonere wa muingi na gitumi kiiganu kia guthii na mbere; na mundu uria uri thiini wa undu ucio ndagatiguo thiini wa wendi wake na itua, thiini wa undu wario.” (WCF, icunji XXIV-VI)*

3. Muonere wa 3: *porneia* ni kiugo kia uritu muingi gukira *moicheia* na kiaragirira iguru ria mawaganu ma mithemba miingi.

a. *Porneia na moicheia ni ciugo ngurani, ikonania ati porneia ni kiugo kiri na warii makiria ya uhoro wa waganu wa kuonana kimwiri. “Ni tondu ni ngoro-ini kumaga meciria mathuku, kuragana, utharia (moicheia), na mawaganu [porneia]” (Mat 15:19).*

b. *Porneia no ikoruo ikirora iguru ria mehia ma kuonana kimwiri bere ya kihiko. Kihiko nikibatii gutiyo ni andu othe . . . Ngai niagatuiria itharia [moicheia] na aria mekaga waganu [porneia]” (Heb 13:4b).*

c. *No gukoruo kiugo giki no kiarie uhoro wa gukomania na mundu mutarainie “nikumemerekete ati thiini wanyu nikuri na waganu [porneia] wagithemba utangioneka nginya kuri nduriri: mundurume agathii na mutumia wa ithe” (1 Akor 5:1).*

d. *Kiugo giki kiaragia iguru ria utharia “Niarekwo eherie murorere ucio wa umaraya (moicheia) uthiu-ini wake na wagi wa wihokeku [porneia] kuma gatagati ka nyondo ciake” (Hos 2:2).*

e. *No kiarie iguru ria mehia ma gukomania mari hamwe “Urira mehia ma waganu wa gukomania [porneia] (1 Akor 6:18).*

f. Kiugo *Porneia* uguo no gikoruo kiri na warii muiganu wa kuhota gukua mawaganu ma mthemba wothe wa kuonana kimwiri hamwe na, umaraya, gukomania arume kwa arume, atumia gwa atumia, na kunyita nyamu. Mawaganu maya mothe mathukagia ngwataniro ya kihiko na mehia maya mothe mari ma ituiro ria gikuu thiini wa Kirikaniro Kiria Gikuru.

4. Angikoruo Muonere wa gatatu iguru ria kiugo porneia ni mwega: Uguo ni kuga ati Yesu ndoire uhoro wa ndigano ta uri wa kiene muno uria wanyitituo ni chukuru ya Shammai, iria yaugaga, ndigano no undu wa gitumi kia utharia tu; kana hibi agiire na murugamu wa wiathi wa andu aria mari chukuru wa Hillel, aria maugaga ndigano niundu wa gitumi ogiothe. Handu ha uguo, Yesu agiire na murugamo wa gucokereria na akiuga ati ndigano ni njitikirie, no ti omuhaka, ni tondu wa gitumi kia “waganu” uria ari hamwe na; utharia, gukoma na mundu muitainio, umaraya, arume kwa arume na aka gwa aka na gukoma na nyamu.

5. Gitumi tondu waganu niguo muthingi wa ndigano ya akriatiano, uguo ti kuga ati ndigano ni nikio kindu kiria kiambere riria uhoro wa kuaga wihokeku woneka. Ni kuagiriiruo kugia na kugeria gucokereria kihiko hamwe. Kihiko ni githeru na kiamure, na kihiko ogiothe ni kibataire kuruiruo ona kungikoruo nikuri na kuaga wihokeku.

6. Yesu ndaugire ati uhoro wa kuaga ciana, guthukia indo, kurumana, kurua, ni ihoto cia gutuma ndigano yoneke. No riri, uhoro wa haro no utaruo kuri igoti ni getha mamuranio hatari na uhoro wa kuhika ringi kana uhoro wa gukoma na andu angi. Gutiri mundu ubatii gutura na mundu wa kumuhura. Gutiri mundu ubatii gutura na gukiririria na mehia (maria mari ta guthukia indo, irumi, kuhurao). Gutiri mundu wagiriiruo ni gukiririria thiini wa gukura muoyo wake na wa ciana ciake ugati-ini wa mundu uramuhura..

III. Urutani wa Paulo Wigii Ndigano—1 Akor 7:10-16.

A. Uguru ria mwikitia ahikatio ni mwikitia (7:10-11).

¹⁰*No kuri aria mahikanitie, ndiramatha, no tinii, ni Mwathani, ati mutumia ndabatii gutiga muthuriwe*
¹¹*(no angimutiga, abatii guikara Atari muhiku kana acoke kuri muthuri wake) na ati muthuri ndabatii gute mutumia wake.”*

1. Kiugo “gutiga” thiini wa gacigo gaka ni undu umwe na kiugo kiria Yesu ahuthirire thiini wa Mat 19:6, “aria Ngai anyitihanitie reke gutikagie mundu ukumatigithukania.” Kiugo giki ni kiarii makiria ya kuga “ndigano”. Oundu umwe, kiugo kiria kirugurituo “ndigano” thiini wa **7:11b** maita maingi nigitauraguo ta “gutiga” kana “kuingata” no tit u “ndigano” maritua maya nimataraiinie. Thiini wa maundu meri ni uhoro wa gutigana kia biu.

2. Mabundithio ma Paulo ni mahianaine na ma Kristo kuhikira mundu ungi thutha wa gutigana na murunaguo ni utharia (rora, **Mariko 10:9-12; Luka 16:18**).

3. Paulo ndaritie kauhoro karia kaugiti “tiga wa” kigii ndigano niundu wa gitumi kia utharia (Rora, **Mat 5:32; 19:9**). Undu uyu uronania ati Paulo ndaragiria aria matiganaga ni tondu wa itu cirri na kihoto. Angikoruo mundu atiga murunawe ni tondu wa utharia, ucio ungi no ahike na ndangikoruo na thina ngoro ati ni atharitie thiini wa maitho ma Ngai. Handu ha uguo, Paulo aroneka ta arariria aria mangiigua no mende gute aruna ao matari na itumi ciina kihoto. Thiini wa undu wa mthemba ucio, mundu uria wanjagiriria uhoro wa ndigano, ari na maundu meri; gucokerera murunawe kanagutura ari wiki.

4. Guicokanirira, ha uhoro wa ma, ni kwa bata makiria thiini wa maundu mothe ma mathina ma kihiko, guata maria monekaga kugerera waganu wa gukomania. Ngai angienda ati andu aya mahikanitie machokaniriri, gukira ndigano.

B. Iguru ria mwikitia ahikatio ni mundu uteri mwikitia (7:12-16).

1. Mwikitia ahikatio ni mundu uteri mwikitia na no ende guthii na mbere na kihiko (7:12-14): ¹²*No kuri aria angi ndoiga atiri; na ti Mwathani, ati angikoruo muru walthe witu ari na mutumia atetikitie, na mutumia ucio ni akuenda gutura nake, ndagiriiruo ni kumute.*¹³*nake mutumia uri na muthuri utetikitie, na muthuri ucio aigue niagutura nake, ndari na rutha rua kumutiga.*¹⁴*Gitumi ni tondu muthuri uteri mwikitia ni atheragio kugerera mutumia wake, nake mutumia uteri mwikitia niatheragio kuhitukira muthuri wake; tondu koruo ti uguo ciana cianyu cingikoruo na thahu, no riu ni theru.”*

a. Uhoro uri thiini wa 7:14 iguru ria “kuamuruo” kwa muruna utetikitie na ciana:

(1) Kuringana na Ezra 9-10, meriruo maingate aruna ao aria matetikitie aria mahikitie riria mari Babironi na mundu ungi owothe wa kinduriri magite nake kuma mabururi maria mamarigiciirie (rora hamwe na, **Neh 13:23-29**).

(2) Kuringana na Hag 2:11-14, thahu wa kuaguo kugera kuhutia mwiri wa kindu gikuu. Ayahudi na nduriri magitaukwo undu uyu na njira ya ati thahu ni ukinyanagirio kanakuguatano.

(3) Niundu wa gitumi kiu, akristiano a Akorinitho maiguaga ta mari thiini wa thahu ni tondu wa kuhikia andu a nduriri. No gukoruo moragia kana ni wega kuingata aruna ao aria matetikitie nigetha maikari mari atheru na athingu matari na thahu.

b. *Ichokia ria Paulo rireganaga narikagarurania mawatho na mwikire wa maundu thiini wa Kirikaniro Kiria Gikuru iguru rigii utheru.*

(1) Thiini wa Kirikaniro Kieru, kiria githeru (aria etikia) nimari hinya wa gutheria (uguo nikuga, kuamura kana guthambia) aria matari atheru(uguo ni kuga, ehia kana aria matetikitie),matiri uhoti ucio. Mbicha iyo niyonanirio ni Yesu. Ahutirie na agitheria mundu wari na mangu (**Mat 8:1-4; Mariko 1:40-45**), nowe ndatuikire mundu wina thahu niundu wa guika uguo (rora, **Alawii 5:2-3; 13:45-46**).

(2) Niundu wa uguo, aria metetikitie thiini wa Kristo matibatii gutiga aria matetikitie angikoruo aria matetikitie nimakuenda guikara nao thiini wa kihiko. Ni uhoro muritu gutura na mundu utetikitie no Mwathani ni mutugi na wega wake ni muingi. Angikoruo uria utetikitie niaraigua wendi wa guturia kihiko kiu, mwikitia agiriiruo kugeria guturia kihiko kiu.

(3) Riria Paulo arauga ati aria matetikitie ni “matheragio” ndarauga ati matuikaga andu a nyumba ya Ngai, kana nimahonoka, nitondu wa kuhikio/kuhikira mwikitia. No riri, uguo kuonanagia mundu ucio uteri mwikitia aigituo handu hatheru ni tondu wa kihiko giake kuri mwikitia. Ucio uteri mwikitia ari rungu rwa uhoti wa ungai thiini wa uria witetikitie na njira iria gutangihoteka nja ya kihiko. Kuri na kirathimo kia muanya na uhoro wa muanya uria ukaga kuri aria matetikitie ni tondu wa aruna ao aria metetikitie na ni akristiano .

2. Mwikitia ahiktio ni mundu uteri mwikitia utakuenda guthii na mbere na kihiko (7:15-16): ¹⁵*No riri, ucio uteri mwikitia angithi, reke athii; muru kana mwarindohetuo ni watho thiini w undu wa muthemba ta ucio, onagutuika Ngai atuitiire thayu.* ¹⁶*Tondu ui atia we mutumia, kana no uhonokie muthurigu? Kana hihi ui atia, we muthuri, kana wahota kuhonokia mutumia waku?”*

a. *Angikoruo uria utetikitie nieririria gutiga kihiko na gutigana na uria mwikitia, mwikitia ndari rungu rua watho guthii na mbere na kihiko*. Gukoruo “uteri muohe” (kana “uteri ukombo-ini”) ni kuga ati aria etikia matiri na bata wa kuirutaniria na hinya wao kugitira kihiko. Gitumi ni tondu maundu ma ungai matingitindikirio mundu utarenda. No uhoro wa ma ni ati Ngai atuitiire thayu (rora hamwe na **1 Pet 3:11**).

b. *Etikia matibatii kuanjia uhoro wa ndigano(ta rora ati uria utetikitie niwe wanjiriirie ndigano thiini wa 7:15)*. No riri, angikoruo uria utetikitie niarabataru kunini kihiko, mwikitia ndagiriiruo kuiyuruo ni thina kana gukua ngoro Ningi, wega wa Ngai niubatii kumuigana. We wiki niwe uturutaga kuma kuri mitangika na agatuhe”thayu uria ukirite meciria ma andu” (**Afil 4:6-7**).

c. *Kiugo “Kioho” kiumaga kuri muri wa kiugo **doulos** haria turutaga kiugo “ngombo”*. Paulo ndararia uhoro wa kiwatho wa kueheranira no araria uhoro wa ndigano na kihoto gia kihikania ringi. Thiini wa **1 Akor 7:39** arauga ati, *“Mutumia ohetuo[doulos] kuri muthuri wake matuku mothe ma muoyo wake kana riria muthuri ari muoyo. No muthuri angikua, niari na wiathi wa kuhikira mundu ungi uria angienda, thiini tu wa Mwathani.”* Uguo-ri, Paulo thiini wa uhoro wa mundu Atari mwikitia “guthii” araria uhoro wa ndigano ya ma ya kiwatho, na kugera hari iyo, nikuri na kihoto gia kuhikania thiini wa kihoto gia gutiguo.

IV. Maundu Maria Ndigano Ikaga.

Mahoya maingi na mathugunda nimabatie gukoruo ho mbere ya andu moete ikiny ria ndigao. Ndigano irehaga maumirara moru muno thiini wa andu eri meciria-ini, muthugundire-ini, mwiri na kiroho. Ndigano maita mothe itatigaga irema cia gutura. Ithondekaga andu mari na kinyiria iguru ria kihiko. Nja wa muthuri na mutumia ndigano ni ithumburaga nadu angi aingi na ngwataniro ingi nyingi tiga tu ngwataniro ya aria maratigan. Ndigano ti kuhonia ihonagia thina no nikuri na uhoti wayo guthondeka mathina mangi meru. Kuoguo, ona haria ndigano iheanitia rutha ruayo kimandiko ndibatie kuoyuo na njira ya uhuthu.

A. Maundu ma guiciria iguru ria muthuri, mutumia na ciana thiini wa ndigano.

1. Muthuri.

a. *Muthuri oraguo ni uhoreria na ugitiri wa mucii* na no muhaka agie na uhoro wa gutuika

kamau mwirugiri (mundu uteri muka) na mawira ma nyumba no muhaka arute mawira mothe ma nyumba (kuruga, guthabia indo, ihoru mahinda maingi, na mangi maingi).

b. *Maita maingi muthuri nioraguo ni uhoro wa uigi na ukari na ciana, gitumi maita maingi igoti rineaga ciana kuri mutumia.* Muthuri no ate gitiyo na wendo kuma kuri ciana.

c. *Muthuri no athire kimbece, ni tondu wa thogora wa ndigano no ukoruo uri muru muno na munene.* Gikundi gia gutetera ciana (Alimony) no gitume muthithu wake uthire na atuo kionje ki mbece miaka miingi. Mundurume niabatii kuiyuria kana noahote ngarama ya ndigano.

d. *Mundurume no one ndigano ati noithukia wira wake na maundu make.*

e. *Muthuri no ate arata aingi, ni tondu wa ndigano andu nimagiaga na uhoro wa kuigia na mwena wa kurugama na kuenda.*

2. Mutumia

a. *Mutumia niagiaga na thina munene kumana na ndigano, gitumi ni tondu undu uyu umuithukagia kimeciria na kihakiri ni tondu wa kuona ati niahotuo.*

b. *Mutumia niagiaga na thina munene ni tondu wa ihoru.* Muthuri ari na wira wake wa kumuchokereria, maita maingi mutumia andari.

c. *Mutumia atuikaga niwe mwene gucaria mugate wa omuthenya na maita maingi abataraga kuruta wira wa arume (kubundithia ciana mitugo, kuruta wira wa guthondeka kuria guathuka na ubundi muingi.).* na maita maingi abatruga guthii wira nigetha ahe mucii wake irio. Ainukaga ari munogu muno ni tondu wa mawira atamenyerete. Arutaga ari na kuimena kuingi ni tondu wa uria akire kuri ciana ciake.

d. *Muturire wa mutumia na githimi giake thiini wa mwakla wa mbere wa ndigano niuchokaga thi muno.* Uhoro wa mbece ikahiana ta ciahuka na matarania ma kugeria kunyitithania mithia magakoruo mari maingi.

e. *Mutumia agiaga na undu wa meciria gitumi ni tondu we ni wa guteo.* Andu mamutuagira cira kana makamuona ari mundu wireketie na uteri kihariro iguro ria mitugo ya kuonanakimwiri. Maurata maingi magathira ni tondu wa mawira ma gutuika ithe na nyina wa ciana, no muhaka arute wira, ni munogu na ena meciria maingi na mathugunda.

3. Ciana.

a. *Ciana nicio cigiaga na thina uria munene thiini wa ndigano.* Ciana ciothe nicigiaga na thina wa meciria ni tondu wa ndigano gatagati-ini ga kahinda ka miaka 2 nginya miaka 5 ya mbere; angi mathumbukaga muturire wao wothe.

b. *Ugitiri uria mwana akoraguo naguo ni kumana na aciari.* Aciari mangitigana, mwanaucio no atuike muremi na agie na marakara. Ndangihota kumenya gitumi kia maundu maya mekike kuri we. Ndigano irehaga ciana cirri na guoya wa muturire na itingihota kuingirana na mutrire na njira iguete. Mitugo ya ciana iria ciumanite na ndigano nihamwe na ino; (1) ihoru, meciria maingi, kunogerera, kurota muthenya, kurira, kuiyeheria kuma kuri arata, kuremwo ni kurumaniriria na kugeria na hinya kuonania bata wake; (2) kuirega; (3) kumenuo, kuria kurehaga uhoro wa kuaga kuiyona bata waku; (4) marakara ma narua na ma iguru; (5) kuimena ni tondu wa mung'ng'ano wa wathani; (6) guoya wa maundu maria matari ho, (iguru ria gutungatiruo); (7) mirirua na kuaga gukura wega; (8) mathina kumuingiria thiini wa ugima; (9) thina wa gukoma, kuriyo ni nda, na kiongo na mangi maingi.

c. *Ciana cia aciari matiganite nikuri na uhoteku wa onao gutigana mahikania gukira ciana cia aciari aria mari hamwe.* Gitumi kimwe ni ati ciana cia aria matiganite na ciana cia aria mari hamwe ni mari ngerekano ngurani cia kurumirira. Ningi, ciana cia aria matiganite niciitigagira maita maingi kuirutira kuingira thiini wa kihiko kana kuineana muturire wao thiini wa undu ta ucio magitigira ati no magie ciana na cio cigere ruo na mathina ta mao. uhoro wa muthemba ucio ni uchangagira ndigano thiini wa kihiko.

d. *Ciana nicibataraga kugia na murugamo wao thiini wa ndigano gatagati ka aciari ao uhoro uria umarehagira thina muno wa kimeciria.* Athomi aingi a kimeciria maugaga ati ciana cia aria matiganite no ciike wega makiria cingieherio thiini wa undu uyu wa haro na ngui cia and maratura hamwe matari na wendo. Uguo no gukoruo kuri ma, no ndigano na haro cia aciari ni mehia na nicithukagia ciana.

e. *Maumirira ma ndigano matithukagia ciana nini tu, no ona thiini wa undu agima aria mamenyaga gitumi kia aciari ao matigane.*

B. Ndigano nitihagia andu aria maratigana na njiraitonekaga na igathia aria angi.

1. Ndigano itihagia uria uramukira ndigano iyo na njira itonekaga:

- a. Itumaga munu atuike muiyendi, mururu, marakara na mwirihiria.
 - b. Ithukagia cama waku iguru ria kihiko na gutiga irema cia kimeciria iria mundu atangieherera.
 - c. Itumaga muteo ome ngoro na mahinda mothe akoruo mwena wa wigitiri kana hingo ciothe kugitira aria we endete mahinda ma tene.
2. Ndigano no itihangagia angi mari nja ya ndigano ino:
- a. Ithukagia muturire wa ciana.
 - b. Itihangagia aciari na njira ya kugayukania mucii na kumatuma magie na mirugamo ngurani.
 - c. Itihangagia arata na njira ya gutuma magie na mirugamo ngurani. Uguo urehaga urata guthira ni tondu wa ndigano.
 - d. Itihangagia maguka namacucu aria marari na wendi wa kugia na tucucu na ciana nicibatii akuru ni tondu wa ugaciru wao.
 - e. Ndigano itihangagia muingi uri wothe thiini wa kueheria ugaciru wa muingi na kurehe utingiaru, kuaga guthii na mbere, na kuaga unyitaniri, kuigua uru thiini wa andu na gute muihoko thiini wa muingi

C. *Ndigano ti mahinda maingi ituikaga kihonia gia thina.*

1. Aria manatigana nimetikiraga ati umuthi ti ega thiini wa maundu mao kuri uria mari riria mari thiini wa kihiko.
 - a. Aingi ao no maumbure ati muturire wao mari oiki urehete mathina maingi makiria na ngurani.
 - b. Ningi kihiko gia keru kiari na mathina ta kiambere.
 - c. Aria manatigana maugaga thiini wa ukiririria na kuiguthania kihiko kia mbere nikingiarutire wira hatari ndigano.
2. Thutha wa ndigano, andu maticenjagia.
 - a. Thutha wa ndigano andu mathiaga na mbere gukoruo na thina thiini wa murigitire ya mathina na maundu maritu maria mokaga thiini wa muturire wao, maria marehire thina na ndigano ihinda ria mbere.
 - b. Maumirira ni ati aria manateyo mathiaga thiini wa ngwataniro ingi njeru na kumithondeka ota uria ya mbere yari iria yathukire.
 - c. Thina ni kuiyenda kwa mundu kiumbe (ni undu uri hinya gutikira).
3. Ihiko iria cingirumirira itiri na mwihoko wa kuhoteka gukira kihiko kia mbere. Thiini wa bururi wa Amerika ihiko cia mbere ta muigana wa 40% na ihiko cia keru 60% na ihiko cia gatatu 75% ya cio ni cirikaga na ndigano (Chapman 1992: 35).

D. *Maundu ma kurora mbere ya kuhikia/kuhikira mundu utigitwo.*

1. No ugae ciana itari ciaku. Ni uhoro muhuthu kuenda na kuingirana na ciana ciaku mwene gukira cia mundu ungi.
2. No ucemanagie na mwene ciana ni tondu wa ciana. Undu uyu no urehe uiru na mathina mangi.
3. Angikoruo wi mutumia, no ugie na mbecha nyingi cia muthuri waku cirathii guteithia ciana thiini wa mweri. Undu uyu no urehe mathina maingi na makiria angikoruo nyumba yanyu yo nyene ni irabatara mbecha.
4. No ukoruo ukihikira mundu uteri na murugamo na akoruo na mathina mangi maingi, na mundu ugukoruo na thina wa kuiga kihiko.
5. No muhaka wiharirie gutura na meciria ma kuhikio/kuhikia mundu utetuo. Muno thiini wa kuria kuonekaga ndigano iri mehia.
6. No muhaka ugi na ihinda irituria kueretha ciana ciaku gitumi kia ndigano.
7. Ukuhikia/kuhikira mundu muthuku meciria thiini wa githimi kina ni tondu wa ndigano. Nikurikoraguo na mahinda maritu ma kuingirana.
8. No ukoruo ukihikira /kuhikira mundu ukoretuo thiini wa uhoro wa gukomania na andu aingi ni undu wa guteyo, na undu uyu no ukoruo uri muritu kuri mundu wa muhiriga uyu kuiganio ni mundu umwe.

E. *Kirigiro thiini wa maundu ma ndigano.*

1. Ukinyaniru wa muhianire wa ngerekano ya Ngai ya kurumirira iguru ria kihiko nikiyo gitumi kia mbere—ti ndigano.
2. Mubango wa Ngai ni muthuri umwe mutumia umwe thiini wa muturire wao.
3. Ndigano ni mehia maita mothe ni tondu ni kuna watho wa Ngai na mubango wake wa kurumiriruo.
4. Ngai ni mwendani na mwiigua tha, na matuko mothe gucaria uria angithondeka kindu kiega kuma

hari kindu githuku kugera wohaniri.

5. Wega wa Ngai uri ho wa gucokereria, na guteithia gutoria mathina ma ndigano angikoruo ni kuri na kuhera kwa ma na witikio.

6. Ndigano, ona ndigano itari ya kihoto, no yohaniruo thiini wa wega wa Kristo twa ukuri

7. Uhoro wa kuheruo urehaga ngwataniro yaku na Ngai no noyage gucenjia maundu maria mundu ari thiini wamo marehetuo ni ndigano iria ari mehia. Mundu ucio niabataire gutikira maumirira ma maundu moru maria ereheire we mwene, no hatiri bata wa kuigua ari muihia.

8. Mundu utigituo no ahike. ahikanie thiini wa Kristo na agie na muturire wa bata , na atuike mundu wa bata, no aya kugia na uhoro wa kugera maundu mahiana ta maumirira ma mehia na rathanju ria Ngai rwa kumunyitithia mitugo thiini wa muturire wake.

KURIA MOHORO MAYA MARUTITUO

Archbold, Peter. No date. "20 Statistical Differences Between Man and Women." No pages. Online:

<http://www.quazen.com/Science/Social-Sciences/20-statistical-differences-between-men-and-women.7575>.

Arnold, Carol. 2006. *The Liberation of a Resentful Wife*. Chattanooga, Tenn.: Sunny.

Baron-Cohen, Simon. 2003. *The Essential Difference*. New York: Basic Books.

Bowman, John Wick. 1947. "The Gospel and the Christian Family." *Interpretation* 1: 436-49.

Brizendine, Louann. 2006. *The Female Brain*. New York: Morgan Road.

Budziszewski, J. 2005. "Designed for Sex." *Touchstone: A Journal of Mere Christianity*, no pages. Online:

<http://touchstonemag.com/archives/article.php?id=18-06-022-f>.

Busenitz, Irvin. 1986. "Woman's Desire for Man: Genesis 3:16 Reconsidered," *Grace Theological Journal* 7: 203-12.

Campbell, Ross. 1977. *How to Really Love Your Child*. New York: Signet.

Campus Crusade for Christ, International. 1993. *FamilyLife: Marriage Conference*. Little Rock: Ark.: Campus Crusade.

Canadian Women's Health Network. No date. "10 Differences Between Men and Women that Make a Difference in Women's Health." No pages. Online: http://www.cwhn.ca/resources/sexual_diff/.

Chapman, Gary. 1992. *The Five Love Languages*. Chicago: Northfield.

Colson, Charles, and Nancy Pearcey. 1999. *How Now Shall We Live*. Wheaton, IL: Tyndale House.

Conner, Michael G. No date. "Understanding the Difference Between Men and Women." No pages. Online:

<http://www.oregoncounseling.org/ArticlesPapers/Documents/DifferencesMenWomen.htm>.

"Contraceptives: What Are Your Choices?" No date. No pages. Online:

<http://www.advocatesforyouth.org/youth/health/contraceptives/index.htm>.

Danker, Frederick William, ed. 2000. *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*. 3d ed. Chicago: The University of Chicago Press.

Davis, James, 1989. 1-2 Corinthians. In *Evangelical Commentary on the Bible*, ed. Walter Elwell, 958-97. Grand Rapids, Mich: Baker.

Dominian, Jack. 1982. *Marriage, Faith and Love*. New York: Crossroad.

Dunn, James D. G. 1996. *The Epistles to the Colossians and to Philemon* (NIGTC). Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.

Fleming, Joy Lynn Elasky. 1987. "A Rhetorical Analysis of Genesis 2-3 with Implications for a Theology of Man and Woman." Doctoral diss. Université des Sciences Humaines de Strasbourg.

Foh, Susan. 1974-75. "What is the Woman's Desire?" *Westminster Theological Journal* 37: 376-83. Online:

http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC4QFjAA&url=http%3A%2F%2Ffaculty.gordon.edu%2Fhu%2Fbi%2Fted_hildebrandt%2Fotesources%2F01-genesis%2Ftext%2Farticles-

books%2Ffoh-womansdesire-wtj.pdf&ei=leWjUeyQB8HYyWtgoH4AQ&usg=AFQjCNGTtX8P_tXxYL-vw2sPPHR1i-e_sw&sig2=Ra5PZk52Z60zkscXODGR6w&bvm=bv.47008514,d.aWc&cad=rja.

- Gangel, Kenneth. 1972. *The Family First*. Minneapolis, MN: His International Service.
- Gombis, Timothy. 2005. "A Radically New Humanity: The Function of the *Haustafel* in Ephesians." *Journal of the Evangelical Theological Society* 48: 317-30. Online: http://www.etsjets.org/files/JETS-PDFs/48/48-2/48-2-pp317-330_JETS.pdf.
- Grudem, Wayne. 1988. *1 Peter* (TNTC). Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Hoekema, Anthony. 1986. *Created in God's Image*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Knappert, Jan. 1990. *The Aquarian Guide to African Mythology*. Wellingborough, Northamptonshire, England: Aquarian.
- Koehler, Ludwig and Walter Baumgartner. 2001. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Study Edition. 2 vols. Translated by M. E. J. Richardson. Leiden: Brill.
- Mathewes-Green, Frederica. 2005. "Bodies of Evidence." *Touchstone: A Journal of Mere Christianity*, no pages. Online: <http://touchstonemag.com/archives/article.php?id=18-05-027-f>.
- McKnight, Scot. 1996. *1 Peter* (NIVAC). Grand Rapids, Mich.: Zondervan.
- Michaels, J. Ramsey. 1988. *1 Peter* (WBC). Nashville: Thomas Nelson.
- Morse, Jennifer. 2001. *Love and Economics*. Dallas, Tex.: Spence.
- Nadig, Larry Alan. No date. "Tips on Effective Listening." No pages. Online: <http://www.drnadig.com/listening.htm>.
- Nock, Steven. 1998. *Marriage in Men's Lives*. New York: Oxford.
- Relationship Institute. No date. "Differences Between Men and Women." No pages. Online: http://www.relationship-institute.com/freearticles_detail.cfm?article_ID=151.
- Rector, Robert, Patrick Fagan and Kirk Johnson. 2004. "Marriage: Still the Safest Place for Women and Children." Backgrounder No. 1732. The Heritage Foundation. No pages. Online: <http://www.heritage.org/research/reports/2004/03/marriage-still-the-safest-place-for-women-and-children>.
- Rhoads, Steven. 2004. *Taking Sex Differences Seriously*. San Francisco: Encounter.
- Smalley, Gary. 1984. *The Key To Your Child's Heart*. Waco, TX: Word.
- Smalley, Gary, and John Trent. 1986. *The Blessing*. Nashville: Thomas Nelson.
- Stanton, Glenn. 1996. "Why Marriage Matters for Adults." No pages. Focus on the Family. Online: http://www.focusonthefamily.com/marriage/gods_design_for_marriage/marriage_gods_idea/why_marriage_matters_for_adults.aspx.
- Stitzinger, Michael. 1981. "Genesis 1-3 and the Male/Female Role Relationship." *Grace Theological Journal* 22: 23-44. Online: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CC4QFjAA&url=http%3A%2F%2Ffaculty.gordon.edu%2Fhu%2Fbi%2Fted_hildebrandt%2Fotesources%2F01-genesis%2Ftext%2Farticles-books%2FStitzinger-Gen-1-3-GTJ-1981.pdf&ei=peajUc3UM8XGygGRp4CgAw&usg=AFQjCNHHmQNTXpDp-PoLnDBIDOIjIoTOFA&sig2=ZjeybsgFTZzpkqooBsSD8w&bvm=bv.47008514,d.aWc&cad=rja
- Thomas, Adam, and Isabel Sawhill. 2005. "For Love and Money? The Impact of Family Structure on Family Income," *The Future of Children* 15(2): 57-74.
- Tucker, William. 1993. "Monogamy and its Discontents." *National Review*, 4 October, 28-38.
- Vogels, Walter. 1996. "The Power Struggle Between Man and Woman (Gen 3,16b)." *Biblica* 77: 197-209.

- Waite, Linda, and Maggie Gallagher. 2000. *The Case for Marriage*. New York: Doubleday.
- Walton, John. 2001. *Genesis* (NIVAC). Grand Rapids, Mich.: Zondervan.
- Wells, Tom, and Fred Zaspel. 2002. *New Covenant Theology*. Frederick, Md. New Covenant Media.
- Westminster Larger Catechism. 1647. Online: www.reformed.org/documents/larger1.html.
- Wheat, Ed, and Gaye Wheat. 1997. *Intended for Pleasure: Sex Technique and Sexual Fulfillment in Christian Marriage*, 3rd ed. Grand Rapids, Mich.: Revell.
- Willard, Dallas. 1997. *The Divine Conspiracy*. New York: HarperSanFrancisco.
- Wilson, James Q. 2002. *The Marriage Problem*. New York: HarperCollins.
- Winter, Bruce. 2003. *Roman Wives, Roman Widows*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.

KINYITITHANIA

MECIRIA MA MWIKIRE WA MAUNDU HARI MUTHURI NA MUTUMIA

- 1. *Gia na wendi wa kumenya iguru ria wira na mathina ma murunagu.*** Athuri na atumia no makoruo na mawira nguani, maria matumaga omundu agie na mathina ngurani, na meciria, na minoga ngurani. Uro umwe wao niarabataria kumenya ati uria ungi niaramenya na agetikira uguo. mubatie inyueri gutuika “kiande gia kuririra” kia murunagu na handu haria ungiruta hinya na uteithio.
- 2. *Ririkana “thiomi ithano cia wendo” na uchiikage.*** Ciugo cia kunyita mbaru, gutumira mahinda ma bata hamwe, kuheana na kuamukira iheyo, mawiko mautungata, kuhutanai, na guteithia utria mwaki wawendo wakanite.
- 3. *ririkana “tumaundu turia tunini”*** muturire uria munene uturaguo na njira ya unduire. No turore mbere kuri “maundu manene”. Kugia na mucii mutheru, kuririkana mithenya ya guciaruo, kugia na ihinda ria guika uria murunaguo endete, guika kaundu ngurani, nit a maguta maria matumaga ngari ithii wega..
- 4. *Wiige uri mutheru na uri na mwiri mwega.*** Athuri na atumia nimendete andu maraguciriria. Ni undu muhuthu kuiiga turi atheru mbere ya kihiko. Na tuhote guika uguo thutha wa kuhika ,ti undu mwega kuri ithii tu no ni kuonania ati naruna aitu ni turameciria na niabata kuri ithui.
- 5. *Uthii na mbere na kuaraniria na murunagu.*** Ririkana, ukinyaniria niguu thakame ya muoyo ya ngwataniro oyothe. Andu aingi matigaga kuaraniria thutha wa kahinda kanini kuma mahikania. Uhoro wa guthii na mbere na kuaraniria ti orokuaria tu, no ni uhoro wa guthoma maundu maga hamwe. Ndukae gumenereria muthuri waku kana mutumia waku muingi-ini. Ndukae kuguthukira murunaguo ona riria uri murakaru, no ririkana ati murunaguo ni kiheyo kuma kuri Ngai na ni wendo wa muturire waku.
- 6. *Witheme na mathina maya maria mathukagia kihiko giaku.***
 - A. Uiru. Uiru ni thumu ungithukia kihiko giaku. No muhaka kugie na gutikania kwa biu gatagati ka muthuri na mutumia. Utheri na mwaranirie no uteithie kuma maundu maya, kan guthima uiru otanagia na miri..
 - B. Ukaburu. Ukaburu kana kuoya mundu ta kindu na tit a mundu, gukua mundu uru na wathani uteri na maniuru, niuthukiagia mundu na kihiko. Ningi, kuihokana na gituiyo mundu na uria ungi no uteithie undu uyu..
 - C. Kuihitanira/kuguoyohia. Gutiri mundu ubataire kuihitira kana kuguoyohia iria ungi nigetha agii na undu. Kuguoyohia (muhiano, “akopruo ndukungurira nguo iyo, nanii ndikuruga irio,” kana “waga guthabia nyumba, ni ninguthii nyume guku”) maundu macio ni mathukagia mwihoko thiini wa mundu na uria ungi. Kiugo”ndigano” gitiagiriiruo kuguetuo kana hihii guicirio ta arikio kingiroruo riria andu marathiira maundu maritu.
 - D. Umia ngoro na mwitiyo. Umu na mwitiyo ni ithimi cia wiyendi na ti waki wa ngwataniro. Ciugo iria cia kurehe ciama thiini wa ngwataniro oyothe ni”njohera nindahitia”kana “ni mahitia makwa” “ngaguthaitha njohera”.

E. Aciari a miena yeri. Watho wa kimandiko ni gutiga aciari aku na kunyitana na murunaguo. Aciari matiagiriiruo kurekuo maingire thiini wanyu na kuingirira na gutongoria kihiko kianyu. Kungihoteka, andu ni magiriiruo kuaria ma thiini wa wendo iguru ria aciari aria maraingirira kihiko kiao.

F. Mbeca na indo. No muhaka kugie na kuihokana thiini wa muthuri na mutumia iguru rigii mbeca, na muaranirie wa wiathi, na mathungumutho na undu uria wothe unguhoteka iguru ria uria mbeca cingitumika. Mundu uria unguhota gutumira mbeca wega niagiriiruo gukoruo akirora mbeca na kuiga mabuku wega. Angikoruo muthuri niwe muigi wa kigina, mutumia abataire kuheo mbeca cia kumigana thiini wa maundu make ma nyumba na mabataro make mwene.maundu maya nimagiriiruo guikuo nigetha kumenyeke ati ni kuri na utumiri mwege wa mbeca na njira ya gutiya Ngai: (1) Ni kubatii gukoruo na maundu maria metikaniirio na mathabu mandike (budget); (2) kuruta mahinda maingi thiini wa wira wamwathani; (3) ndugatumire mbeca thiini wa indo iria utarabataro; (4) tura thiini wa muturire wa thi ya mbeca iria irathukuma, na uige muthithu wa gicunji gia 10% hari muigana wa mbeca ciaku.

7. *Uhonia wa mathina.*

A. Njira njuru ya kuhonia mathina:

- (1) Kurega ati ni kuri na thina.
- (2) Kueherera nakurira thina.
- (3) Gukiririria thina itakugeria kuuhonia (uguo ni kuga, “guthinika thiini wa gukira”).
- (4) Anjia kuguoyohia andu, negena na wathane kugie na njira yaku.

B. Mithingi wa kibibiria wa kuhonia mathina:

- (1) Menya ati inyui eri nimuri na hinya wa mehia ma kimerera (rora, **Aroma 6-7**). Mundu wothe niari na uhuthu wake thiini wa undu muna. Ithui othe turi “wira uteri muriku” uria nNgai ararutira wira. Na nituagiriiruo gutuika ehokeku kumbura mehia maitu na kwamba kuruta “mugogo maitho-ini maitu” nigetha tuone wega kiria kiri thiini wa ritho ria mundu ucio ungi (rora, **Mat 7:3-5**).
- (2) Menya nikuri ngurani ya murunaguo ya muonere, munyitire, namuaririe na uria we yaku ahana. Ngai ombire andu na njira ngurani, na nituagiriiruo kuimenyerera kuaga kuingiria na hinya aruna aitu thiini wa mikire itu na miumbire.
- (3) No muhaka tukoruo turi na wetereri munene, andu matari na kuhiuha kurakara, na kuohera narua, gitumi ni tondu Ngai niatukiririire kahinda kanene na agatuohera.(rora, **Thim 14:29; 15:13; 16:32; Mat 6:9-15; 18:21-35; Agal 5:2; Aef 4:32; Akol 3:13; 1 Tim 1:16**).
- (4) Ririkana ati Ngai ni we munene na iguru ria mothe. Gutiri kindu kiritu muno kingimurema. Uteri thina atangihota kuhonia (rora, **Luka 1:37**). Ngai ndatuiire gutuma tutikaingire mathina-ini, no niatuiire wega wake gutigana riria turagera mathina-ini. Mukristiano mugima ni uria ungiiona kihonia giake we mwene kugera wega wa Ngai na uteithio wa kuirigirira

C. Njira ya kibibiria ya kumenya mathina:

- (1) Menya thina ni uriku—na njira ya ma rora thina ni uriku na uurutire wira thiini wa uma.
- (2) Menya njira ya kuhonia thina ucio thiini wa njira ya gutiya Kristo:
 - a. Hoyai na murunaguo kugia na wega wa Ngai, ugi, na gutongorio ni Ngai, na kuinyihia, na ngoro ya guteithania.
 - b. Cariai na muthome mandiko muri hamwe na muni ari wiki.
 - c. tumirai mirugamo ya Bibiria, meciria manyu, uria kuri, maundu macio mothe mari na muthingi wa wendo na meririria ma guturia na gukira hinya kihiko kianyu.
 - d. Utuike mundu wa ma na mundu uria ungu thiini w maundu mothe. ndugatuike mundu wa maheni kuri murunaguo. Aria ma thiini wa wendo, na ugerie kuaga kuonania marakara maku.
 - e. Mugii na mathungumutho mari na wiathi. Mahinda mothe uthii nambere kuaraniria na utheri na utugi thiini wa mundu uria ungi. Utuike muthikiriria wa bata.geria kugia na uhoro wa tha iguru ria muonere wa mundu uria ungi.
 - f. Tuarira thina wothe kuri Kristo na wiyurie uria angika (no wega makiria ni kuria uria angienda wike) iguru ria undu ucio.
 - g. Tuika mundu wa kuohera narua. Ndugathuithie riua na marakara. Thina oro wothe niubatii kuoneruo kihonia, kana kugia na kirigiriro gia kuhonio mbere ya andu makomete. Gutiri kindu kiagiriire gutigara, gitohaniiruo, gitarikite, gitathondeketuo, kibatii kurehuo muthenya uyu ungi mweru.
 - h. Maathai mataro ma kibibiria angikoruo no muhaka.